

T.C.

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KENTSEL YAŞANABİLİRLİK

BAĞLAMINDA KENTLİ HAKLARI VE KENT HAKKI

SİYASET BİLİMİ VE EKONOMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hüseyin Murat Lehimler

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Engin ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Banu DALAMAN

İSTANBUL – 2021

T.C.

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL YAŞANABİLİRLİK
BAĞLAMINDA KENTLİ HAKLARI VE KENT HAKKI**

SİYASET BİLİMİ VE EKONOMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hüseyin Murat Lehimler

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Engin ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Banu DALAMAN

İSTANBUL – 2021

BEYAN

T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde bulunan Tez Yazım kılavuzu yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu Tez içindeki tüm veri, bilgi ve dokümanların doğru ve tam olduğunu, akademik etik ve ahlak kurallarına uygun bir şekilde elde edildiğini belirtirim. Lisansüstü Tez Yazım çalışmasında kullandığım verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve çalışmanın özgün olduğunu bildiririm.

Aynı zamanda bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve yararlandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi ve bu Lisansüstü Tez Yazım sırasında patent ve telif haklarının ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Etik Kurulu onayına ihtiyaç bulunmaktadır.

Etik Kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Hüseyin Murat Lehimler

31.03.2021

ÖZET

KENTSEL YAŞANABİLİRLİK BAĞLAMINDA KENTLİ HAKLARI VE KENT HAKKI

Hüseyin Murat Lehimler

T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Ekonomi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Engin ŞAHİN-Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Banu
DALAMAN

İnsan yerleşmelerinde kırsal yaşamın daha ilerisinde yaşam koşulları sağlama beklentisiyle ortaya çıkan kentler, kentleşmenin geldiği nokta itibarıyla tartışmalı bir mekâna dönüşmüştür. Kentlerin yaşanabilirliğe katkısı; insan haklarının gerçekleştirildiği ve refahın paylaşıldığı alana dönüşmeleridir. Nitekim kentli, refahtan adil biçimde payını alan ve insan haklarını bireysel yada kolektif taleplerle elde edebilen bireyi tanımlamaktadır. Ancak tarihsel seyir, bu iki yönün eş zamanlı sağlanıp sağlanmadığını tartışılır kılmıştır. Kentin gelişimine tarihsel açıklamalar yapan klasik düşünürler, eş zamanlılığın Sanayi Devrimi sonrasında gerçekleşememe nedenlerini izaha çalışmıştır. 1960'lı yıllardan sonra ise Henri Lefebvre ve David Harvey'in kuramları, literatürde ve uygulamada genel kabul görmeye başlamıştır. Kuramcılar, olguyu "kent hakkı" olarak tanımlamıştır. Kent hakkı, kentleşmeye yönelmiş görünse de insanların çoğunun kentlerde yaşadığı dünyada, yaşanabilirliğin anahtar kavramına dönüşmüştür. Kavramın, kentli haklarından farklı olarak, dünyanın tamamına ve dünyanın geleceğine odaklanarak, dünyada artan sosyal hareketleri etkilediği ileri sürülmektedir. Dünyada ve Türkiye'de küresel düzeyde hukukileşen kent hakkına karşı direnç geliştiği hipotezine yönelik literatür araştırması, tezin temel dayanağı durumundadır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Gelişim, Kent Hakkı, Kentli Hakkı

ABSTRACT

URBAN RIGHTS AND RIGHT TO THE CITY IN THE CONTEXT OF URBAN LIVABILITY

Hüseyin Murat Lehimler

T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi

Graduate Education Institute

Department of Political Science and Economy

Supervisors: Assoc. Prof. Engin ŞAHİN - Asst. Prof. Dr.Zeynep Banu

DALAMAN

The cities, which emerged with the expectation of providing living conditions beyond the rural life in human settlements, have turned into a controversial place in terms of urbanization. Contribution of cities to the livability is the fact that they are transformed into areas where human rights are realized and welfare is shared. As a matter of fact, the citizen is defined as the individual who benefits from the welfare squarely and possesses the human rights through individual or collective demands. However, the historical course made it debatable whether these two directions were provided simultaneously. Classical thinkers, who explained the development of the cities from a historical perspective, tried to compile the reasons why synchronicity could not be realized after the Industrial Revolution. The theories of Henri Lefebvre and David Harvey began to be scientifically accepted in the literature and in practice Theorists defined the phenomenon as "the right to the city". Although the right to the city seems to be directed towards urbanization, it has become a key concept of inhabitability in cities where most of the world population live. It is argued that the concept, unlike the rights of the urbanite, affects also the increasing social movements in the world and focuses on the future of the whole world. This thesis is based primarily on the literature search to the hypothesis arguing that a resistance has been developed to the right to the city globally the in the world and in Turkey.

Key Words: City, Urban Development, Right to the City, Urban Citizen Rights, Urban Habitability



İÇİNDEKİLER

ÖZET	4
ABSTRACT	5
URBAN RIGHTS AND RIGHT TO THE CITY IN THE CONTEXT OF URBAN LIVABILITY	5
İÇİNDEKİLER	7
KISALTMALAR.....	10
TABLolar LİSTESİ.....	11
ŞEKİLLER LİSTESİ	12
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM: KENT KAVRAMI	16
1.1. KENT	16
1.1.1. KENTLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	31
1.1.2. KENTSEL DEĞİŞİM VE UYGARLIK.....	33
1.1.2.1. Sanayi Devrimi Öncesi	33
1.1.2.2. Sanayi Devrimi Sonrası	36
1.2. KENT KURAMLARI.....	39
1.2.1. KLASİK KURAMCILAR	42
1.2.1.1. Karl Marx	43
1.2.1.2. Emile Durkheim	45
1.2.1.3. Ferdinand Tönnies	46
1.2.1.4. Max Weber	46
1.2.2. CHİCAGO EKOLÜ.....	47
1.2.2.1. Georg Simmel	48
1.2.2.2. Robert E. Park	51
1.2.2.3. Ernest W. Burgess	53
1.2.2.4. Roderick Mckenzie	56
1.2.2.5. Louis Wirth	57
1.2.3. ELEŞTİREL KURAMCILAR	60

1.2.3.1. <i>Henri Lefebvre</i>	60
1.2.3.2. <i>Manuel Castells</i>	63
1.2.3.3. <i>David Harvey</i>	66
1.2.4. 21.YÜZYIL KENT KURAMCILARI	71
1.2.4.1. <i>Richard Sennett</i>	72
1.2.4.2. <i>Zygmunt Bauman</i>	75
1.2.4.3. <i>Mark Gottdiener - John Friedmann</i>	77
1.2.4.4. <i>Saskia Sassen</i>	78
1.2.4.5. <i>Edward Soja</i>	79

İKİNCİ BÖLÜM: KENTLEŞME VE KENTSEL YAŞANABİLİRLİK OLGUSU 80

2.1. KENTLEŞME.....	80
2.2. KENTLEŞME VE KENTSEL YAŞANABİLİRLİK.....	93
2.3. KENTSEL YAŞANABİLİRLİK ENDEKSLERİ	107
2.4. DÜNYADA ANLAYIŞLAR VE UYGULAMALAR	113
2.4.1. <i>Birleşmiş Milletler</i>	115
2.4.2. <i>Avrupa Birliği</i>	117
2.4.3. <i>Birleşmiş Kentler ile Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı</i>	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KENTLİ HAKLARI 126

3.1. LİTERATÜRDE KENT HAKKI VE LEFEBVRE.....	126
3.2. İNSAN HAKLARI HUKUKU, KENT HAKKI VE KATILIMCI DEMOKRASİ.....	130
3.3. ULUSLARARASI HUKUK	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KENTSEL YAŞANABİLİRLİK VE KENT HAKKI..... 139

4. KENT HAKKININ ORTAYA ÇIKIŞI	139
4.1. KENT HAKKININ GELİŞİMİ.....	143
4.2. NEOLİBERAL – YENİ SAĞ POLİTİKALAR	144
4.3. KENT HAKKI SAVUNUCULUĞU PROFİLİ	145
4.4. KÜRESELLEŞME VE KENT HAKKI	148
4.5. 2030 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ BAĞLAMINDA KENTLEŞME, KENTLİ HAKLARI VE KENT HAKKI.....	149
4.5.1. <i>Yoksulluk</i>	149

SONUÇ..... 150

KAYNAKÇA 155



KISALTMALAR

DPT	T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı ESDP Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi
EUROCITIES	Sağlıklı Kent Ağı, Birleşmiş Kentler / Kasabalar Federasyonu
ICLEI	Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Birliği” ve Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi
	İGE İnsani Gelişme Endeksi
JESSICA	Bristol Kentsel Gelişme Fonu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UCLG MEWA	Birleşmiş Kentler ve Yerel yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı
UNCBD	Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
UNCED	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
UNDP	Birleşmiş Milletler Programı
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1 : KENTLEŞMENİN GENEL TARİHİ	17
TABLO 2 : SANAYİ DEVRİMİ SÜRECİNDE KENTLERİN NÜFUS DEĞİŞİMİ (Bin Kişi)*	27
TABLO 3 : TARIM DEVRİMİ EVRELERİ.....	33
TABLO 4 : LİTERATÜRDE ÖNCELİKLI OLARAK İNCELENEN KURAMCILAR VE KAVRAMLAR	42
TABLO 5 : NÜFUS BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE DÜNYA KENTLERİNİN SAYISAL ARTIŞI*	81
TABLO 6 : YAYGIN KULLANILAN KENTSEL ENDEKSLER.....	107
TABLO 7 : 20. YY'DA KENT ÇÖKÜŞÜ VE İFLASI ÖRNEKLERİ	110
TABLO 8 : KENTSEL YAŞANABİLİRLİK – YAŞAM KALİTESİ ENDEKSLERİ.....	112
TABLO 9 : SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA 2030 HEDEFLERİ.....	117
TABLO 10 : AVRUPA KENTSEL ŞARTI ÖNCELİKLI ALANLARI.....	119
TABLO 11 : AVRUPA KENTSEL ŞARTI'NDA KENT SAKİNLERİNE TANINAN HAKLAR (İLKELER).....	119
TABLO 12 : ROTTERDAM , URBAN ACQUIS – KENTSEL MEVZUAT KARARLARI.....	121
TABLO 13 : BRİSTOL MUTABAKATI “SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPLULUKLARIN ÖZELLİKLERİ”	123

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1 : SANAYİ DEVRİMİ ETKİSİNDE KENTLERİN NÜFUS DEĞİŞİMİ	26
ŞEKİL 2 : 1950 - 2019 DÜNYADA KENTLEŞME	27
ŞEKİL 3 : BURGESS DAİRELER KURAMI	56
ŞEKİL 4 : DÜNYA - KENT / KIR NÜFUSU DEĞİŞİMİ*	86



ÖNSÖZ

Kentsel yaşanabilirlik, kentli hakları ve kent hakkı gibi üç önemli konunun incelendiği bu tez çalışmasında temel ilham kaynağı, dünyada ve ülkemizde nüfusun önemli oranda kentlerde yaşaması olmuştur; çünkü insanı ve toplumu anlamaya çalışmak, kenti, kentleşmeyi ve kentliyi daha çok anlamayı gerektirmektedir.

Bu önemli ama aynı oranda karmaşık olguların, merak uyandıran ve güncel nitelikleri, ortaya büyük bir literatür çıkarmış, bu durum çalışmanın handikabını oluşturmuştur. Buna rağmen çalışmayı hem zevkli hale getiren hem de kolaylaştıran, konuyu çalışmaya teşvik eden kişilerle, zorlu bir öğrenme süreci, bu tezin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Hayatımda öğrencisi olma onurunu her zaman taşıyacağım ve sosyal bilimleri bana sevdiren merhum hocam Prof. Dr. Bülent Tanör başta olmak üzere; her aşamada desteğini benden esirgemeyen merhume Prof. Dr. Beril Dedeoğlu, tez danışmanlarım Doç. Dr. Engin Şahin, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Banu Dalaman başta olmak üzere tüm hocalarıma şükran borçluyum. Jürimde yer alarak katkıda bulunan Prof. Dr. Ömer Çaha, Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Erbaş ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih Turan Yaman'a da teşekkür ederim. Bu süreçte sabreden, katlanan, destek veren çocuklarım Ali Emir ve Ekrem Giray ile tüm çocukların, insan onuruna layık bir kent ve bir dünyada yaşamalarını diliyorum.

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı kentte “yaşanabilirlik” kavramı açısından kentleşme, kent hakkı ve kentli hakkı kavramlarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmaktadır:

- İnsan, kentte yaşam beklentilerini ne kadar gerçekleştirebilmiştir?
- İnsan, kentte ne kadar mutlu ve güvendedir?
- Kent, insanın bu isteklerinin ne kadarını karşılayabilmiş dahası bu konuda insan ne kadar haklı görülmektedir?
- İnsanın kentte iyi, müreffeh, güvende yaşama isteği hak olarak görülmekte midir?

- Hukuk sistemi, kamusal yaşam ve toplum bu hakları korumakta mıdır?

Bu teze konu olan çalışmanın temel çıkış noktası “kentli hakları” ile “kent hakkı” kavramlarının literatürde ve uygulamada eş anlamlı kullanılması teamülüdür. Bir diğer nokta ise sosyolojik olarak “kentli hakları”nın, “kent hakkı”nın öncülü kabul edilirken, literatürde “kent hakkı”nın tarihsel bağlamda doğrudan ya da dolaylı olarak değinilen bir kavram olduğunun göz ardı edilmesidir. Bu çalışmanın temel sorunsalı, “kent hakkı”nın bir yandan tarih ve sosyoloji açısından mekanik ve kitlesel, hukuk açısından insan hakları bağlamında ele alınması, diğer yandan *real politikte* ve popüler kültürde «sosyal hareketler» in ünlü ettiği, ideolojik bir terim gibi algılanarak anlamının ve öneminin daraltılmasıdır.

Tezin materyal ve metot açısından çalışma süreci nitel doküman ve arşiv araştırma yöntemi literatür incelemelerine dayanmaktadır. Bu çalışmada tarih, hukuk sosyolojisi, siyaset bilimi, ekonomi ve kent bilim ve disiplinlerine ait yöntem ve kavramlara istinat edilmektedir. Kentin tüm yönleriyle tanımlanabilmesi için kavramlar bilimler ve disiplinler arası kullanılmıştır. Bazı kuram ve kuramcılar tezin bölümlerinde birkaç defa anılmaktadır. Bulgular ve tartışmalar kent hakkı kavramının literatürde yeni olması; yaşanabilirlik kavramıyla birlikte tartışılması nedenleriyle ortaya hacimli bir çalışma çıkmıştır. Zira yaşanabilirlik ve kentli hakları literatürleri incelenerek, kent hakkına ilişkin veri taramaları ve kuram araştırmaları, yorumları gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kent kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel boyutu incelenmiştir. Literatürde kentle doğrudan ilgili ya da dolaylı olarak atıf yapan, yaşanabilirlik ve hak kavramlarını tartışan klasik kuramcılara, Chicago Okulu kuramcılarına, eleştirel kuramcılara ve yirmibirinci yüzyıl kent kuramcılarına odaklanılmıştır. Türkiye ve dünyadan uygulamalar taranmaya çalışılmış, kuramsal gelişmelerin uygulamayla ilgisi belirlenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde kentleşme ve kentsel yaşanabilirlik kavramları ele alınmıştır. İnsanın kentte yaşama isteğinin temelinde refah ve güvenlik isteği önde gelmektedir. Bunların dışında daha birçok nedenle insan, kenti yaşanabilir mekan olarak görmek istemektedir. Yaşanabilirlik biyolojik varlığın sürdürülmesinin ötesindedir. Bu bölümde insanın yaşanabilirlik açısından beklentileri olan “kent” tanımlanmaya çalışılmış, başta güvenlik

ve refah olmak üzere tüm unsurlarıyla kentte yaşanabilirliğe ulaşabilmek gereken koşullar tartışılmıştır.

Bu çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde insanın kent ve yaşanabilirlik arasındaki ilişkiyi nasıl yorumladığını tartışılmaktadır. İnsanın yaşanabilir mekân ihtiyacı var olma mücadelesi ile birlikte evrilmiştir. Yerleşik hayata geçişinden itibaren insanın yaşanabilirlik beklentileri değişmiştir. Bu değişim mekana yani kente de etki yapmaktadır. Kent, daha insani yaşam koşulları sağlayabilecek bir mekana doğru yol alırken insan sürekli olarak kentten beklentilerini artırmıştır. Ancak bu beklentilerin bir hakka dönüşümü için beklemiştir. İnsan haklarının içinde, genel olarak insan haklarının her birinde insanın yaşanabilirliğini sağlayacak hakların sayılması ile yetinilmiştir.

Sanayi sonrası toplum, küreselleşme, kentleşme gibi kavramların yaygınlaştığı son iki yüzyılda ise insanın kent mekândan yaşanabilirlik beklentilerini özel olarak koruyan hakların ortaya çıktığını görülmektedir. Kentli Hakları olarak adlandırılan bu özel alanda yaşanabilirliğin tesis edilmesi için insana haklar tanımlamaktadır. Ama gittikçe hızlanan çağımızda insan hem genel olarak hem de kent yaşanabilirliğine yönelmek suretiyle özel olarak yaşanabilirlik tariflerinde etkin olmak istemektedir.

İnsanın asgari gereklilikleri ifade eden yaşanabilirlik beklentilerinde veya ideali ifade eden, kentte gerçekleştirilebileceğini düşündüğü bir çağ söz konusudur. İnsanın yaşanabilirlik beklentilerinde, seçtiği ya da seçmediği yöneticilerin kendisine tanıdığı kentli haklarıyla yetinmediği, bunların belirlenmesinde ve uygulanmasında etkin rol almak istediği bu değişim “kent hakkı” kavramını öne çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, “kent hakkı” kavramının insan hakları ile ilişkisi, “kentli hakları” dizininin ileri bir aşaması olup olmadığı ve “kent hakkı” dizininin kentleşme sürecine etkilerinin neler olduğu tartışılmıştır. Bu çalışmada bu sorulara yönelik literatür ve uygulama araştırması yapılarak veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: KENT KAVRAMI

1.1. KENT

Kent kelimesi Latince ve Arapça 'da "uygar" anlamına gelmektedir. Arapça "kent" anlamına gelen "medine" sözcüğünden "uygar" anlamına gelen "medeni", Latince, "civitas" anlamına gelen kent sözcüğünden "civilized" ile "civilization" sözcükleri türemiştir¹

Uygar kelimesiyle tarif edilen durum, ideal yaşanabilirliğe ulaşmayı temsil etmekte midir?

İnsan, kentte yaşam beklentilerini ne kadar gerçekleştirebilmiştir? İnsan, kentte ne kadar mutlu ve güvendedir? Kent, insanın bu isteklerinin ne kadarını karşılayabilmiş dahası bu konuda insanı ne kadar haklı görmektedir? İnsan; kentte iyi, müreffeh, güvende yaşama isteğini hak olarak görmekte midir? Kent, insanın kentten beklentilerini onun hakları olarak görüyorsa, bu hakları nasıl tanımlamaktadır?

Bu sorular tarih boyunca sürekli gündemde kalmıştır. Tarihçilere ve hukukçulara göre 1215 Magna Carta Libertatum'a kadar insanlar, bu çağlara kadar site devlet görünümünde, surlar içinde kentlere, kent yönetiminin ihsanıyla kabul edilmişler, becerilerine olan ihtiyaçları oranında kentte yaşamalarına izin verilmiştir. Dolayısıyla, kenti yönetmeye ve kent yönetimi karşısında haklar ileri sürebilme konusunda göz ardı edilmişlerdir. Ancak Magna Carta Libertatum'la, **sıradan bireyler için olmasa da** kentlinin hakları, monarka karşı ileri derebeyleri tarafından sürülebilmiştir.

13. yy'dan itibaren bu haklar, gelişen insan hakları ile iç içe geçerek gelişim göstermiş, kentli sıradan insanın hakları olarak gelişmeye başlamıştır. 19. yy. başlarına, Sanayi Devrimi'nin başlamasına kadar, insan hakları ile kentli hakları iç içe geçerek kentli haklarında ilerlemeler sağlanmıştır. Zira kentleşmenin temel dinamiği fabrikalarda çalışan kentli nüfustur.

¹ Şafak Kaypak, Ahmet Gündüz, "Kent Uygarlığı ve Demokrasi Üzerine Bir İnceleme", *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, (2018): 15

Sanayi Devrimi sonrası ise kentli haklarının yetmediği, sıradan insanların kenti yönetme isteğini, kenti yönetenleri seçme ile sınırlamadığı, **kent yöneticilerine karşı** kent hakkı ileri sürdüğü bir aşamaya ulaşılmıştır.

Tablo 1 : Kentleşmenin Genel Tarihi

Dönem	Değişim
MÖ 12.000...	Site devlet fonksiyonu bulunan köy-mezra üzeri büyüklükte, surduvarlarla çevrili mekânlara, becerilerine göre insanların kabul edilmesi.
1215...	Magna Carta Libertatum'la, monark ve kent yöneticileri ve elitleri arasında insan haklarının kabul edilmesi.
1789...	Sanayi Devrimi ile birlikte kentli hakları ile insan haklarının iç içe gelişimi. Kent yönetimi ile sıradan kentli insanların, kent yönetimlerini belirleyebilme haklarının tanınması.
1968...	Küreselleşme ile birlikte, sıradan kentli insanların, kent yönetimini seçmek ile yetinmemesi, kent hakkını talep etmeleri.

Tarihsel değişime bakıldığında dikkat çeken bir husus da insan hakları olarak adlandırılan ve odağında sıradan, yalın insanın bulunduğu haklar manzumesinin ortaya çıkışı ve gelişiminin, kent yaşamıyla, kentli insanla doğrudan ilgili oluşudur. Hayata geçirilebilir bir insan hakkının tanınırlığı, düşünürlerin idealize ettiği bir kente bağlıdır ve kentleşmenin arttığı bir çağda, kentli haklarının önemi artmaktadır. Örneğin Paris, yaşanabilirlik koşulları ile uzun süre ideal olanı temsil etmiştir.

Günümüzün temel sorunu, kentli haklarını tanımada isteksiz davranan, hakları olabildiğince sınırlamaya çalışan Max Weber'in rasyonalizm tarifine dayalı, kapitalist ve bürokratik sistemlerin, kent hakkı konusunda sergilediği dirençtir.

İnsanların kent olgusuyla tanışmaları konusunda yapılan değerlendirmelerin çoğunda, avcılık – toplayıcılık döneminden yerleşik hayata -tarım toplumuna geçiş başlangıç kabul edilmektedir. İnsan yaşamında insanoğlunun günümüzden on bin yıl önce yerleşik hayata geçtiği kabul edilmektedir. Neolitik çağ adı verilen bu dönemde insanoğlu, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başlamıştır. ²

² Adem Işık, "İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş", Mavi Atlas, 6/2, (2018):48.

Neolitik Çağ, insanoğlunun ihtiyacından fazlasını üretebildiği, nüfusunu hızla artırmaya başladığı bir dönemdir. *Clive Ponting*, ihtiyacından fazlasını üretebilme yeteneğinin insanlık açısından önemli olduğunu zira tüm sosyal ve siyasal değişimlerin bu gelişmeyle başladığını belirtmektedir.³

Üretilen fazla yiyecekler, çiftçilikten başka becerileri olan insanların hizmetlerini satın alma fırsatı vermiştir. *Clive Ponting* bu yeni hizmet sağlayıcıların zamanla zanaatkâr, dini görevli, asker, mimar gibi meslekleri ve bunların örgütlerini ortaya çıkardığını ve zamanla fazla ürün sunan çiftçileri kendilerine bağımlı kıldıklarını belirtmektedir.

Neden Neolitik Çağ? sorusunun cevabını ise *Amelie Kuhrt* vermektedir. Kuhrt'a göre; tarım ve hayvancılığa geçiş için Buzul Çağı'nın sona ermesi beklenmiştir. Nitekim ilk yerleşmelerin ortaya çıktığı Mezopotamya gibi alanlar, buzul çağıının sona ermeye başladığı ilk alanlardır.⁴

İlkel yerleşmelerin, artık değerler biriktiren, koruyan, sur içinde örgütlü kent yaşamına dönüşmesinin iki önemli sonucu bulunmaktadır: Artı değere dayalı kent refahının getirdiği zenginlik ve bu zenginliği başkalarına karşı korumayı gerektiren güvenlik ihtiyacı.⁵

Çünkü kentler zaman içinde, göçebeliği terk eden kurucuları dışında, başka göçebeler ve yerleşikler için cazibe merkezi olmaya, sürekli kalabalıklaşmaya ve zenginlik üretmeye ve toplulukları farklılaştırmaya başlamıştır.⁶ Ama bu süreç onların, fetihçi ulusların ve diğer kentlerin hedefi olmalarına neden olmuştur.⁷

Kent, insanlara daha iyi yaşam kalitesi sunma beklentisiyle ortaya çıkan ve bir arada yaşam tecrübelerine bağlı olarak gelişen bir yerleşme alanı olarak tanımlanmaktadır. Niteliği ve içeriği açısından kentin ne olduğunu tanımlama çabasının geçmişi eski çağlara kadar gitmektedir.⁸

³ Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, 1 bs.(İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 55-61.

⁴ Amelie Kuhrt, *Eski Çağda Yakınoğu- Yaklaşık M.Ö. 3000-330*, Cilt I, Çev. Dilek Şendil, 2 bs.(İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 17

⁵ Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu?* 5 bs.(İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2009), 34-202

⁶ Albert Hourani, *Avrupa ve Ortadoğu, Çevirenler: Ahmet Aydoğan, Fahrettin Altun*, 1 bs.(İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001), 102

⁷ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum Cilt I*, Çev. Ünsal Oskay, 2. bs (İstanbul: Payel Yayınevi,1994), 8

⁸ Peter Burke, *Kültür Tarihi*, çev. Mete Tunçay, 2 bs., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2008), 74

Antik Yunan'da "polis" olarak adlandırılan ilk kentler için Aristoteles, "politik birlik" tanımı yapmakta, bireylerin bu birliğe doğal bir zorunluluktan, diğer insanlarla birlikte hareket etme ihtiyacından dolayı katıldıklarını belirtmektedir. Aristoteles için köy; günlük gereksinimlerin ötesinde amaçlar sağlamaktadır.⁹ Aristoteles, birlikte yaşamının köy sonrası aşamasını "polis – kent" olarak belirtir. Polis-kent, köylerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Aristoteles, Polis-kent aşamasını da doğal kabul etmiştir¹⁰ ve "polis"i devlet kabul eden görüşler ileri sürmüştür.¹¹

Doğu'da ise Farabi, kenti, "erdemli şehir" olarak, ortak yaşam arzusunu yansıtan bir ideal olarak ele almıştır. Farabi'ye insanın ihtiyaçları, başka insanlara ihtiyaç duymasını, birlikte yaşam isteğini ortaya çıkarmaktadır. Topluluklar da tüm dünyayı tanımlayan "büyük", ülke ve milletleri tanımlayan "orta" ve şehri tanımlayan "küçük" topluluklardır.

Bu üç kategoriden tam (kâmil) olanı; kent, köy, mahalle, sokak; eksik (natık) olanı ise ev halkında görülen topluluk tipleridir. Eksik olanlar ancak kâmil olanlarla birlikte yaşayarak eksiklerini, ihtiyaçlarını giderebilir demektedir.¹²

Farabi, *Elmedinetü'l Fâzıla* isimli eserinde "erdemli şehir" olarak isimlendirdiği modelin beş sosyal tabakadan oluştuğunu ileri sürmektedir. Buna göre erdemli şehir sınıfları; erdemliler, hatipler ve din adamları, meslek insanları, savaşılar ve tacirlerden oluşmaktadır,¹³

Doğu ve Batı'da fikirlerinden etkilenilen İbni Haldun'a göre kent-köy ayrımının temelinde "göçebelik-yerleşiklik" farkı bulunmaktadır ve kent, yerleşikliğe; köy, doğaya bağımlılığını sürdürmesi nedeniyle göçebe yerleşikliğe karşılık gelmektedir. İbni Haldun bu ayrımları zamanla ortaya çıkan bir gereksinim kabul etmekte ve "...hallerin değişmesi, göçebe hayatını bırakarak yerleşik hayata geçmeler.." ¹⁴ olarak açıklamaktadır.

⁹ Aristoteles, Politika, çev. Mete Tunçay, 1 bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 8

¹⁰ a.g.e. 9

¹¹ Hannah Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, çev. Bahadır Sina Şener, 4 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 33

¹² Farabi, El-Medinetü'l Fâzıla, çev. Nafiz Danışman, İslam Klasikleri, 4 bs.(Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 1152, 2001), 79

¹³ Demokan Demirel, "Farabi'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7/1, (2014): 364

¹⁴ İbni Haldun, "Mukaddime ", 1.c. çev. Zakir Kadiri Ugan, Şark İslam Klasikleri, 4.bs. (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 481, 1997), 14

İbni Haldun, insanlığın ideal yaşam için bir kent ideali olduğundan bahsetmiştir. Mukaddime 'nin 1. cildinde İbn-i Haldun, efsanelerde adı geçen İrem kenti için “cennete benzeyen” tanımlamasını yapan kendisinden önceki yazarları eleştirmiş, kentin mamur oluşunun kabile derecesinin aşıldığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. İbn-i Haldun'a göre böyle ideal bir kent varsa da kabileler düzeyinde süren yaşantı ve rekabetin kentin sonuna getirdiğinin zaten söylencelerde anlatıldığını belirtmiştir.¹⁵

Kentin ortaya çıkışı konusunda literatürde çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bir kısım yazarlar kente yönelik incelemelerinde dünya kentlerini ele alırken, sadece Avrupa'yı kentin ortaya çıkışı ve gelişiminde temel ölçüt kabul etmektedir.

Avrupa bağlamında kenti araştıran, tanımlamaya çalışan yazarlara örnek olarak Leonardo Benevolo gösterilebilir. Benevolo kentin doğuşunu Avrupalı düşünürlerin geleneğine uyarak, ırmak boylarının avantajlarından yola çıkarak;

*”M.Ö. üçüncü ve ikinci binlerde Mezopotamya ile Nil, İndus ve Sarı Irmak vadilerinde verimli tarım ürünlerinin biriktirilmesi ve fazlasının takas edilmesi için bir komuta merkezi olarak ortaya çıkmıştır...”*¹⁶

tespitiyle açıklamaktadır. Fakat Leonardo Benevolo'ya göre Avrupa kenti, dünya kentlerini tanımlama konusunda kıstastır zira bu kentler, diğer coğrafyalardaki kentleri etkilemiştir ve bu nedenle, kentin doğuşunu ve değişimini, Avrupa kentlerini dikkate alarak açıklamak gerekmektedir.

Leonardo Benevolo kentin ortaya çıkışında üç unsurun varlığından bahsetmektedir: *Birincisi* köylerin artı değerlerini takas ettikleri bir misyona sahip olmaları, *ikincisi* çevrelenmiş bir fiziksel alana sahip olmaları ve son olarak bir mimariye sahip olmalarıdır.¹⁷ Bu değişimin beraberinde getirdiği toplumsal yenilik ise ortaya çıkan iş kolları ve mesleklerdir. Dokumacılar, haddehaneler, rölyef taş sanatkarlığı, çanak atölyeleri başlıcalarıdır.¹⁸

¹⁵ İbn-i Haldun, Mukaddime I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1997, s.31.

¹⁶ Yavuz Bozkurt, Resul Ayfer, “Göçün kentleşme üzerindeki etkisi: Kütahya il örneği”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 57,(2018), 146

¹⁷ Leonardo Benevolo, Avrupa Tarihinde Kentler, çev. Nur Nirven, (İstanbul: Afa İntermedia Yayınları, 1995, 19, 13, 20

¹⁸ Işık, “İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş” 51

“Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı” adlı eserinde Max Weber kenti; kent yönetiminin aldığı kararlarına kent sakinlerini uymaya zorlama hakkına sahip örgütlenme biçimi olarak tanımlamaktadır. Ona göre örgütlülük, kamusal bir yöne sahiptir. Kent ve köy açısından bakıldığında köy örgütlenmesi ve liderliği akrabalık ilişkilerine dayalı, özel hukuk alanında kalmakta, kentteki örgütlülük ve liderliğin kamusal niteliğini taşımamaktadır. Kent, yapılacak işleri ve etkinlikleri gerçekleştiren, kamusal nedenle sorumlu bir kuruluş durumundadır. Dolayısıyla kent yaşamı, kuruluşça düzenlenen etkinlikler bütünüdür.¹⁹

Kırsalın, kentin alternatifi olduğu düşüncesi Max Weber tarafından eleştirilmiş; kırsalın kentte uzaklığının onu, kente alternatif yapamayacağını belirtmiştir. Bu analizin temelinde Avrupa feodalitesi arazi hukukunun, “*manor arazi*” kavramı bulunmaktadır. *Manor arazi*, dönem açısından ekonomik değeri olan tarlalar, otlaklar, korulukların onları işleyebilecek köylülere verilmesi ve bu arazilerin feodal beylere “*domain*” ya da “*demesne*” denilen özel mülkiyet hakkına dönüşmesini ifade etmektedir.²⁰ Köylüler, hak sahibine verdikleri emeğin karşılığında üründen pay elde ederler.

19.yy. ortalarına kadar devam eden feodal sistem, Osmanlı tımar sistemine benzetilebilir. Ancak Osmanlı’da tımar hakkı verilen bey, arazinin sadece zilyedidir. Arazinin maliki olmamakla beraber malikiymiş gibi ürünlerinden yararlanmakta, bu mülkten gelir elde edebilmektedir. Feodal sistemde ise manor hakkı sahibi bey arazinin malikidir.

Leo Huberman ve Henri Pirenne ’nin Manor sistemi ile ilgili verdikleri bilgiler tımar sistemi ile ilgili bildiklerimizle karşılaştırıldığında; manor hakkının, arazideki kadastro parçalarından bazılarında söz konusu olmasıdır. **Ayrıca köylünün emeğini de kapsamakta, onları imalat ve ticaret işlerinde çalıştırabilmektedir.** Dolayısıyla ekonomik değeri olan parsellerde hak sahipliği söz konusudur. Ama tımar hakkı arazinin tamamı için söz konusudur.²¹

¹⁹ Max Weber , Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, çev. Özer Ozankaya, 2 bs., İstanbul: Cem Yayınevi 90

²⁰ Leo Huberman -Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, Çev. Murat Belge, 13 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 37

²¹ Henri Pirenne, Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, çev. Uygur Kocabaşoğlu, 6 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 72

Kırsal alan kamusal alanın uzantısıdır. Derebeyi, kent surlarının dışında kalan kırsal alanda da günlük hayatı yönetmektedir. Roma Hukuku'ndan miras alınan yönetsel kültür bireyin aidiyetini üçe ayırmaktadır.

Bireyin temel hakları ya kendisine ya devlete ya da başka bir bireye ait kabul edilmiştir. Kendisine ait olması durumunda bireyin “*ayrıca lisan (lingua) birliği de olmak kaydıyla*” özgür bireyin, civitas olduğu kabul edilmiştir. Devlele ve kendisi gibi özgür bireylerle de “*gens*” bağı bulunmaktadır.

Bireyin temel insan haklarının devlete ait olması durumunda “*natio*” ya yani topluluğa ait olma statüsü ortaya çıkmaktadır. Bu statüye dayalı olarak temel haklara sahip olabilmesi için zanaatkârlık, çiftçilik, memuriyet, askerlik gibi sınıflara dâhil olması gerekmektedir.

Derebeyinin malikanelerinden bir ya da bir kaç kırsal alandadır ve bu durum kırsal alanı da kontrol etmesini sağlamıştır.

Kırsal alanda yaşayanlar, Osmanlı Tımar sisteminde sadece reaya olarak bütünün barçasıdır. Oysa Feodal sistem, Roma Hukukundan miras alınan yaklaşımla bireyi muhatap alır ve onu üç farklı statü uygulayabilir. Birincide bireyin temel hakları kendisine aittir ve özgürdür. Bu durum onun civitas statüsüdür. İkincide, bireyin temel hakları devlete “*natio*” ya aittir. Çiftçi, zanaatkâr ve asker olarak temel hakların bir kısmını kullanabilir. Üçüncüsü ise serf-köle statüsüdür. Temel hakları ilk iki gruptan birisine aittir. Humanitas adı verilen bu hukuksal durumu bireyin yani kölenin *Maiestas Populi Romani* olarak adlandırılan toplumsal örgütlülük ilişkisindeki yerini göstermektedir. Her üç statü için de temel hakların bir mülkiyet kavramı olduğunu göstermektedir.²²

Bazı yazarlar kentin, kapitalizmle paralel geliştiği görüşündedir. Kapitalizmin gerektirdiği örgütlülüğü kentin karşıladığını ve bu nedenle kentin “*devletsel*” nitelikler taşıdığını kabul eden yazarlardan biri Fernand Braudel'dir.

²² Halide Gökçe Türkoğlu, “Roma Hukukunda Humanitas İle Majestas Populi Romani Arasındaki Bağlantı”, Yıl: 2011, Sayı: 96 (Erişim Tarihi : 11.10.2020) <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-96-1141>)

Kentin, kapitalizmin türevi olmayıp aynı zamanda aracına dönüştüğünü belirten Karl Marx ise kentin araçsal işlevinin kent-kır ilişkisine kapitalizm lehine müdahale olduğunu ileri sürmektedir.

Karl Marx'a göre kentleşme burjuvazi tarafından kentin, kıra; uygar olanın, uygar olmayana; kentli ulusların, köylü uluslara ve nihayet Batının Doğuya egemen olma yöntemidir. Neolitik Çağ'dan itibaren başlayan ve sonraki çağlarda devam eden bu süreçte kentler, insanlık tarihinin temel mekânlarına dönüşmüştür. Böylece kentlerin kendi aralarında kültür ve meta transferine dayalı yeni bir trafik ortaya çıkmıştır.

Kent, Neolitik Çağ'dan itibaren heterojen bir birikme süreci olarak tanımlanabilir. Ama buna rağmen, farklı kaynaklardan elde ettiği insan kitlesi sanki tek kaynaktanmış ve homojen durumdaymış gibi bir örgütlülük sunmaktadır. Bu paradoksal duruma göre her birey, kent otoritesine ve yaşam biçimine uymak zorunda kalmaktadır. Neredeyse mistik bir durum söz konusudur:

Alev Alatlî aktarımıyla Karl Marx, her kentte, kendisine özgü bir kentli bulunduğunu, yaşayan her bireyin bu kentli profiline bağlılık sunmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Alatlî, Georg Simmel'in bu durumu "kamusallığa uyum olgusunun başlangıcı olduğunu" belirtmektedir.²³

Bu kamusal uyum başlarda akrabalığa veya aşiret bağlarına dayanmaktadır. Ancak kentte yaşamaya başlamasıyla birlikte kentlileşme olarak tanımlanan yeni bir uyum türü ortaya çıkmaktadır. Ruşen Keleş bu geçişin işbölümü, uzmanlaşma sağlayan, toplum bünyesinde ortaya çıkarak genişleyen ve farklılıkları doğuran bir nüfus birikim süreci olduğunu belirtmektedir. Adem Işık ise kentin dayattığı kamusal uyumun M.Ö. 4000'den beri gözlemlendiğini Ruşen Keleş'e dayanarak açıklamaktadır.²⁴

Yine Georg Simmel, kentlileşmenin aslında bir tür "*toplumsal sözleşme*" olduğunu belirtmektedir. Ona göre toplumsallaşma, kentleşme formunda da kendisini gösteren, otoriteye mistik bir uyumdur. Kentlileşmenin sonucunda birey bu otoriteden kentli hakları elde etmektedir.²⁵

²³ Georg Simmel, *Gizliliğin ve Gizli Toplamların Sosyolojisi*, çev. İdil Dünder, 1 bs. (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016), 29

²⁴ Işık, "İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş", 50

²⁵ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 11 bs. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015), 177

Kentlileşmenin bir tür toplumsal sözleşmeye dayandığını kabul etmekle beraber bu sürecin sadece otorite ile birey arasında kalmadığını; birey ile bireyler arasında da söz konusu olduğunu ileri süren düşünürler de bulunmaktadır. Bu konuda Hugo Grotius, bireyi diğerlerine karşı sınırlayan kurallarda bu durumun görülebildiğini belirtmektedir.²⁶

Hugo Grotius, *“bireylerden bireylere sınırlar yaratan kentlileşme biçimini almış toplumsal sözleşme”* yorumunda dayandığı düşünür, Thomas Hobbes’dur. Zira Thomas Hobbes’ da otorite ile birey arasındaki sözleşmeye bireyin zorlandığını, kamusal uyumun bu şekilde sağlandığını, karşılığında bireyin güvenlik sağladığını *“Leviathan”* isimli eserinde açıklamaktadır.²⁷

Kentlileşme formunda bir toplumsal sözleşmeyi tesis eden otoriteye uyumun mistik görülemeyeceğini savunan düşünürler de bulunmaktadır. Bu düşünürlerden biri, Murray Bookchin’dir. Bookchin, Hobbes, Rousseau ve Montesquieu gibi büyük düşünürlerin savunduğu gibi otoriteye mistik nedenlerle itaatin söz konusu olmadığını, bir an için böyle kabul edilse bile bu durumun zamanla değiştiğini ileri sürmektedir. Murray Bookchin’e göre bireyin diğer bireylerle ve otoriteyle toplumsal sözleşme noktasına gelmesinin tek nedeni pragmatikliklerdir. Dolayısıyla her zaman değiştirilebilir niteliktedir.²⁸

Murray Bookchin, pragmatik nedenin bulunduğu görüşünü Jane Jacobs’ın *“Kentlerin ‘Ekonomisi’* eserindeki tespitlerle örneklenmektedir. Her ikisi için kent bir eko-topluluktur. Dolayısıyla iktisadi fayda temelli bir kentleşmenin gerekli saydığı toplumsal sözleşmede, kent ve bireyin yani tarafların bu faydaya erişimini sağlayan bir ilişki sunmak zorunluluğu bulunmaktadır.. Kentlinin haklarının neredeyse tamamı, otoriteye ve diğer bireylere sunabildiği fayda karşılığı alabildiklerinden oluşmaktadır. Kentlilik, toplumsal sözleşmeden iktisadi fayda uman bireyin, biyolojik bağları, sözleşmesel bağlara dönüştürme süreci ile ortaya çıkmaktadır.²⁹

²⁶ Hugo Grotius, Savaş ve Barış Hukuku, çev. Seha Meray, (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 222-204, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967), 58

²⁷ Thomas Hobbes, Leviathan, 6.Baskı, çev. Semih Lim, (İstanbul: Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Yapı Kredi Yayınları,2007), 129

²⁸ Murray Bookchin, Kentsiz Kentleşme- Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, çev. Burak Özyalçın, 1 bs. (İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2014), 47

²⁹ A.g.e. 56

Çalışmada sıkça vurgulanması nedeniyle Avrupa kenti bakış açısına sıkça vurgu yapmak gerekmektedir. Literatürde kentleşmeyi ve kentliyi açıklayan görüşlerin çoğu, bir Avrupa kenti için daha geçerli kabul edilebilecek anlatımlardır. Zira Avrupa kentini ortaya çıkaran kentleşme sürecinin temel dinamiği olan Sanayi Devrimi iktisadi temelli bir olgudur.

Yazarların, Sanayi Devrimi öncesi kentleşmeyi de bu bakışla değerlendirmesi söz konusudur. Avrupa dışında kalan kentler, kentleşme formları açısından, iktisadi faydayı temel alan görüşlerin en eskisini sunan İbn-i Haldun'dan etkilenmiştir. Ancak bu yazarlara İbn_i Haldun'un etkisi iktisadi tarafını da kapsayan ancak genel, mistik ve kültürel anlamlar içeren “*asabiyye*” kavramıyla sınırlıdır.³⁰

Çalışmada yer verilecek ve Avrupa kenti üzerinden kentleşmeyi, kentleşmeyi açıklayan düşünürler, Sanayi Devrimi etkisiyle ortaya çıkan bu dönüşümün iki aşamada gerçekleştiğini açıklamaktadır.

Birinci aşamada; teknolojik gelişme kırsal üretimde kol gücüne gereksinimi azaltmaktadır. İstihdam fazlası nüfusun artışı ile birlikte ücretlerde düşüş yaşanmaktadır. Zorlaşan yaşam koşulları kente göçe zorlamaktadır.

İkinci aşama ise sürekli artan teknolojik yeniliklere dayalı endüstriyel dönüşümün önce yeni istihdam seçeneği üretme ve cazibe merkezine dönüşen kentlerin yarattığı istihdam kapasitesinden fazla nüfus üretmesidir. İki yüzyıllık istatistikler bunu kanıtlamaktadır.

Nitekim Sanayi Devrimi, özellikle İngiltere’de önemli nüfus değişimine neden olmuştur. Birinci yönelim, 1675’te sadece 800 kişinin yaşadığı Liverpool’un 1750’de 10 bin kişinin yaşadığı bir kente dönüşmesini sağlamıştır. Bu yönelimde, kırsal çevrenin Liverpool’da öbekleşmesi etkilidir. Kentleşme süreci başladıktan sonra ivme artarak devam etmiş, 1800’de kent nüfusu 78 bine ulaşmıştır. Kentin nüfusunun 1900’de 746 bine ulaşmasında artık ikinci yönelim devreye girmiş, ülke dışından da göç alarak büyümeyi sürdürmüştür. Sanayi Devrimi, endüstriyel alanda, dalgalar halinde ortaya çıkmıştır. İlk dalga tekstil-dokuma, ikinci dalga demir-çelik, üçüncü dalga ulaşım, dördüncü dalga kimya, beşinci dalga elektrik, altıncı dalga otomotiv sektörü yenilikleridir. Sanayi Devrimi’ni

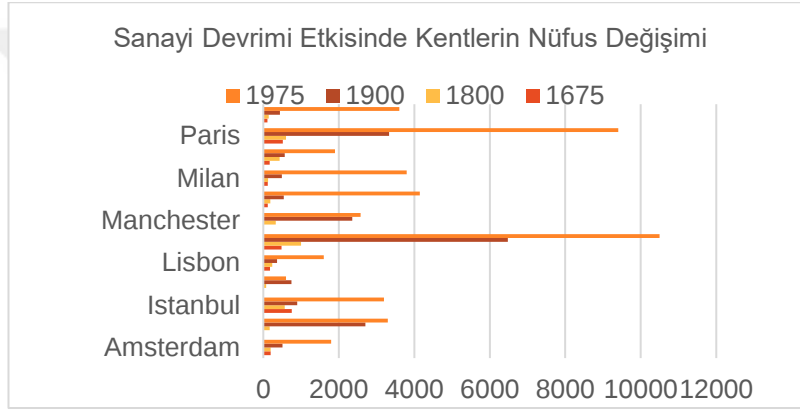
³⁰ Nasır Niray, “Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, (2002): 3

yaşamadığı kabul edilen İstanbul ise bu grafiğin başında 750 bin kişilik nüfusa sahiptir. İstanbul'un 1925 yılına kadar nüfus değişimi %20 civarında gerçekleştiği, Tablo 2 verilerinde görülebilmektedir.

Bu iki aşamadan birincisi 18.yy, ikincisi ise 19 ve 20.yy. için geçerli kabul edilmektedir. Ancak 1950 sonrası dönemde her iki aşama dünya genelinde eş zamanlı yaşanmaya başlamıştır. İki aşamanın sıralı olarak yaşandığı tipik ülke İngiltere olarak gösterilmiştir.

Tablo 1'de seçilmiş bazı kentlerin nüfus değişimi ile Sanayi Devrimi'nin kentleşmeye etkisi görülebilmektedir.

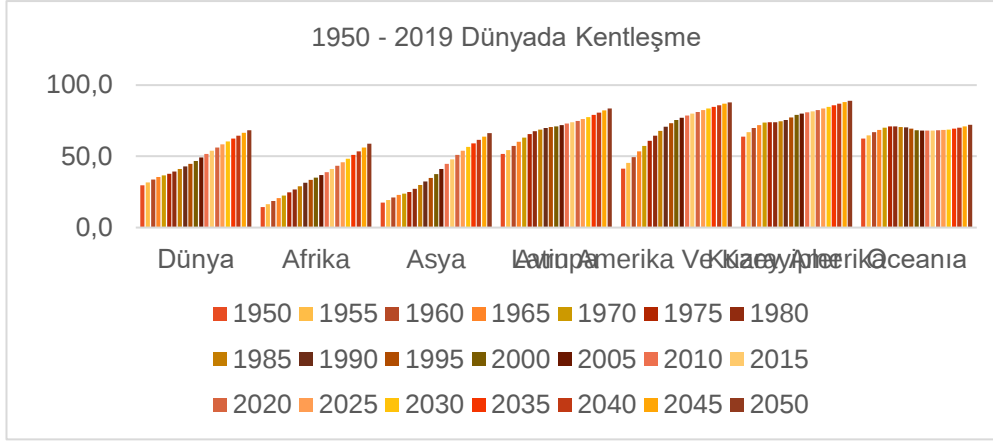
Şekil 1 : Sanayi Devrimi Etkisinde Kentlerin Nüfus Değişimi



Kaynak: Evrim ağacı web sitesi verilerinden hazırlanmıştır. <https://evrimagaci.org/sehir-nedir-sehirler-nasil-ortaya-cikmistir-8834>

Sanayi Devrimi'nin Avrupa'nın önde gelen kentlerine etkisi, İngiltere kentleri dışarıda bırakıldığında ortalama 8 kat olarak gerçekleşmiştir. İngiltere kentlerine etkisi ise 1675-1975 arası dönemde 33 kat civarındadır. Bu devrimde İngiltere'nin, Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği ilk ülke olmasının etkisi olmuştur. Sanayileşmenin İngiltere kentlerindeki ilk sosyal – sonuçları tipik bir demografik geçiş olarak kabul edilmektedir. Buna göre, evlilik yaşının artması ve ortalama yaşam süresinin uzaması ilk defa bu ülke kentlerinde gözlemlenmiştir.

Şekil 2 : 1950 - 2019 Dünyada Kentleşme



Kaynak <https://population.un.org/wup/> verilerinden derlenmiştir.

Sanayi Devrimi'nin kentleşmeye kazandırdığı bir başka özellik uluslaşma sürecine kentleşmenin katkısıdır. Kentleşme bazı yazarlara göre uluslaşma sürecinin hızlandırmaktadır.³¹

Tablo 2 : Sanayi Devrimi Sürecinde Kentlerin Nüfus Değişimi (Bin Kişi)*

Sanayi Devrimi Sürecinde Kentlerin Nüfus Değişimi (Bin Kişi)									
Kent	1675	1750	1800	1850	1875	1900	1925	1950	1975
Amsterdam	195	219	195	225	289	510	718	859	1800
Berlin	17	113	172	446	1045	2707	4024	3707	3300
İstanbul	750	625	570	785	873	900	817	1035	3200
Liverpool	0,8	10	78	376	611	746	650	800	600
Lizbon	178	213	237	262	243	363	567	875	1600
Londra	485	676	1000	2320	4241	6480	7742	8860	10500
Manchester	6	9	328	1037	1866	2357	2704	2688	2575
Madrid	115	110	182	216	373	539	791	1527	4150
Milan	114	110	122	182	267	491	917	1400	3800
Napoli	170	310	430	413	450	563	852	1210	1900
Paris	515	565	600	1314	2250	3330	4800	5900	9400
Roma	105	146	142	158	251	438	758	1665	3600

³¹ Muharrem Es, Hamza Ateş, "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, (2004):207

*Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_largest_European_cities_in_history sayfasında bulunan atıf kaynaklarından derlenmiştir.

Sanayi Devrimi ile kentler, kentsel alanda yaşayan nüfusun göç etmek istediği alanlara dönüşürken temel neden, kentsel alandaki işgücünün makineleşmeyle birlikte değersizleşmesidir. Geçim koşulları kentlere göçle zorlaşmıştır. Ancak kentler içinde göç almak hayati öneme ulaşmıştır. Çünkü Sanayi Devrimi sadece gücüne ihtiyacı artırmamış; ortaya çıkan endüstriyel çeşitlenme daha fazla beceriye gereksinim doğurmuştur. Dolayısıyla endüstrileşmesi ileri boyutta olan kentler sadece kırsaldaki kol gücüne dayalı istihdamın değil, endüstrileşmenin de az olduğu kentlerin eğitimli nüfusu içinde daha iyi yaşam koşulları sunan cazibe noktalarına dönüşmüştür.

Burada dikkat çekici durum, Sanayi Devrimi'nin kırsal alanda da refahın artışıını desteklemesi ve tarımsal üretimi teşvik etmesidir.

Sanayi Devrimi olarak adlandırılan bu gelişmelerin bir başka sonucu, kırsal alanda çiftçilerin elde ettikleri verim artışı ve pazara ürünlerini kolay ulaştırabilmeleri sayesinde sermaye birikimi yapabilmeleridir. Bu sermayenin kentlerdeki sanayi işletmelerine yatırım amaçlı aktarılması fırsatı doğmaktadır.³²

Refah gelişimi tarımsal işletmeleri ve sanayi firmalarını eş zamanlı geliştiren bir ekonomik zemini ortaya çıkarmıştır. Bu durum aynı zamanda tarım arazilerinin ilk defa spekülatif ekonomik değere dönüşümünü sağlamış ve önemini artırmıştır.

Genelde dünyanın tüm imparatorluklarında köylüye sadece intifa (yararlanma) hakkı bırakılan tarım arazileri bir anda mülkiyet kurulabilen değerlere dönüşmüş, tarımın karlılığının fark edilmesiyle birlikte “*enclosures- çitleme*” adı verilen düzenlemelere girilmiştir.

İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin başlaması, kıta aşırı topraklara da taşınmıştır. Hammadde tedarik eden kolonileri aynı zamanda İngiltere’de üretilen ürünlerin pazarına dönüştürmüş ve kentleşmeleri hızlanmıştır.

Sanayinin Devrimi’nin ortaya çıkışı ve etkisi şu şekilde sıralanabilir:

³² Cahit Aydemir, Murat Pıçak, “Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkilerinin Sektörler Arası Bütünleşmeye Etkileri”, *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10/129147, (2008):131

1- Sanayi Devrimi, üretimde kol gücünü gerileten buhar makinelerinin icadıyla başlamış ve İngiltere’de ekonomik değişime yol açmıştır. “Devrim” nitelemesini ilk olarak Louis Blanqui yapmış, yaşanan ekonomik değişimin, en az Fransız ihtilali kadar önemli değişime yol açtığını belirtmiştir.

2- Sanayi Devrimi, ilk başladığı ve tamamlandığı ülke olan İngiltere’de tekstil sektörü işçileri ve esnafının 1811’de isyan çıkarmasına da neden olmuş, isyancılar ülkenin her yerinde makinaları yok etmek üzere saldırılara başlamıştır. Kendilerini *Luddist* olarak tanımlayan işçilerin isyanı ancak askeri tedbirlerle bastırılabilmiştir. Dolayısıyla Sanayi Devrimi, sosyal hareketlere neden olmuş bir dönüşümdür.

3- Yahya Bağçeci’nin aktarımına göre Sanayi Devrimi kavramını ilk kullananlar Friedrich Engels ve Arnold Toynbee tarafından verilmiştir. Engels, 1845 yılında yayınlanan “Die Lage Englands” (İngiltere’nin Durumu) ve Toynbee, 1884 yılında yayınlanan “Lectures on the Industrial Revolution in England” (İngiltere’de Sanayi Devrimi Dersleri) isimli çalışmalarında Sanayi Devrimi kavramını kullanarak, tanımlamaya çalıştılar.³³

İngiltere’nin ele geçirdiği Kuzey Amerika ve Hindistan’daki topraklarda kurulan yerleşmeler, paradigmatik olarak bir taraftan İngiltere’ye ekonomik olarak yakınlaşmışlar ama diğer yandan bu kolonilerin kentleşmesini, özgünleşmesini, uluslaşmasını ve siyasal bilinçlenmeyle İngiltere’den uzaklaşmasını sağlamıştır.³⁴

Kentler, Sanayi Devrimi’nin yeni iktisadi ve sosyal gelişimlerine katkılarıyla sürekli değişmiş ve yeni özellikler kazanmıştır Bu süreç, kentliliğin gelişimini de sağlamıştır.

Modern kentin başlangıcının Avrupa’dan başlayan Sanayi Devrimi olduğu savunulmaktadır. Ancak kentlilik olgusunu tanımlayabilmede kullanılan ölçeklerden biri de uygarlaşmadır ve uygarlaşma sürecinin geçmişi, tarih öncesi çağlara kadar gitmektedir. Her uygarlığın kendisine özgü bir kent profili ortaya çıkmıştır.

³³ Yahya Bağçeci, “İngiltere’de Sanayi Devrimi ve Luddist Başkaldırı (1811-1813)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13/79, (2020): 358

³⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çevirenler: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, 2 bs. (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005), 633

Nitekim Aristoteles gibi Antik Yunan düşünürleri, kentte yaşamının ilkel ve yaban hayatın tehditlerinden uzakta yaşamayı sağladığını tespit etmiştir. Antik Yunan dışında Ortadoğu'da da -kent olgusunun tarihsel geçmişinin çok eskilere dayalı olmasına bağlı olarak- benzer bir tespit yapılmıştır.³⁵

Tarihi seyir içinde kentler demografik olarak devleşmiş ve dünya nüfusu için temel yaşam alanına dönüşerek kırsal yaşamı geriletmiştir. Daralan kırsal yaşam, büyüyen kentsel yaşamın idamesi için gereken kaynakları sunma konusunda daha az işgücü ve daha az kaynaklara sahiptir. Bu durum, kırsal ve doğal yaşamın girdilerini kontrol edebilme açısından yeni bir rekabet trafiği yaratmıştır.³⁶

Kentte yaşayan bireylerin hakları başta iktisadi olmak üzere kentin yaşanabilirlik koşullarıyla ilgilidir. Child birey haklarının iktisadi koşullarla ilintili olma durumunu Neolitik Çağ sonrası, M.Ö. 6 bin - M.Ö.3 bin arasında yaşanan dönem, *İkinci Devrim* olarak tanımlamaktadır.³⁷

Yaşanabilirliğin fiziksel ihtiyaçlar yanında, tinsel beklentileri de karşılamayı amaçlayan sözleşmesel bağlarla bireyleri bağlaması ve kentte ortak yaşamı sağlaması söz konusudur. **Kentsel yaşanabilirlik ile kentli hakları arasındaki ilişkinin hangi oranda olduğu ve hangi aşamalardan geçtiği sorunu, bu tezin problemi olarak kabul edilebilir.**

Hipotez olarak: *“Kentli hakkı'nın varlığı ve korunması, kentsel yaşanabilirliğin varlığına bağlıdır. Kentli haklarının kuramsal ve pratik gelişimi, kentsel gelişimin, kentsel yaşanabilirliğe evrilmesiyle sağlanabilecek bir düzeyi ifade etmektedir..”*

Bu hipotezin göstergesel ispatı için nitel araştırma yöntemi literatür incelemelerine dayanılmaktadır. *Nitel Araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi (literatür tarama) gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak*

³⁵ Asef Bayat, Ortadoğu'da Maduniyet, çev. Özgür Gökmen, Seçil Deren, 1 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 144

³⁶ Maurice Dobb, Kapitalizmin Dünü Bugünü, Çev. Feyza Kantur, 2 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990), 43

³⁷ Gordon Childe, Kendini Yaratan İnsan- İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi, çev. Filiz Ofloğlu, 6 bs. (İstanbul: Varlık Yayınları, 2001), 79

*tanımlanabilir.*³⁸ Tarih, hukuk sosyolojisi, siyaset bilimi, ekonomi ve kent bilimlerine, disiplinlerine ait yöntem ve kavramlara istinat edilmektedir. Kentin tüm yönleriyle tanımlanabilmesi için bilimler ve disiplinler arası kavramların kullanılması gerekmektedir.³⁹

Kent, insanoğlunun ürettiği maddi ve moral değerlerle hayatı yorumladığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Mehmet Ali Kılıçbay, Roma – Germen İmparatoru Şarlken'in Paris için "*Lutetia non urbs, sed orbis*" (Paris şehir değil, dünyadır) dediğini aktarmaktadır.⁴⁰ Bu yorum, bir imparatorun zihninde dahi kentin, dünyayı ulaşılabilir bir mekân olarak gördüğünü göstermektedir.

1.1.1. Kentlerin Ortaya Çıkışı

İnsanlar için "*kent*" insan habitatının yerleşik hayata geçişiyle başlayan gelişiminin ileri bir aşaması durumundadır. Nitekim bu gelişim çoğu tarihçi için "barbarlık" dönemimin sonudur.⁴¹ Neredeyse tüm uygarlıklar barbarlığın dışlandığı bir mekân olarak bir kent tasavvurunda olmuştur.

Tarihi seyir içinde kentlerin doğuşu, Neolitik (Cıvalı Taş) Devri'nde çiftçilik olanağı sağlayan iklimin elvermesine ve aletlerin keşfine bağlanmaktadır.⁴² Bu buluşlar, tarım yapmaya ve gıda maddelerinin ihtiyaçtan fazla üretilmesine sebep olmuştur.⁴³ Tarihin ilk kentleri, tarım yapmayı kolaylaştıran iklim ve toprak yapısına sahip coğrafi alanlarda yani büyük nehir havzalarında ortaya çıkmış kabul edilmektedir.⁴⁴

Tarımsal üretim yerleşik hayata geçmeyi gerektirmiş; kısa süre içinde demircilik, dericilik, marangozluk gibi mesleklerinin ve zanaatları ortaya çıkmıştır.⁴⁵ İlk kentler, diğerlerine göre nispeten çeşitlenen becerilerle elde

³⁸ Muhammed Mehmet Mazlum, Ayşegül Atalay Mazlum, "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yönteminin Belirlenmesi", *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 4(4), (2017), s.6-7

³⁹ Yelda Durgun Şahin, Mehmet Altunkasa, "Antik Kentlerin Oluşum Kurgularının Analiz Edilmesinde Kullanılan Coğrafi, Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Belirleyiciler: Anavarza Örneği", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29/1, (2020): 69

⁴⁰ Mehmet Ali Kılıçbay, "Dünyanın En Güzel Şehri", *İdealkent*, 1/1, (2010): 139

⁴¹ Childe, Tarihte Neler Oldu?, 34, 65

⁴² Ensar Yılmaz, Salih Çitçi, "Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/35, (2011): 256

⁴³ Mehmet Y. Yahyagil, "Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri", *Sosyoloji Konferansları*, 25, (1998): 106

⁴⁴ Niray, "Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği", 5

⁴⁵ Enver Akın, Reşat Esgici, "Eski Çağda Tarım Aletleri", *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 11/1, (2015): 33

edilen ürünler ve hizmetleri kendilerinininki ile takas etmek isteyen insanların buluşabileceği pazar yerlerini ortaya çıkarmıştır.⁴⁶

İnsanların hayatlarını ve üretim fazlası ürünlerini doğaya ve diğer insanlara karşı koruyan meslekler ve kurumlar ortaya çıkmıştır. Tapınakların, garnizonların, çömlek atölyelerinin, kiremithanelerin ve ileride saraylara dönüşecek yönetim yerlerinin konutlarla birlikte bulunduğu yerleşmeler fiziki ve sosyal kent hayatının ilk formunu oluşturmuştur.⁴⁷

Tarih öncesi kentin ortaya çıkışını açıklayan görüşler devlet kavramının ortaya çıkışını açıklayan görüşlerle iç içedir. Bu nedenle ilk kuşak ilkel kentlerden çoğu literatürde “site-devletler” olarak tanımlanmaktadır.

Surlarla çevrilen, belirli bir mimariye sahip olan ilk kent – site devlet formları, dillerin birbirlerinden ayrışmalarını da kolaylaştırmıştır.⁴⁸

Bu mekânlarda yaşayan insanların kendi aralarındaki etkileşimin bir sosyal bağ ortaya çıkarması, kentin kimliği belirginleştikçe, bireylerin bu kimlikle kendilerini özdeşleştirmelerini sağlamıştır. Kent halkı, komşularından farklı lisan, inanç ve gelenek eğilimleri geliştirmiştir.

Kentte (ya da site devlette) bir arada yaşamamanın başka bir anlamı da kente özgü otoritenin yetkilerini kabullenme ve kurallarına uyma istencinin ortaya çıkmasıdır. Kural ve gelenekler kentin maddi ve sosyal ihtiyaçlarını gözetken hak ve sorumlulukları belirlemiştir.⁴⁹

Adem Işık, kentlerin işleyişine yönelik ilk kanunun yine bu dönemde Akadlar tarafından kabul edilen “*Eşnunna Kanunu*” olduğunu Martha Roth’dan aktararak belirtmektedir. Bu kanunda, “*ev bekçisinin sorumluluğu, zayıf duvarın ev sahibine verdiği zarardan ötürü sorumluluk ve hayvan zararlarına (köpek ve öküzlerin) ilişkin hükümler*” bulunmaktadır.⁵⁰ Bu gelişmeler literatürde “*Tarım Devrimi*” olarak adlandırılmaktadır. Tarımın devrimsel gelişimindeki aşamalar şu şekilde sıralanmaktadır:

⁴⁶ Şahin, “Antik Kentlerin Oluşum Kurgularının Analiz Edilmesinde Kullanılan Coğrafi, Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Belirleyiciler: Anavarza Örneği”, 73

⁴⁷ Nihat Falay, “Kentlerin Kökenlerine Toplu Bir Bakış”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 6/1-3, (1985): 97

⁴⁸ Feray Koca, Bayram Akça, “Antik Karya’nın Başkenti Halikarnassos’da Kent Planlama Anlayışı”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18/40, (2017): 50

⁴⁹ Işık, “İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş”, 55

⁵⁰ A.g.e. 61

Tablo 3 : Tarım Devrimi Evreleri

Tarım Devrimi Evreleri		
1.Tarım Devrimi	Üç milyon yıl öncesinden, M.Ö.10.000 yıla kadar	Tarım ürünlerinin yetiştirilmeye başlandığı, bazı hayvanların evcilleştirildiği bu dönem, Neolitik Dönem
2.Tarım Devrimi	M.Ö.2.000 sonrası	Demirin işlenmeye başlamasıyla, demir saban yapılmış, tarım alanları genişlemiştir.
3.Tarım Devrimi	1960'lar	Laboratuvarlarda geliştirilen tohumlar ve tarım ilaçları ile verimlilik artmıştır.

Literatürde Tarım Devrimi kavramı, genel olarak, birinci ve ikinci için kullanılmaktadır. Tarım devrimi ile birlikte insan yerleşmelerinde sosyal tabakalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni tabakalaşmada dikkat çekici olan; rahipliğin, idareciliğin ve tacirliğin ilk kentlerde birbirlerine yakın güç ve otoriteye sahip olmasıdır.

Sosyal dağılım antik kentlerin mimarisine ve kent planlamasına da yansımıştır. Örneğin antik kent planında ortak alanlar; tiyatro, tapınak, cadde, liman ve özel alanlar ile konutlar bulunmaktadır.⁵¹

Kentlerin fetihlerle ele geçirilmesi ve ardından fatihler tarafından yeniden düzenlenmesi aşamalarında ilk başvurulan yöntem kentin mimarisinin dönüştürülmesi olmuştur.⁵²

1.1.2. Kentsel Değişim ve Uygarlık

1.1.2.1. Sanayi Devrimi Öncesi

Uygarlık, bir yerleşim ve yaşam türü olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan kent bir uygarlaşma ölçeğidir. Türk Dil Kurumu (TDK) internet sözlüğünde uygarlık; *“Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü, medeniyet”* olarak tanımlanmaktadır.

⁵¹ Yelda Durgun Şahin, M. Faruk Altunkasa, “Magarsos Antik Kenti Oluşum Kurgusunun Analizinde Sistemik Bir Yaklaşım”, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 18, (2020): 355

⁵² Anar Azizsoy, “Türk Döneminde Revan Kent Dokusu ve Mekânsal Yapıdaki Değişimin Mimari Mirasa Yansımaları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 28/2, (2019): 246

Literatürde uygarlık, toplumların yaşam kültürleri kadar üretim türleri ile ilişkili bir olgudur. Kültür uygarlık için onsuz olmaz bir dinamik olarak sürekli değişim içindedir.

Uygarlığın bir başka çerçevesi de “*kente ait*” kavram olarak ele alınmasıdır. “*Civilization*” kelimesi ile ifade edilen uygarlaşma sürecinin temelinde, Batı dünyası için; “*kentin vatandaşının ulaştığı insani yaşam düzeyi*” beklentisi bulunmaktadır.

Bu beklenti; “*urbaneness=kibarlık, nezaket, medenilik, uygarlık*” ile “*urbanity=kibarlık, medenilik, nezaket, uygarlık*” olarak geniş manada anlaşılmıştır. Doğu dünyası için de benzer durum söz konusudur. Türkçe “*uygar*” kelimesi 1934 Türk Dil Devrimi’nde “medenî” kelimesinin karşılığı olarak kabul edilmiştir. “*Medenî*” kelimesi, Arapça “*medine=şehir, kent*” kelimesinin türevidir ve “*kente ait, kentli*” anlamı taşımaktadır. Server Tanilli, uygarlığın göstergesi kentliliği “*köylülerin kentleşmesi*” olarak tanımlamaktadır.⁵³

Literatüre bu açıklamalarla geri döndüğümüzde kentin uygarlığın iki önemli devrimle elde edilmiş ürünü olduğu görülmektedir.⁵⁴

Kentlerin tarihsel olarak ilk aşaması Neolitik Çağ’la gerçekleşmiştir. Avcılık – toplayıcılıktan tarım toplumuna geçişle birlikte yerleşik hayat başlamış ve ilk kentler ortaya çıkmıştır. İkinci dönemeç ise Sanayi Devrimi’dir ve insanlık modern kentle tanışmıştır.

Yaşadığımız çağda ortaya çıkan bilişim ve küreselleşme ise kentlerde yeni bir aşamaya geçiş olarak yorumlanmaktadır.

Kimi yazarlarca *Postmodern Çağ* olarak nitelendirilen bu dönemde kentler; mekân, nüfus, farklılıklar ve hareketlilikler açısından irileşerek dünya nüfusunun dörtte üçünün yaşadığı yerlere dönüşmektedir.

Kısacası kent olgusu uygarlığı temsil eden sembolik ve anlamsal niteliğe sahiptir. Birçok yazar uygarlığı aynı zamanda civitas (kent) kelimesinden türeyen civilization (uygarlaşma) ile tarif etmektedir. Bu yazarlara göre kentinin uygar olması söz konusudur. Bazı yazarlar açısından ise kent sekülerleşme mekânıdır.⁵⁵

⁵³ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, 23 bs. (İstanbul: Alkım Yayınları, 2006), 347

⁵⁴ Kaypak, Gündüz, “Kent Uygarlığı ve Demokrasi Üzerine Bir İnceleme”, 3

⁵⁵ Bookchin, *Kentsiz Kentleşme- Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, 40

Kentin aynı zamanda bir topluluğu da ifade ettiğine vurgu yapan Max Weber, gerekli unsurları şu şekilde ifade etmektedir:

*“Tam bir kentsel topluluk olabilmesi için yerleşim biriminin, alışveriş ve ticari ilişkilerin görelî bir hâkimiyetini temsil etmesi ve bir bütün olarak yerleşim biriminin şu özellikleri göstermesi gerekirdi: 1- İstihkâm, 2- Bir pazar, 3- Kendine ait bir mahkemesi veya hiç değilse kısmen özerk hukuku olması, 4- İlgili bir birlik biçimi, 5- Hiç değilse kısmen özerklik ve kendi kendini yönetme ve de sonuçta, şehir sakinlerinin katıldığı seçimlerle işbaşına gelen idari yetkililerce yönetim”*⁵⁶

Weber’in topluluk için gerekli gördüğü unsurlar doğrudan kentte olabilecek yapı ve sistemleri ifade etmektedir. Bu unsurlar aynı zamanda insani ortamda yaşama koşullarıdır. Başka bir deyişle uygarlık tarifidir. Server Tanilli bu unsurlardan “Pazar’ı köy üzerinden açıklamakta ve “köy ekonomisi kural olarak, pazarı olmayan bir ekonomi...” demektedir.⁵⁷

Kentin topluluk yaşamını sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan ele alan Ruşen Keleş ise kentin;

“... Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi.”

olduğunu belirtmektedir.⁵⁸

Bu tanım dikkate alındığında kentin doğuşu hakkında ileri sürülen Avrupa orijinli tanımlamalar afaki kalmaktadır. Kaldı ki kentin ortaya çıkışı ile uygarlığın ortaya çıkışının eş zamanlı olaylar veya aynı olgu olduğunu belirten tüm yazarlar⁵⁹ hikâyenin Mezopotamya kentleriyle başladığı konusunda hemfikirdir.⁶⁰

⁵⁶ Max Weber, Şehir, Modern Kentin Oluşumu, Çev. Musa Ceylan, 9 bs. (İstanbul: Yarın Yayıncılık, 2010), 73

⁵⁷ Tanilli, Uygarlık Tarihi, 64

⁵⁸ Ruşen Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980), 67

⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku Çağdaş Dünya ve Anayasa Hukuku, (İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı, 2000), 54

⁶⁰ İvar Lissner, Uygarlık Tarihi, Çev. Adli Moran, (İstanbul: Nokta Kitab, 2012), 20

Kentin modernleşmesi geleneği reddeden bir değişim olarak kabul edilmemektedir. Geleneksel değerler ve modeller şehir ortamına aktarılmakta ve yenilenerek kent yaşamına eklenmektedir.⁶¹ Ancak kentin bir yerlerinde geleneksel olan devam edebilmektedir.⁶²

Zygmunt Bauman, kentin ortaya çıkışı, modernleşmesi ve kent yaşamının sürdürülebilirliğinin sağlanması gibi süreçlerin tamamında bir paradoksun varlığına işaret etmektedir.

Kent yaşamı, farklı kökenlerden gelen, birbirlerine yabancı bireylerin buluşması ve dışarıda kalan herşeyi yabancı kabul etmesidir. Kent her aşamada, “*yabancılar*”a kaygı ile bakan bir yapılanmadır.⁶³

1.1.2.2. Sanayi Devrimi Sonrası

Literatürde Sanayi Devrimi öncesi kent toplumu “*geleneksel toplum*” olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel, henüz Sanayi Devrimi’ne dayalı kapitalist üretim – tüketim süreçlerinin ve kurumlarının ilişkilerinin kurgulanmadığı doğa ve tarıma dayalı yaşamın sürdüğü toplumsal yapı kabul edilmektedir.

Bu tanımlamaya karşı çıkanlar, yaklaşımın Batı kentleşmesini açıkladığını, Sanayi Devrimi’nin gelenekselden moderne geçişi temsil eden keskin bir dönemeç kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedirler.⁶⁴

9. yy. ortalarından 13.yy. ilk yarısına kadar devam dönem feodalite (derebeylik) olarak adlandırılmıştır.⁶⁵ Nitekim Avrupa tarihinde feodalitenin kentler üzerinde etkisinin günümüze kadar sürdüğü kabul edilmektedir. Örneğin “*başkent*” kavramı, ilk olarak feodalitenin sonlarına doğru ortaya çıkan “*zümre devleti*” olgusunda karşımıza çıkmaktadır.

Başkentte yaşayanlar, taşra kentlerine göre daha fazla haklara sahip bir zümre ya da ülkenin -göreceli olarak- elit nüfusu kabul edilmiştir.⁶⁶

⁶¹ Peter L. Berger - Samuel P. Huntington, Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik, Çev. Ayla Ortaç, 1 bs. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 22

⁶² Georges Balandier, Siyasal Antropoloji, Çev. : Devrim Çetinkasap, 1 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), 171

⁶³ Zygmunt Bauman, Cemaatler-Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı, Çev. Nurdan Soysal, 1.Baskı, (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 154

⁶⁴ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 259

⁶⁵ Şakir Altay, Açıklamalı Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü, 1 bs. (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1983), 135

⁶⁶ Gianfranco Poggi, Devlet; Doğası, Gelişimi ve Geleceği, Çev. Aysun Babacan, 4 bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 56,58

Literatürde bazı yazarlar, feodalitenin Batı'da olduğu gibi Doğu'da da mevcut olduğunu, ama ikincinin ilkinden birçok noktada farklı uygulamalara ve ilkelere sahip olduğunu belirtmektedir.

Doğu – Batı Feodalite karşılaştırması yapılacak olursa, bu farklar şu şekilde sıralanabilir:

- Doğu'da topraklar merkezi devlete aittir ve feodal erk durumundaki tımar beyleri, toprakların mülkiyetine değil kullanım hakkına sahiptir.
- Tımar sahiplerinin hâkimiyetleri irsi değildir. Bir nevi memuriyete atamadır; görevlendirme sultan adına belirli bir bölgenin bürokratik yönetimi yanında, vergi toplama ve savaş için asker donatma sorumluluğunu kapsamaktadır.
- Toprağı işleyenler Batı'da olduğu gibi köle değildir. Merkezi hükümetin yargı görevlileri karşısında hak ileri sürebilen günümüz vatandaşlığına yakın statüde kişilerdir.
- Batı'da rast gelinecek malikâne sistemine, istisna olarak rastlanır. Genel kural, sistemin, merkezi hükümet için vergi ve asker toplayacak şekilde tasnif edilmesidir.⁶⁷

Gerek Batı'da gerekse Doğu'da “başkent” model niteliktedir. Dolayısıyla nüfus, mekân ve ekonomi gibi alanlarda merkezi hükümete ve bürokrasisine ev sahipliği yaptığı için öndedir. Etkin bir başkente sahip olmak için devletler, suni başkentler dahi inşa etmeyi denemişlerdir.⁶⁸

Bunun yanında feodalitenin son dönemlerinde, erken merkantilist dönemde, sermaye ve emek yoğunluğu yaşanan hammadde ve işlenmiş ürünlerin ticaretiyle meşgul kentler de başkentler kadar öne çıkmayı başarmıştır. Örneğin Flaman, İtalya kentleri, çevrelerinde bulunan kentlerde loncalar tarafından kısıtlanan zanaatkarları kendilerine çekerek siyasal ve ekonomik açıdan güçlenmeyi başarmışlardır.⁶⁹ Gerek başkent gerek güçlü ekonomi ve sosyal yaşama sahip liman kentlerinin birey haklarının gelişimine katkısı büyük olmuştur. Zira ileri çağlarda kentli

⁶⁷ Hilmi Ziya Ülken, Sosyoloji Sözlüğü, 1 bs. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 76

⁶⁸ A.g.e. 42

⁶⁹ Rodney Hilton, Feodalizmden Kapitalizme Geçiş, Çev. Müge Gürer - Semih Sökmen, 3 bs. (İstanbul: Metis Yayınevi, 1984), 170

hukukunun temelini oluşturacak olan, *"Kentli, özgür kişidir"* ilkesi bu dönemde ortaya çıkmıştır.⁷⁰

Diğer taraftan gerek devletin ve gerekse kent yönetiminin ülke veya kent vatandaşları üzerinde kurduğu, Max Weber 'in tarif ettiği *"meşru"* egemenliklerinin kökleri de yine bu dönemlere atfedilmektedir. George Balandier, antropolojik açıdan, durumu şu şekilde aktarmaktadır;

*"Lloyd Fallers gibi antropologlar (1956), geleneksel siyasal yapıların modern gelişim "patrimonyal" denilen sisteminden bürokratik sisteme geçiş olarak yorumladılar..."*⁷¹

Balandier'in aktardığı bu Weberian egemenlik yorumunun temelinde yer alan *"patrimonyalizm"*, günümüz kamu hukukunda da gözlemleyen Gordon Childe şu tespiti yapmaktadır:

"Çağımızın birçok barbar toplumları, otoriteleri askeri güçlerine olduğu kadar sihirbazlıklarına da dayanan kalıtımsal şefleri kabullenmiş durumdadırlar."

Gordon Childe, kalıtımsal şeflik olgusunun askeri güce ve arkaik çağların mistik gizemli becerilerinden esinlenen siyasi liderliğe dönüştüğünü belirtmektedir.⁷²

Diğer yandan günümüze kadar kent olgusunu ve kentleşmeyi etkileyen Feodalitenin, yalnızca Avrupa'da yaşanan bir dönem olduğuna itiraz eden düşünürler bulunmaktadır. Örneğin Eric Hobsbawn bu konuyla ilgili olarak şu tespiti yapmaktadır:

"Feodalizm 'in bugün kabul edilen geniş boyutlarının doğru olduğuna katılmaksızın da onun son derece yayılmış bir toplumsal oluşum olduğu açıktır. Feodalizmin kesin biçiminin kayda değer şekilde farklılaştığı doğrudur. Tamamen gelişmiş Avrupa uyarlamasına en yakın paralel, kuşkusuz Japonya'da bulunabilir" ⁷³

Eric Hobsbawn dünya için, *"feodalizmin kapitalizme geçiş için evrensel bir eğilim"* olarak kabul edilemeyeceğini, coğrafi keşiflerle birlikte

⁷⁰ Weber, Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, 207

⁷¹ Balandier, Siyasal Antropoloji, 45

⁷² Childe, Tarihte Neler Oldu?, 81

⁷³ a.g.e. 173

ortaya çıkan batı emperyalizminin dünyadaki feodal denilebilecek yapıların sonunu getirdiğini belirtmektedir.⁷⁴

Ömer Çaha ise feodalizmin çok sonraları sivilleşme ve demokrasi için yarar sağlayabilecek özelliklere sahip olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Batı Avrupa’da feodalizmin kurumsallaşma biçimi, merkeziyetçi bürokratik bir toplumsal yapılanmanın ortaya çıkmasına elverişli de~ldi. Devletin simgesel varlığı olan Kralın yetkileri üstten Kilise aristokrasisi, alttan da feodal senyörler tarafından frenlenmişti. Daha sonraları feodal senyörlerin yerini alacak olan burjuvazi, merkezi otorite karşısında aynı rolü üstlenecektir. Devlet, parlamenter sistemin aracılığıyla daha sonraki yüzyıllarda değişik sosyal sınıf ve gruplar arasında uzlaşıcı niteliği olan bir aracı kurum haline dönecekti”⁷⁵

Kentsel devrimle ortaya çıkan nüfus büyümesi ve yoğunluk artışı, emeğin uzmanlaşmasıyla başlamıştır ve günümüze kadar bu değişim sürmektedir. Gordon Childe ise kadim kentlerin başlarda tapınakların hâkimiyetinde olduğunu, zamanla rahiplerden, askeri önderlerden ve seçkinlerden oluşan egemen sınıfların güdümünde zanaatların çeşitlendiğini, bilim ve teknolojiye ev sahipliği yapmaya başladıklarını belirtmektedir.

1.2. KENT KURAMLARI

Kuram bir düşünce sistemi olarak tarif edilmektedir. Buna göre olgunun nedenselliği diğer olgularla ilişkisini ortaya koymaya çalışır. Olgular arasındaki ilişkinin bir ilke ya da kurala dayanıp dayanmadığını araştırır.⁷⁶

Kent bilimi kent olgusunun varlık nedenini, yapısal özelliklerini ve unsurlarını ortaya koymaya çalışır ve kentin diğer olgularla ilişkisini araştırmaktadır.

⁷⁴ a.g.e. 173

⁷⁵ Ömer Çaha, “Osmanlıda Toplum”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 49/3, (1994): 80

⁷⁶ Altay, Açıklamalı Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü, 77

Kent kuramının amaçlarından biri kentin oluşum ve gelişim sürecini ortaya koymaktır. Diğer amacı ise kent planlama sürecinde belirlenen amaçların nasıl gerçekleşebileceğinin ortaya konulmasıdır.⁷⁷

Kent olgusunu açıklayan görüşlerin çoğunda sosyolojik yaklaşım öne çıkmaktadır. Kentin toplumsal yaşamın bir görünümü olduğunu kabul eden düşünürler eserlerinde kenti hem fiziksel hem de tinsel değişimin mekânı kabul etmektedir. Bu kentleşme tanımı, kentin sürekli değişen bir olgu, varlık olduğunu da kabul etmiştir.

19. yy'dan itibaren kent toplumsal olaylar bağlamında ele alınmıştır. Sadece fiziki mekân olarak tanımlanmamış, toplumsal gelişmelerin sahnelendiği bir alan olarak kabul edilmiştir. Bu görüşlerin içinde Ferdinand Tönnies'in "*cemaat-cemiyet*" ve evrimci düşünür Spencer'in "*basit-karmaşık toplum*" ile Emile Durkheim'in "*mekânîk – organik*" kavramları yanında Howard Becker'in "*kutsal toplum – laik toplum*" kavramları günümüze kadar tartışılmıştır.⁷⁸

Terminolojik olarak kent Ruşen Keleş tarafından, "*Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birim*" olarak tanımlanmıştır.⁷⁹ Ayrıca Keleş kentleşmeyi, "*İşleyimleşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci.*" tanımını yapmaktadır.⁸⁰

Literatürde "*kent*" olgusunu açıklayan kuramlar ve düşünürler şu şekilde sıralanmaktadır:

a) Klasik Kuramcılar: Kenti toplumun ortaya çıkışı ve değişimi bağlamında artık değerini tedavül ettiği sanayileşmenin çözdüğü kırsal yapıdan ayrılan insanların göç ederek toplandığı mekân olarak ele

⁷⁷ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 68

⁷⁸ Hatice Turut, E. Murat Özgür, "Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak", *Ege Coğrafya Dergisi*, 27/1, (2018): 2

⁷⁹ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 67

⁸⁰ a.g.e. 70

almaktadırlar. Öne çıkan kuramcıların Ferdinand Tönnies, Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber olduğu kabul edilmektedir.

b) Chicago Ekolu Kuramcılar: 20. yy. başlarında Amerika'da ortaya çıkan kuram kenti kültürel değişim ürünü kabul etmektedir. Kuram Georg Simmel tarafından *“Metropol ve Zihinsel Yaşam”* eseriyle ortaya atılmıştır. Kuramcılar arasında Robert Park ve Lois Wirth öne çıkmaktadır.

c) Eleştirel Kuramcılar: Neoliberal dönemle birlikte modern kent olgusunda gözlenen sürekli değişim hem mekânsal hem kültürel alanda söz konusudur. Dolayısıyla bu kuramcılara göre ilk iki kuramdan sadece biri ile kenti açıklama çabası yetersizdir. Kuram ilk olarak Henri Lefebvre tarafından ortaya atılmış, Manuel Castells ve David Harvey tarafından geliştirilmiştir.

Düşünürler tarafından ileri sürülen kuramlar kenti bir taraftan fiziki ve mekânsal olarak açıklamaya çalışan, diğer taraftan kentte yaşayanları ve ilişkilerini tarif etmeye girişmektedirler. Bu görüşlerin ilk örneklerine Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber'de rastlanılmaktadır. Kent, bilimsel açıdan ele alındığında bilimler ve disiplinler arası inceleme konusu kabul edilmektedir.

Dolayısıyla tarih, hukuk, siyaset bilimi, iktisat gibi birçok bilim ve disiplin kenti açıklamak için değerlendirmeler gerçekleştirmiş, kuramlar ortaya çıkarmıştır. Sosyoloji, *“toplumbilim”* olarak kenti açıklayan kuramlar ve incelemeler konusunda öncelikli kabul edilmiştir.

Kente yönelik, müstakil bir bilim dalının ortaya çıkışı 20. yy. başlarındadır ve ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında *“kentbilim”* olarak tanınırlık kazanmıştır.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'de Kentbilim, *“Kentlerin kurulması, düzenlenmesi ve ekonomik, sosyal, sağlık işleriyle ilgili tüm etkinlikleri konu alan bilim dalı.”* olarak tanımlanmıştır.⁸¹

Ruşen Keleş tarafından ise Kentbilim, *“Geniş anlamda, kentlerin değişmesine, büyümesine, gelişmesine, bayındırılmasına ve düzenlenmesine yön veren, kentsel çevreyi, yaşamın toplumsal, ekonomik, ekin sel yönetkil ve güzel duyusal gereklerini gözönünde tutarak düzenleyen*

⁸¹ Türk Dil Kurumu Başkanlığı, *“Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü”*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

uğraşı, bilim ve sanat dalı. Dar anlamda, yerleşim yerleri için düzen tasarlar hazırlamanın yöntemlerini öğreten bilim dalı ve bu dalda yetişmiş kimselerin uğraşısı. 3. Kent bilimlerinden biri.” olarak tarif edilmiştir.⁸²

Tablo 4 : Literatürde Öncelikli Olarak İncelenen Kuramcılar ve Kavramlar

Literatürde Öncelikli Olarak İncelenen Kuramcılar ve Kavramlar		
Klasik Kent Kuramları	Marx	Ekonomi-Politik
	Weber	İdeal Kent
	Simmel	Kent ve Yabancılaşma
Chicago (Ekolojik Kent) Kuramları	R. Park	Kentsel Ekoloji Kuramı
	Burgess	Tek Merkezli Daireler
	McKenzie	Kentsel Ekolojik Büyüm
	Wirth	Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme
	Harris ve Ullman	Kentin Doğası
Çağdaş Kent Kuramları	Lefebvre	Toplumsal Ürün Olarak Mekân
	Manuel Castells	Kolektif Tüketim ve Kentsel Hareketler
	Harvey	Sermaye Birikimi Olarak Kent

Chauncy D. Harris ile Edward L. Ullman'ın “*Kentin Doğası*” adlı makaleleri ise kentin iki önemli yönünü, ekonomisini ve içyapısını konu edinmiştir. Bu bağlamda, kent ekonomisi ekonomik yapısına göre kent türleri, kent ekonomisinin kent düzenlemesine etkisi, kentleşme olgusu ve benimsenme süreci, kent kültürü, kentsel nüfusun toplumsal-ekonomik nitelikleri gibi konulara değinilmektedir.⁸³

1.2.1. Klasik Kuramcılar

⁸² Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 67

⁸³ Turut, Özgür, “Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak”, 9

1.2.1.1. Karl Marx

Sanayi Devrimi toplumsal ilişkiler ve kurumlardaki köklü değişimlerini 19.yy. da kapitalizm olarak sistemleştirmeye başlamıştır. Endüstrileşmenin kır-kent ayrımında ortaya çıkardığı sosyal ve fiziksel değişim kenti sermayenin, üretim araçlarının ve insanların toplandığı mekânlara dönüştürmüştür.

Kapitalizmin bu aşamada mekânlaştığı kent konvansiyonel kentten farklıdır. Bu aşamada karmaşıklaşmış toplumsal ilişkiler, heterojen kültür, yapılaşma, sanayi ve ticarete yoğunlaşmış yeni bir dönemi başlatmıştır.

Modernleşme aynı zamanda kentleşmeye karşılık kabul edilmiştir. Kırsal – kentsel alan karşıtlığı Marx için bir dönüşümü simgelemektedir. Bir ideolog olarak, bu dönüşümün ortaya çıkardığı yoksullaşma ve sömürünün sahnelendiği bir mekân olarak kenti anlamaya ve çözümlemeye çalışmıştır.

Karl Marx, kır ve kent arasındaki ayrımı “...*Bir ulus içindeki iş bölümü, önce sınai ve ticari emeği tarımsal emekten ayırır; ardından kent ile kır arasındaki ayrım gelir ve bu ikisinin çıkarları çatışır...*” tanımıyla ifade etmektedir.⁸⁴ İş bölümünü başta fetihler ya da anlaşmalarla bir araya gelen kabilelerin kentte ortaya çıkardıkları birlikteliğin sonucu kabul etmektedir. Karl Marx bu sebeple kent – kır ayrımını bedensel ve zihinsel emek arasındaki farklılığa dayandırmakta, kenti uygarlaşmanın bir aşaması olarak kabul etmektedir. Ancak kent, kırdan zihinsel emeğin yoğunluğuyla ayrılrsa da kendi içinde tekrar zihinsel ve bedensel emek açısından ikiye bölünmektedir.⁸⁵

Karl Marx, sanayileşmenin kır nüfusu üzerinde ortaya çıkaracağı dönüşümü tartışmaktadır. Marx’a göre sanayileşmenin ilk etkisi kırsal alanda yaşayan nüfusun kentlere göç etmeye yöneltmesidir. Göç için seçilen hedef mekân göreceli olarak sanayi üretiminin yapılabilmesine uygun ulaşım ve su kaynaklarına, hammaddelere yakın taşra kentleridir. Bu kentler *-ki feodalite döneminden kalma fiziksel ve sosyal mirası temsil etmektedir-* çalışmak ve ticaret yapmak için göç eden insanlarla heterojenleşmekte, merkezden çevreye doğru hızla yapılaşmakta, eski sosyal ve kültürel dokusunu kaybetmektedir.

⁸⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, Alman İdeolojisi, Çevirenler: Tonguç Ok- Olcay Geridönmez, 2 bs. (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013), 31.

⁸⁵ a.g.e. 56

Öte yandan bu süreç çok kötü koşullarda yaşama ve çalışma ortamı yaratmaktadır. Kaybolan eski kent, fiziksel açıdan modern bir kente yerini bıraksa da refahın tüm nüfus tabakalarına yaygınlaştırılması mümkün olmamaktadır.⁸⁶

Marx'ın bu tespitleri ışığında ilk hipotezi; burjuva tabakanın -ki Marx artık bu tabakaları sınıf olarak tanımlamaktadır- taşra ve kırsalda geleneksel yerel pazarları ortadan kaldıracaktır. Bu durum, yerel pazarlarla bağları bulunan kurumları, aileleri, meslekleri, gelenekleri ve sosyal ilişkileri devre dışı bırakmaktadır. Kent, kapitalizme giden bu değişimle devre dışı kalanların yerine yenilenmektedir. Ancak Marx'a göre kapitalizmin bu değiştirici etkisi bir sosyal tahribattır. Kent kapitalizmin yarattığı bu tahribatın görüldüğü ve izlendiği bir mekân olarak ele alınmaktadır.

Marx'ın sanayileşme ve modernizm üzerinden tartıştığı temel sorun; yeni kent ile kırsal arasında nasıl bir işbölümü ortaya çıktığıdır. Zira O, böyle bir işbölümü olduğunu belirtmektedir.

Ortaçağ'ın sonuna kadar insan yaşamının temel mekânı kırsal, türev mekânı kenttir. Ama kapitalizm, kenti temel mekân, kırsal ise ona eklemlenen mekâna dönüştürmeye çalışmaktadır. Üstelik bu dönüşüme zorlarken sefalet konusunda iyileşme sağlamamış, yeni kentteki sefalet, kırsal sefaletin çok üzerine çıkmıştır. Bunun temel nedeni de göç eden kırsal alan insanların -zaten ilkel olan- üretim araçlarını kaybetmeleridir. Taşındıkları kentte ise üretim araçları üzerinde hak sahibi olabilmeleri mümkün değildir.

Üretim araçlarından insanın tamamen arındırılması önce sosyal bağlardan kopuşa ve bireyciliğe teşvik etmektedir. Ardından kırsal gelenlerin emeklerinin sömürüldüğü bir sistem ortaya çıkarılmaktadır. Marx'ın, Friedrich Engels'le birlikte ele aldıkları kent işte bu dönüşümün ve getirdiği sorunların görüldüğü, anlaşıldığı, tartışıldığı ve izlendiği bir göstere alınıdır. Eserlerinde bu sefaletin konutlarda, sokaklarda, işyerlerinde hangi boyutlara ulaştığını anlatmışlardır.

Kentin kötü profiline rağmen kırsala dönüşü önermeyen Marx ve Engels, proletaryanın kentte oluşan refahtan pay almalarına yönelik bilinçlenmeleri gerekliliğinden bahsetmektedirler. Ekonomik ve insani

⁸⁶ Helga Rittersberger-Tılıç, Kent Sosyolojisi, 1 bs.(Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2013) 142

bilinçlenmeyle proleterlerin, kentin eko-politik olarak da sahiplenmeleri gerektiğini ileri sürmektedirler.

1.2.1.2. Emile Durkheim

Fiziki mekân ile toplumun eş anlamlı görülmesi anlayışına dayanan ilk düşünür Emile Durkheim olmuştur. Durkheim'cı toplumbilimcileri de etkileyen görüşüne göre için kent göz ardı edilemez bir kavram ve toplumun görüldüğü, yaşadığı mekândır.

Durkheim kentin kuramlarla açıklanabilecek sosyal ilişkiler, yapılar ve ilkeler bütünü olduğunu savunmuştur. Kendisinin kuramcı yaklaşımında ilk bulgusu ise kentin toplum yaşamasının ileri ve bir başka aşaması oluşudur. Durkheim kentin -özellikle Sanayi Devrimi sonrasında- toplumla aynı anlama gelen bir yapı olduğunu savunmaktadır. Bunun temel göstergesi olarak da toplumda mevcut işbölümünün kent hayatının onsuz olmasına dönüşümünü göstermektedir.

Durkheim, kent olgusunu kırdaki iş bölümünün artmasıyla ortaya çıkan ekonomik değişim sürecinin sonucu olarak açıklamaktadır. Yazara göre artan ve çeşitlenen işler için daha fazla iş gören bir araya gelmekte ve aralarında ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kentleşme, nüfus başta olmak üzere iletişim – etkileşim araçlarını, kurumlarını, davranış kalıplarını kapsayan özdeksel bir olguyu ifade etmektedir. İkincil olarak kent sosyo-ekonomik ilişkiler içindeki bireylerin sayısının artışına bağlı olarak ortaya çıkan bir tinsel yoğunluktur.⁸⁷

Durkheim'ın cemaat ve cemiyet ayrımında, insan topluluklarını tasnif etmek için kullandığı diğer ölçek ise basit ve karmaşık topluluk ayrımıdır. Durkheim, mekanik dayanışmanın bulunduğu köyü basit topluluk; organik dayanışmanın bulunduğu toplulukları ise kent olarak tanımlamaktadır.⁸⁸

Durkheim, modern toplumun paradigmatik yönüne dikkat çekmektedir. Kimlikleri, kültürleri, hayata bakışları birbirlerinden farklı insanlar, gruplar dayanışmak zorunda kalmaktadır; çünkü işlevsel açıdan

⁸⁷ Yusuf Pustu, "Küreselleşme Sürecinde Kent , Antik Site'den Dünya Kentine", *Sayıştay Dergisi*, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911641.pdf> , (Erişim Tarihi: 16.11.2020)

⁸⁸ A. Kadir Topal, "Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye'de Kent Neresidir? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/1, (2004): 278, <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/5531/6.1%2520topal.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 7.10.2020)

birbirlerine bağımlıdırlar ve bu bir dayanışma gerekliliği doğurmaktadır. Ama dayanışmanın sürebilmesi için birbirlerine karşı hakları ve görevleri yerine getirmeleri zorunlu olmaktadır. Durkheim'in "yapısal işlevselcilik" olarak tanımladığı bu kuramsal açıklama Sosyoloji 'nin önemli kavramlarından⁸⁹ biridir.

1.2.1.3. Ferdinand Tönnies

Kentin ne olduğunu açıklamaya çalışan önemli düşünürlerden bir olan Ferdinand Tönnies, geleneksel toplum tipi anlamına gelen *Gemeinschaft* (Cemaat) ve Modern toplum tipi anlamına gelen *Gesellschaft* (Cemiyet) kavramlarını ortaya atmıştır.

Geleneksel olan aile, komşuluk, dostluk gibi bağlar *Gesellschaft* aşamasında gevşemektedir. Thomas Hobbes tarafından ileri sürülen ve Leviathan'ın, yani devleti doğuran sözleşmecî ilişki Ferdinand Tönnies'e göre zora değil gerekliliklere dayanmaktadır. Kent üzerine toplumbilimcilerin görüşleri incelendiğinde, Tönnies'in cemaat ve cemiyet kavramı ile ifade ettiği ayrımsal dönüşümün kaynakları tartışılmıştır.

1.2.1.4. Max Weber

Max Weber kenti nüfus unsuru yanında ekonomik ve sosyal işlevleriyle insanları kendisine çeken bir mekân olarak ele almaktadır. Weber, diğer düşünürlerin aksine kentte bir araya gelenler arasında akrabalık, dil ve inanç türdeşliklerinin gerekli olmadan hayatlarını sürdürebilecekleri bir mekân olarak tarif etmektedir.⁹⁰

Weber, kenti açıklamak için "ideal kent" adını verdiği bir model ortaya çıkarmıştır. Bu modele göre ideal kent, ekonomik ve sosyal yönleriyle ele alınması gereken bir olgudur ve herhangi bir yerleşmenin kent tipinin bu modelle kıyaslanarak ölçümlenmesi mümkündür. Weber için ideal kentte olması gereken zorunlu unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar *garnizon* (kale), kendisine mahsus *hukuk mekanizması*, yöneten *otorite* ve nihayet barınmayla ticarete olanak veren *konut alanlar* ile pazardır.

İdeal kent modeli bir taraftan insanların ticari faaliyetlere katılabildiği ama diğer taraftan yönetsel ve siyasi faaliyetlere dâhil olabildiği bir yerdir.

⁸⁹ Ahmet Kesici, "Durkheim 'in Görüşleri Doğrultusunda Küreselleşme Olgusu ve Eğitimin Küresel İşlevi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/2, (2018): 978

⁹⁰ Weber, Şehir: Modern Kentin Oluşumu, 311

Bu etkileşim düzeyleri kenti ideal forma yaklaştırmakta veya uzaklaştırmaktadır.

Weber, bu makro bakış açısıyla Durkheim'dan yöntemsel olarak ayrılmaktadır. Durkheim, bir yerleşmenin kentleşebilme derecesinin tespitinde ekonomik, siyasi ve idari yönleriyle topluluğun hareketlerini tartışmaktadır. Fakat bireylerin kararlarına bu ölçeklerin ne derece etkili olduğunu da mikro düzeyi gözeterek ele almaktadır.

Weber'in kentlilik olgusuna bakışı ise iktisadidir. Yazara göre tarımdan ve feodalizmden bireyin kopuşu ve kente yerleşmesi doğrudan kentli kabul edilmesi için yeterlidir. Birey kentte işçilik, girişimcilik ve memuriyet gibi bir statüyle herhangi bir statüye kavuşmakta ve bu statü onun kentteki yaşam tipini de belirleyecektir. Dolayısıyla bu statüler zaten kente ait olan ve bireyi kentli kılan durumlardır.

Weber 'in ideal kent modellemesi ile gerek kent gerekse kentlilik üzerine geliştirdiği tartışmaların tamamı Avrupa alanı ve tarihi verilerine dayalı analizlere oturmuş durumdadır. Weber kentleşme incelemelerinde de sürdürür ve ideal kent modelinin ancak Avrupa'da söz konusu olabileceğini belirtir.⁹¹

1.2.2. Chicago Ekolu

Kent incelemelerine yeni bir bakış getiren "*Chicago okulu*" nun kurucusunun Georg Simmel olduğu kabul edilmektedir. Okulun en önemli özelliği, Charles Darwin ve Herbert Spencer'in geliştirdiği evrim kavramından yararlanarak kentleşmeyi açıklamaya çalışmalarıdır. Kentleşmeyi açıklamak için sık sık doğa ve fen bilimleri bilgilerine ve evrimci kuramlara başvurmakta, çevrenin tüm canlılarda olduğu gibi insanlarda da temel belirleyici olduğunu ileri sürmektedirler.

Chicago okulu kuramcıları çevrenin insanların davranışlarını, gruplaşmalarını ve gruplar halinde hareketliliklerini belirleyen temel faktör olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla kentleşme; insan habitatının, doğadan kırsal alana, kırsal alandan kent alanına dönüşümünü ifade etmektedir. Her seferinde insan çevreyi ve çevreye bağlı olarak davranışlarını değiştirmektedir.

⁹¹ Rittersberger-Tılıç, Kent Sosyolojisi, 57

Kentin insan ve topluluğun karakterini yansıtmamasından değil, kentin sunduğu çevresel koşulların değişimine bağlı olarak insan ve topluluğun davranışlarının farklılaşmasından bahsetmek gerekmektedir.

Chicago Okulu adından da anlaşılacağı gibi Chicago kent alanında ortaya çıkan değişimlere başlangıçta odaklanmış ve bu alandan elde ettikleri verilerin ve analizlerin dünyanın diğer kentlerindeki değişimi de açıklayabileceği düşüncesine dayalı olarak, Ezra Park'ın çalışmalarıyla kuramsallaşmıştır. Pozitivist bakış açısına sahip ekol kentsel çevrenin birey ve topluluğun davranışlarını etkileyeceğini, bu koşullarda ortaya çıkan değişimlerin insanlarda reaksiyona neden olacağını belirten düşünürler tarafından geliştirilmiştir.

1.2.2.1. Georg Simmel

Georg Simmel, bireyin ortak yaşamın sunduğu olanakları elde edebilmek için onunla bütünleşmeye çalıştığı ama bunu yaparken tekil kalmaya çalıştığı paradoksal bir ortam olarak kenti nitilemektedir.

Bu paradoks birey için bir gerilim yaratmakta, bütünü içinde kaybolmamaya çalışmaktadır. Kent ilk çağlarda doğal risklere karşı bireyin korunağı durumundadır ama modern zamanlarda bireyi kuşatan hatta onu riskler altında bırakan yeni bir mücadele ortamına dönüşen kültürel yığın-mekâna dönüşmüştür.

Simmel birey ve toplum arasındaki ilişkilerin etkileşime dayandığını ve bazı yöntemler doğurduğunu belirtmektedir. Mübadele, çatışma, tahakküm, fahişelik ve sosyallik olarak adlandırdığı bu yöntemler içinde mübadele, diğerlerini de açıklayıcı öneme sahiptir. Simmel, mübadelenin etkili etkileşim yönüne şöyle vurgu yapmaktadır:

“İnsanlar arasındaki ilişkilerin çoğu mübadele kategorisi altında ele alınabilir. Mübadele bütün insani etkileşimler arasında, töz ve içerik kazanmaya çalışan insan hayatını şekillendiren en saf ve en gelişkin etkileşimdir. İlk bakışta salt tek yanlı bir süreçten ibaretmiş gibi görünen birçok eylem aslında karşılıklı etkiler içerir... Her türlü etkileşime bir tür mübadele olarak bakmak yerinde olacaktır...”⁹²

⁹² Georg Simmel, Bireysellik ve Kültür, Çev. Tuncay Birkan, 1 bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 65

Simmel, etkileşim aracı olarak gördüğü meta ve hizmet değişiminin kent gibi bir mekâna ihtiyacı olduğunu, bu değişimin -ve diğer etkileşim türlerinin- zamanla arttığını, karmaşıkleştığını ve mekân olarak kentleşmeyi yönlendirdiğini belirtmektedir. Mübadele ve diğer etkileşim süreçlerine katılımı başarılı bireyleri “yerli”, başaramayanları “yabancı” olarak tanımlamaktadır.

Simmel'e göre yabancı, kent toplumuna eklenememiştir ve kısa bir zaman içinde başka bir kentte yaşayabilecek olandır. Ama Simmel'in kent toplumuna katılımda belirlediği temel kriter etkileşimdir. Uzun süre kentte yaşayan ama kent toplumu ile etkileşimi sürdüremeyen birey de yaşamını kentte sürdürmeye devam etse de Simmel için “yabancı” durumundadır.⁹³ Bunun nedeni kent kültürünün, bireyin karşısına yabancı olarak dikilmesidir.⁹⁴ Bu şekilde Georg Simmel, Marksist yazının tanıttığı “yabancılaşıma” olgusunu, kent bağlamında açıklamış olmaktadır. Simmel bu aşamada, bağımlılaşmaya veya yutulmaya direnç geliştiren bireyler ya da grupların durumunu Marxgil literatürden aldığı “yabancılaşıma” kavramıyla ele alırken, “uyum sorunu”na da vurgu yapmaktadır.

Simmel yabancılaşmayı ayrıca *Kültür Trajedisi* olarak tanımlamaktadır. Modern yaşamın tüm öğelerinin yalıtıldığı, devlet gibi kavramın bile “şeyleştirildiği” bir kültürel ortama evrilen toplumsal hayat ve kent, değerler ve nesnelerin takas edildiği bir alana dönüşmektedir. Para bu fetişleştirmenin sembolü olarak ortaya çıkmakta ve şeylerin temsilcisi olarak etkileşim trafiğini düzenlemektedir.

Simmel bu aşamaya, “her şeyin parada şeyleşmesi” adını vermekte ve bunu “kent hayatının dili” olarak tanımlamaktadır.⁹⁵ Kent birey için paraya dayalı nesnel bir kültür sunmaktadır.⁹⁶

Kent bu dönüşümünü nasıl gerçekleştirmektedir? Simmel, küçük ölçekli bir kentte bulunan yaşamsal standartlarının bireyler tarafından kanıksanabildiğini ama daha iyi koşullar sunan bir kentin gelişerek kendi kentleriyle bağıllık ilişkisi kurmalarına, hatta kendi kentlerini bağımlı yapmalarına kayıtsız kalmadıklarını kabul etmektedir. Bu süreç çoğunlukla

⁹³ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 62

⁹⁴ Werner Jung, Georg Simmel: Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi, Çev. Doğan Özlem, 1 bs. (Ankara: Ark Yayınevi, 1995), 67

⁹⁵ Bookchin, Kentsiz Kentleşme- Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, 397

⁹⁶ Kumru Toktamış, “Durkheim'dan Simmel'e Toplum ve Bilimine Giriş: Bir Varmış, Bir Yokmuş”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/21, (2011): 96

“ana kent” ölçeğinde kabul edilebilecek büyüme potansiyeli bulunan kentlerin alanlarını diğer kentlere kadar geliştirmesiyle gerçekleşmekte, yandaşları kentleri bağımlı hale getirmekte, onları yutabilmektedir. Bu durum doğal olarak bağımlı hale gelen kentte yaşayan birey ve toplulukların yaşam koşullarının değişmesi, davranışlarını değiştirmeye zorlanmaları anlamı taşımaktadır.

Simmel'in, bağımlılaştıran veya yutulan kentte yaşayan insanların tamamının bu yeni durumu hemen kabul etmeyeceklerini, belirli kısımlarının sınıfsal, ekonomik ya da kültürel çıkarlarına yönelik tehdit algısı geliştirebileceklerini belirtmektedir.

Yeni kent yaşamında, ortaya çıkan yeni koşulları benimsemeye zorlanmak birey için ve bazı gruplar için bir var olma sorununa dönüşebilmektedir. Eski koşullarda anlamlı olan yerel sosyal statüler, aile bağları, gelenekler, aidiyetler, diğer bireylerinkilerden farklıdır ve bu farklılıklar kentte, bireyin diğer insanlarla ilişki kurmasında etkili olmamaktadır.

Simmel için “yabancılaşma” bireyin, kentte ilişkiler geliştirinceye kadar yaşayacağı bir uyum sorunudur. Ancak Georg Simmel, bu yabancılaşmanın kronikleşebileceğini de belirtmektedir.

Karmaşık bir kent ortamında birey, kendisinin kentle uyumunu sağlayabilecek ilişkileri tesis edebilecek seçeneklere ulaşmakta başarısız olabilir. Kentler karmaşıktıkça artacağını belirttiği bu kronik yabancılaşma aşamasını Simmel, “metropol yabancılaşması” olarak adlandırmaktadır.⁹⁷

Georg Simmel'in metropol yabancılaşması ve buna bağlı toplumsal sorunlara bakış açısı Karl Marks ve Max Weber 'in beklediği gibi sınıfsal nitelik taşımak zorunda değildir. Birey sadece aidiyet hissettiği kentliliğinin, alışageldiği ve kendisini bir parçası gördüğü fiziki ya da kültürel ortamın kaybına dayalı bir sorunu yaşatmaktadır.

Bireyin, kenti sahiplenmesi, kültür mirasını koruması, kent yaşamındaki haklarının ve belki ayrıcalıklarının devamını sağlayacak

⁹⁷ Mahmut Kaya, “Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, (2012): 130

taleplerde bulunması, yeni sürece itiraz etmesinin kökeninde bu yabancılaşmadan korunma güdüsü bulunmaktadır.

Aslında bireyler, kent karmaşıklıktıkça eski kimlik ve değerlerinin, varlıklarının etkisizleşeceğinin ve yenilenen kent yaşamına yabancılaşacaklarının iç güdüsel olarak farkındadırlar. Simmel 'in dikkat çektiği bu konu; bireyin aidiyet duyduğu kentin, başka, büyük bir kent tarafından bağımlılaştırılma eğilimidir.⁹⁸

Metropolleşme, bireyi para ekonomisi içinde nesneleşmeye zorlamaktadır. Kendisine verilen kimlik kartları, banka kartları, sözleşmeler bireyi kentsel ilişkilerin tarafından daha çok aracına dönüştürmektedir.

Gelenek üreten, istikrarlı bir kent ortamından; teknolojilerle hızlanmış, tekno ortama geçiş söz konusudur. Bu da bireyi edilgenleşmektedir. Georg Simmel bu durumu, *“bezgin tutum”* a zorlanmak olarak yorumlamaktadır ve *“kültürün trajedisi”* tanımını yapmaktadır.⁹⁹

Az gelişmiş kentlerin, gelişmiş kentler tarafından, para ekonomisi aracılığıyla bağımlılaştırılması konusu, Manuel Castells tarafından detaylı olarak incelenmiş, kuramsallaştırılmıştır. Manuel Castells bu olguyu, *“bağımlı kentleşme (dependent urbanization) olarak isimlendirmiştir.* nedeniyle gelişimlerinin durdurulması veya kontrol altına alınmasını tanımlamakta da kullanılmıştır.¹⁰⁰

Yeni kent (metropol) sürecin birey üzerindeki etkisini Georg Simmel, bireyi baskı altına alan bir durum olarak değerlendirmektedir. Zira birey, her şeyin adeta göreve dönüştüğü kent yaşamında, kent yaşamının yarattığı uyarıcılara duygusal tepki vermeden hayatını sürdürmeye zorlanmaktadır. Bu da tıpkı bir *“yabancı”* gibi çekingen olmaya zorlanmaktadır. Georg Simmel bu yabancılaşmanın *“bölünmüş kişilik”* ortaya çıkardığını, gerçek bir özgürlüğü sağlamadığını belirtmektedir.¹⁰¹

1.2.2.2. Robert E. Park

Georg Simmel'in öncülüğünü yaptığı Chicago Okulu dahilinde kenti ekolojik ortam olarak ele alan önemli bir düşünür de Robert Ezra Park'tır.

⁹⁸ Fatih Kahraman, “Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme Denemesi”, *Sosyoloji Dergisi*, 37, (2018): 94

⁹⁹ Kubilay Hoşgör, “Georg Simmel ve Kültürün Trajedisi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19/1, (2020):

¹⁰⁰ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 23

¹⁰¹ Rittersberger-Tılıç, Kent Sosyolojisi, 58

Park, kent olgusunu ekolojinin döngünün yaşandığı ve doğadaki karşılaşılın işbirliği ve rekabetin egemen olduğı bir alan kabul etmektedir.

Park, kentin insanla ilişkisinde Simmel gibi, Darwin'in ve Spencer'in görüşlerini referans vererek insanın sosyal evriminin ürünü olarak kenti kabul etmektedir. Bu evrim toplumu (bireylerden oluşmasına rağmen) ayrı bir varlığa dönüştürür. Ancak bu yeni kümülatif varlık için Park şu tespiti yapmaktadır:

“Cemiyet fertlerinden ayrılır ise kendine mahsus harici şekli olmadığı gibi saadet ve ızdırabı duyacak bir aleti de yoktur. Sosyal his diye bir his yoktur. İdrak ve hülya ferdi bir hadisedir. Sosyal bir hadise değildir. Cemiyet yalnız kendi ayrı ayrı uzuvları sayesinde yaşayabilir ve bu uzuvların her birinin kendi şuuru vardır ve birbirinden diğer bir yere geçebilir.”¹⁰²

Kentin biyo-kültürel alan olduğunu ifade eden Park, modern sanayi kentlerinin büyümelerine ve fiziksel (mekân) farklılaşmalarına odaklanmıştır. Günümüzde çok sık karşımıza çıkan “kent çöküntü alanları”, “getto” gibi tanımları ilk olarak Robert E. Park'ın kuramında görüyoruz.

Robert E. Park, Georg Simmel tarafından tarif edilen; kentin bir habitat, insan için yaşam alanı oluşunu ve buradaki koşullarda ortaya çıkan değişimlerin insan davranışlarını etkilediğı görüşünü somutlaştırmaya çalışmıştır.

Park, kentin mekân olarak bireyi, grupları ve toplumu nasıl etkilediğini incelemiştir. Birey ve grupların kente fiziksel dağılımları (iş ve sosyal çevre muhitleri), yerleşimleri (konut alanları), örgütlenme eğilimleri (sektörel, sivil ve kültürel örgütlülükler) konusunda önemli çalışmalar ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla Chicago Okulu, kentin “planlanabilir” ve planlamaya göre “yönetilebilir” olduğı görüşlerine eleştiriler getirmiştir.

Park, bireylerin tıpkı doğadaki gibi kendileri için en uygun gördükleri fiziki mekânlara yönelerek burada yaşama saikiyle hareket ettiklerini, bu amaçla birbirleriyle rekabet içinde olduklarını, metropol kentin ise bunu sınırlamak üzere sistematik bir örüntü oluşturduğunu ileri sürmüştür. Bu

¹⁰² Robert Ezra Park, Ernest Burgess, “Sosyolojiye Giriş”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2/1, (1941): 185

nedenle kentte birey, doğadaki herhangi bir canlının sergileyebileceği davranışları sergileyendir.

1.2.2.3. Ernest W. Burgess

Chicago Okulu'nun ekoloji üzerinden kenti açıklamaya çalışan önemli bir kuramcısı da Ernest Burgess'tir. Burgess, Simmel ve Park'ın görüşlerini benimsemekte, kentin yaşayan bir organizma olarak birey ve toplulukların davranışlarını etkileyen bir mekân olduğunu belirtmektedir. Burgess'in getirdiği yenilik, kentin bu etkileme-etkilenme sürecini nasıl gerçekleştirdiğine yönelik, daireler izahıdır.

Burgess, kentin bir merkezden ibaret halinin öncelikli olarak ticari nedenlerle, merkezin pazara dönüşmesiyle cazip hale geldiğini ve bu cazibenin, merkezin çevresinde, daireler halinde eklemlemeler doğurduğunu belirtmektedir. Ama bu eklemlemeler Burgesse'e göre rastgelelikten uzaktır ve insanların, grupların yönelmelerinde, merkezden çevreye doğru eklenmelerinde mental bir tutarlılık kalıplaşma söz konusudur.

Bu görüş Park ve bir başka Chicago Okulu kuramcısı Roderick D. McKenzie tarafından da ifade edilmiştir ama Burgess bu tespiti kesin dille savunmaktadır.¹⁰³

Burgess kuramını, *"tek ya da ortak merkezli dairelerin ortaya çıkardığı bölgeler"* olarak adlandırmıştır. Bu kurama göre kentin merkezi merkezin etrafına eklenen her daire için ortak -eş- merkez durumundadır. Dolayısıyla *"kent merkezi"* dediğimiz alan bu dairelerin tamamı için meşru ve geçerli, kendisine ait bildiği bir mekânı ve bu mekândaki kentsel değerleri temsil etmektedir.

Kent merkezi, kentin silüetini veren tarihsel binaların, bu binalara konuşlanan büyük firmalar, kamu otoriteleri, kültürel tesislerin bulunduğu bir yerdir. Burada kent ekonomisi, kültürü, yönetimi, modayı ve daha birçok kentsel faaliyeti yönlendiren bir devinim söz konusudur.

Kent merkezinin hemen dışını Burgess aynı zamanda *"geçiş"* alanı olarak tanımlamış, çöküntü özelliği gösteren daire olarak adlandırmıştır. Bu

¹⁰³ Gencay Serter, "Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram" https://www.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdire=planlama&plng=tur&un=PLAN-98608 (Erişim Tarihi:1.9.2020)

dairede kentin, kent merkezinin inşa tarihine yakın tarihlenen binaları, geleneksel işletmeleri ve burada çalışan, yaşayan girişimcileri ile işçileri yaşamaktadır ama bu dairenin de dışına eklenen sonraki daireler bu daire üzerinde “*terk*” baskısı oluşturmaktadır. Ruşen Keleş, çöküntü bölgelerini “*sefalet bölgesi*” olarak tanımlamakta, emlak varlıklarının sürekli değer kaybetmesinin ve bölgede yoksulluğunun yükselmesinin iki nedene dayandığını belirtmektedir.¹⁰⁴

Merkeze yaklaşımaya çalışan daireler, içe doğru dairelerde yer alan mekânları satın almaya çalışmakta, buralara modern ve kapitalist aktörler durumundaki firmalar ile yeni sosyal sınıflar yerleşmeye çalışmaktadır. Bu baskı bu dairedeki geleneksel yaşayışı çökertmektedir.

İç dairede yaşayan insanlar çöküşle birlikte bu daireden kaçmaya başlamakta ve bu dairenin etrafında yeni bir daire oluşturmaktadır. Ekonomik güçleri değişimle azalmış eski kentsoylu aileler, geleneksel kent ekonomisinin bakiyesi zanaat ve ticaret dallarıyla uğraşan esnaflar, geleneksel elitler bu daireyi, merkeze yakınlaşmaya çalışan beyaz ve mavi yakalı yeni sınıflarla paylaşmaktadır.

Üçüncü bölgenin hemen ardından, artık kent orta sınıfının yaşadığı dördüncü bölge eklemlenmektedir. Kent orta sınıfı dördüncü dairede, ilk üçüne göre daha heterojen ve gerek iş gerek sosyal hayatlarında ilk üç daire ile sonraki dairelere sürekli gidip gelebilen bireylerden, gruplardan oluşmaktadır. Resmi bir işlemi yapabilmek için kent merkezine gidip, ikinci dairede aileye ait eski binada yaşamada ısrar eden yaşlı ebeveynini ziyaret eden, üçüncü dairede bulunan işyerinde mesaisine giden ve nihayet akşam dördüncü dairedeki evine dönen bir kentli birey, bu dairelerin işlevini izah için örnek olarak verilebilir.

Nihayet ilk dört dairenin ardından Burgess ‘in banliyö ve uydu kent bölgesi olarak adlandırdığı beşinci daire gelmektedir. Beşinci daire yaşamı da ilk dört daireyle ilişki kurmayı gerektirse de fiziksel olarak kent merkezinden en uzak noktada bulunmakta, hareketlilik seyrekleşmektedir.

Uydu kentlerin, artık yığın olarak da adlandırılan fazla nüfusun, kentin merkezinden taşınması için kullanımı amacı da bulunmaktadır.¹⁰⁵ Literatürde “*saçaklanma*” olarak adlandırılan bu süreç kentin merkezinden

¹⁰⁴ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 35

¹⁰⁵ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 21

uzaklaşan, fiziksel olarak kentin kırsal ile buluştuğu arazilerine konuşlanan ama konforun zan kentin sunabildiğinden de fazla olduğu mekânlaşma sürecini tanımlamaktadır.

Burgess, bu dairelerin her birinin kendi içlerinde farklılıklar içerdiğini, homojen kabul edilemeyeceklerini belirtmektedir. Dairelerin her birindeki birey ve gruplar farklılıklarını yaşatmaya hatta ait oldukları daireye ve kentin tamamına dayatmaya çalışmaktadır. Burgess, her dairenin kendi dairesinin dışındaki daireleri “işgal” etme eğiliminde olduğunu belirtmekte ve bitkileri örnek vermektedir.¹⁰⁶

Burgess, daireleri işgal eğiliminin doğada rastlanılan rekabetin kentteki görünümü olduğunu belirtmekte; doğadaki güçlülüğü kentte, üst gelir gruplarının temsil ettiğini belirtmektedir. Burada Burgess ‘in, Hobbes ‘tan etkilenecek, kentliyi, doğası gereği yıkıcı ve acımasız, kaos ve düzensizliğe düşmemek için otokrasiye eğilimli görmesinin etkili olduğu ileri sürülmektedir.^{107 108}

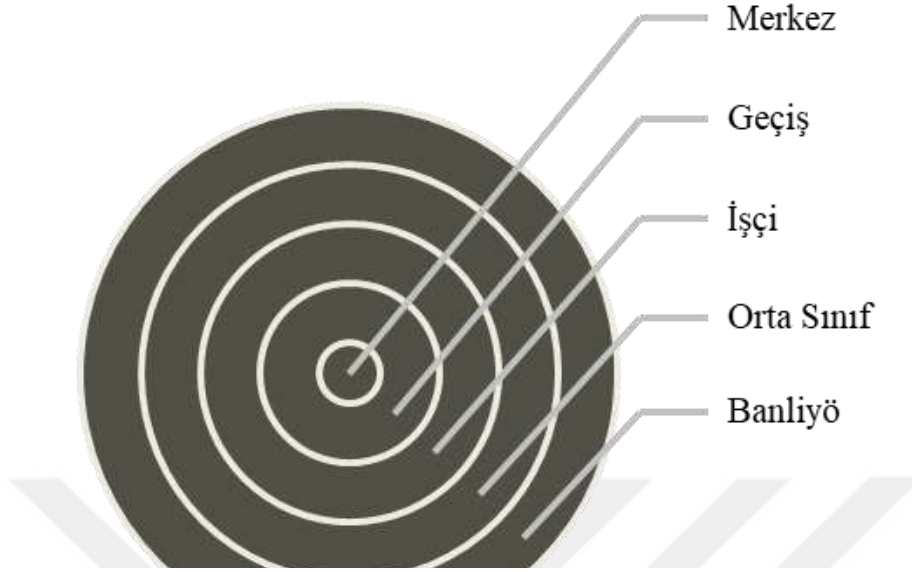
Bu rekabet ortamında en zayıf kesim; merkeze en yakın noktada olmakla beraber kentin büyümesi sürecinde, eski kentteki rollerini koruyamayan eski kent soylu aileler ve geleneksel zanaatkârlardır.

¹⁰⁶ Ülken, Sosyoloji Sözlüğü, 38

¹⁰⁷ Andrew Heywood, Siyaset Teorisine Giriş, Çev. Hızır Murat Köse, 8 bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 28

¹⁰⁸ Serter, “Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram” https://www.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdire=planlama&plng=tur&un=PLA N-98608)

Burgess'in kuramı, kentte rekabetçi ekonominin bulunduğu durumda geçerli kabul edilmekte, kurama bu yönde eleştiriler yapılmaktadır. Ancak



Şekil 3 : Burgess Daireler Kuramı

Burgess, vurguladığı rekabetin Sanayi Devrimi sonrasında kentin, doğaya karşı rekabetine dönüştüğünü belirtmiş, insanın doğa üzerinde sınırsız hak iddia edişini “*kompakt kent*” kavramı içinde ele almış ve eleştirmiştir.¹⁰⁹

1.2.2.4. Roderick Mckenzie

Chicago Okulu'nun Burgess ile birlikte, Ezra Park izleyicisi diğer bir önemli kuramcısı Roderick McKenzie'dir. McKenzie, Burgess gibi kentin bir merkezi olduğunu, merkezden başlayarak daireler halinde büyüdüğünü kabul etmektedir.

MzKenzie'de “*rekabet*” olgusunun üzerinde durmakta ve her dairenin içine ve daireler arasında yoğun rekabetin modern kentin ana hüviyetini temsil ettiğini belirtmektedir.

Bireyler ve gruplar dâhil oldukları dairelerde yer alan bireyler ve gruplarla olduğu gibi diğer dairelerdeki birey ve gruplarla da yoğun, acımasız bir rekabet içindedirler. Kendi dairelerinde ekonomik değeri

¹⁰⁹ Elif Karakurt Tosun, “Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/1, (2013): 39

yüksek, refah sağlayan yerleri elde etmeye çalışmakta, diğer dairelerde değerli, verimli yerleri de ele geçirmek için sürekli didişmekte, “*istila*” sürecinde yer almak için çabalamaktadırlar. Birey ve grupların kentte istila sürecini açıklarken şu kavramları, aşamaların varlığını bel

a) Yoğunlaşma: Benzer özelliklere, işlevlere sahip bireyler, gruplar belirli dairelerde ve dahil oldukları dairenin belirli bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin birey, kendisiyle ortak özellikler bulunduğunu düşündüğü bireylerle mahallesindeki bir kahvehanede buluşmakta, diğer daireler, semtlere yaptığı ziyaretlerde de aynı eğilimi sergileyerek, belirli mekânları tercih etmektedir.

Metropolde, hangi semtten (daire) olurlarsa olsun belirli alışkanlıklarla birbirlerine yakınlık duyan bireylerin, belirli markalara ait mekânları tercih etmesi, bu yoğunlaşmaya örnek gösterilebilir. Ruşen Keleş, metropol kentin; elinde bulundurduğu ekonomik ve sosyal güçle ülkenin diğer kentleri ve kırsal alanlarını etkileme eğiliminde olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰

b) Merkezileşme: Kentte üretilen hizmetler belirli dairelerde veya dairelerin belirli semtlerinde sunulmakta, bu sunum o hizmeti daha fazla talep eden kesimlerin birikmesine neden olmaktadır. Bu aşamada, bir semtte bazı birey ve grupların popüler bir mekânda öbekleşerek kendileri için orayı merkez kabul etmeleri, o semtin tamamını kapsamamaktadır. Ya da henüz tüm semti kapsayacak noktaya ulaşmamıştır.

c) Ayrılma: Belirli birey ve grupların öbekleşerek bir dairenin belirli bir semtini merkez kabul etme eğilimlerinin büyümesinin sayısal üstünlüğe dönüşmesini, semtin tamamını kapsamaması durumunu McKenzie “*ayrılma*” olarak tarif etmektedir. Semt artık belirli özellikler taşıyan birey ve grupların gezinme, yaşama mekânına dönüşmektedir.

d) İstila: Son aşamada semt, birey ve öbeklerin etkisiyle yeni bir mekân kimliği edinmiştir. Merkezileşme tamamlanmış ve artık başka özellikler ya da beklentileri bulunan kişilerin, grupların yaşamasına imkan vermeyecek derecede homojenleşmiştir.

1.2.2.5. Louis Wirth

¹¹⁰ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 19

Louis Wirth ise kentliliğin oluşumundan yola çıkarak; kentliliğin bir taraftan ekolojik anlam içerdiğini, çevrenin bir belirleyici olduğunu, diğerinin ise sosyo-psikolojik örgütlenme alanı özelliği bulunduğunu belirtmektedir.¹¹¹ Bu özelliğiyle kent, bireyden etkilenen ama bireyi de etkileyen bir yapıya dönüştürmektedir. Ona göre kentin yabancılaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Burada tanımlamada kullanılan değişkenleri Wirth, ‘nüfus büyüklüğü,’ ‘nüfus yoğunluğu,’ ve ‘sosyal heterojenlik’ olarak sıralamaktadır.¹¹²

Wirth, kent olgusunun insan için bir yaşam mekânı oluşunu “ekoloji” kavramıyla tarif etmektedir. O, kent olgusunu, sosyal, toplumsal bakımdan kalabalık, yoğunlaşmış ve heterojen nitelikteki bireylerin uzun süreli yerleştikleri mekân olarak kabul etmektedir.¹¹³

İnsan için köyü (kırsal) ve kenti yan yana yaşatabilecek bir seçenek geliştirilememiş olmasından bahseden Wirth, iki ayrı kutbu temsil eden kent ve köy için ekolojinin aslında ortak payda olduğunu vurgulamaktadır. Zira kent ve köy zaten karşılıklı, bağımlı bir alışveriş içindedir.

Wirth kentin kendi nüfusunu yeniden üretemediğini kabul ettiği kentin köyden gelen göçe ihtiyacı olduğunu ve göç çekmeye mecbur olduğunu belirtmektedir. Sadece köyden değil ülkenin ve dünyanın diğer coğrafi alanlarından, kırsal ve kentsel mekânlarından da göç almak zorundadır. Wirth bu durumun nedeni olarak “kentlilik-urbanism” olgusunu göstermektedir.¹¹⁴

Wirth, kent olgusunun kentlileşme sürecinde ortaya çıkan ve değişen bir süreç olduğunu söylemekte; büyük, yoğun ve heterojen özellikler taşıması durumunda mekânda kentleşmeden bahsedileceğini belirtmektedir.

Wirth, işbölümünü ilk ve onsuz olmaz bir unsur olarak görmektedir ve kentin, yeni nüfusa yetecek arazi büyüklüğüne sahip olması gerektiğini de

¹¹¹ Tülay Kaya, “Chicago Okulu: Chicago’ya Özgü Bir Perspektif”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/22, (2011): 376

¹¹² Tahire Erman, “Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü: Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar”, *İdealkent Dergisi*, 1/1, (2010): 34

¹¹³ Cevat Özyurt, “Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/18, (2007): 116

¹¹⁴ Nail Yılmaz, “Farklılaştıran ve Ayrıştıran Bir Mekânizma Olarak Kentleşme”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, (2004): 254

belirtmektedir. Arazisi yeterli olmayan kentlerin büyümekte zorlanacağını, arazi ve bina stoklarının önemli olduğunu ileri sürmektedir.

Wirth'ün kenti tanımlamakta kullandığı ikinci kavram “yoğunluk”tur. Darwin'in ve Durkheim 'in sosyolojiye kazandırdığı yoğunluk kavramı, mekân büyüklüğünün sabit kaldığı bir anda artan nüfusu ifade etmektedir. Yoğunluk, kentin insan ve meta dolaşımında ortaya çıkan hareketliliğin temposunu ve sosyal karmaşayı ifade etmektedir. Biriken nüfus ve çoğalan eylemler kentin devinimini artırmaktadır. Simmel 'in tespitini paylaşan Wirth, yoğunlaşmanın birey için fiziksel teması artıran, sosyal teması azaltan bir ortam yarattığını belirtmektedir.

Wirth son olarak heterojenleşmeyi, kentsel gelişim için asli unsur olarak görmektedir. Kendisinin üretmediği diller, etnik kimlikler, inançlar, meslekler, sanatlara ihtiyacı bulunan kent, kendisinde biriken bu farklılıkların yaşamasına da fırsat veren bir mekân durumundadır. Bu mekân, iktisadi bir liberal ortamdan daha çok, seküler bir ortama karşılık gelmektedir. Heterojenliğe olanak sağlayan mekân dağılımı, paylaşımı söz konusudur. Birbirleriyle birlikte varolan ama karışmayan sosyal tabakalar ortaya çıkmaktadır.¹¹⁵

Kentin bireyi gerek sosyal gerek iktisadi üretime, kent yaşamına (iktisadi, sosyal ve kültürel.) katılıma zorladığı bir ortam söz konusudur.

Wirth, Amerikan kentlerini kriter kabul ederek, dünyadaki diğer kentlere uyarlanamayan kitleselleşme ve kent yaşamına katılım görüşleri nedeniyle eleştirilmiştir. Bu eleştirinin gerekçesi olarak; Simmel 'in bahsettiği kent tanımı içinde çok önemli bir yer tutan “*para ekonomisi*” kavramından arındırılması gösterilmektedir. Eleştiri yapanlardan biri olan Herbert Gans, toplulukların, kentin dayatmalarına boyun eğmeden ve erimeden kent hayatına katılabildiklerini, Amerika dışındaki kentlerde bu durumun sıkça gözlemlendiğini hatta Amerika – Boston'da bunun örneklerinin tespit edildiğini belirtmiştir.¹¹⁶

Herbert Gans'ın “*sembolik etnisite*” olarak adlandırdığı bu kültürel tabakalaşma yoğunlukla göç ile oluşmakta, kentin bütünüyle sadece para ekonomisi üzerinden ilişki kurulan muhitler oluşmaktadır. Gans ayrıca, bu

¹¹⁵ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 400

¹¹⁶ Erman, “Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü: Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar”, 34

muhitlerin, asimilasyonun beklendiği ikinci ve üçüncü kuşak göçmen tabakalarının direndiği ve kültürel ayrıklıklarını devam ettirdikleri alanlar olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷

1.2.3. Eleştirel Kuramcılar

1970'lerde kentin sosyo- ekonomik ve sosyo- kültürel büyümesi kenti karmaşık bir örüntü haline getirmiştir ve öncül kuramlar kenti açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle değişimi hızlanarak devam eden kentin artık sosyo-mekânsal değişiminden söz etmek gerekmektedir.

Eleştirel kuramcıların ortak noktası kenti, üretim, değişim ve tüketim olanağı sağlayan mekân olarak kabul etmeleridir.¹¹⁸

1.2.3.1. Henri Lefebvre

Modernizm ve Neo-Marksizm'in ilk kuramcılarında bir olarak kabul edilen Henri Lefebvre, kent olgusunu, kapitalizmin ele geçirmeye çalıştığı bireyler, hayatlar ve kentsel ilişkiler bağlamında incelemeleriyle tanınmıştır. tarafından ortaya atılmıştır. Kenti, kentteki gündelik hayat bağlamında değerlendiren Lefebvre şu tespiti yapmaktadır:

*“Bu dönemde kapitalizm yeni sektörleri ele geçirmiştir: geçmişte büyük ölçüde kapitalizm öncesi kalmış olan tarım; dışa ve içe patlayarak parçalanmış tarihsel şehir; turizmin ve boş vakitlerin ele geçirdiği bütün mekân; kültür, yani kültür endüstrisi tarafından büyümeye indirgenmiş ve tabi kılınmış uygarlık; son olarak ve özellikle, gündelik hayat...”*¹¹⁹

Kamusal alan kavramını da yorumlayan Lefebvre, kentlinin özgürce yararlanabildiği bu alanlardan zamanla bireyin terke zorlandığı tespitini yapmaktadır. Lefebvre, “*Heterotopik*” olarak tanımladığı bu değişimler birlikte kentin bu şekilde “farklılığın mekânı” olmaktan uzaklaştığını belirtmektedir.¹²⁰

¹¹⁷ Tuğba Erdem, “Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Göçmenlerdeki Etnik Kimlik Algısı ve Sembolik Etnisite”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19/1, (2019):30

¹¹⁸ Enis Yeter, *Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri*, (İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayınları, 2008), 40

¹¹⁹ Henri Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi III, Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-felsefesi)*, Çev. Işık Ergüden, 1 bs. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015),

¹²⁰ Rabia Çiğdem Çavdar, “Farklılığın Mekânı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı”, *İdealkent Dergisi*, 9/25, (2018): 943

Lefebvre'nin kent olgusunda ileri sürdüğü bir başka durum da Sanayi Toplumu (*sanayileşme*) ile kent ilişkisidir. Geleneksel olarak sanayileşmenin kentleşmeyi sağladığını ileri sürenlere karşı Lefebvre, kentleşmenin de sanayileşmeyi desteklediğini belirtmektedir.¹²¹

Lefebvre, ülkeler için geçerli sayılabilecek, geri kalmışlık – gelişmişlik ayrımının dayanabileceği göstergelerin kente bakılarak belirlenebileceğini kabul etmektedir. Ona göre kent ile kırsal arasında, yaşam standartları açısından farklılık azalmaktadır. Üstelik köy – kırsal alanın kadim sakinleri olan köylüler yerlerini, “*çiftçiliğe*” bırakmaktadırlar. Bu alanlar da artık köy hayatının pastoral ve geleneksel yaşam biçimi oluşundan bahsetmek zorlaşmaktadır. Kırsal yerleşimler çiftçilerin tarım işletmelerine dönüşmektedir. Bu değişim çiftçilerin kentli sayılabilecek kişilik, davranış, tüketicilik ve üreticilik hallerini de etkilemektedir.¹²²

Marksist yazının düşünürlerinden olan Henri Lefebvre kent olgusunun sadece sını ve ekonomik ilişkilerin, kurumların mekânı olmadığını, Marksist ideologya açısından kentin açıklayıcı, anahtar bir olgu durumuna geçtiğini belirtmektedir.

Lefebvre kentin, Marksizm’le açıklanabilen bir olguya dönüştüğünü ama klasik, dogmatik yöntemlerin ötesine geçilerek onun kültür ve sanat gibi farklılıklarla dönüştürücü etkisinin fark edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Değişmiş ve değişimi itiyat haline getirmiş kenti anlamak için pratikler geliştirilmesi gerekmektedir. Zira kent toplumsallaşmanın sonucudur. Lefebvre, “*Mekânın Üretimi*” isimli eserinde bu konuyu detaylı olarak işlemiştir. Bu pratiklerin çerçevesini çizen bir kavram olarak “*Kent Hakkı*” kavramını önermektedir.¹²³

Lefebvre'nin literatüre kazandırdığı önemli bir kavram, “*mekânın üretimi*” dir. Mekân, dönemin sosyal değerleri, bireylerin algılanma eğilimleri ve diğer değişkenlerin etkisiyle değişime uğrar, bunları

¹²¹ Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 2 bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 59

¹²² Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi Siyasal Bilimin Öğeleri*, Çev. Şirin Tekeli, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1975), 460

¹²³ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, 2 bs.(İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014), 13, 144 vd.

karşılayabilecek fonksiyonlara sahip, işlevsel yeni; algılanan, tasarlanılan ve yaşanılan bir mekân ortaya çıkarılır.¹²⁴

Lefebvre, mekânın sosyal ürün olması ve kendini tekrar üretme yetisinden dolayı kapitalizmin hedefi olduğunu; kapitalizmin “*şehircilik*”, “*kent planlaması*” çalışmalarının çoğu zaman bu amaca hizmet edecek şekilde kullanıldığını belirtmektedir. İdeolojik bir yaklaşım olarak gördüğü bu durumu eleştirmekte; kentin mekân olarak nesnel, tarafsız ve ideolojiler üzeri niteliğinin yadsındığını belirtmektedir.

Mekânın kentte yaşayan insanların davranışlarını etkileme özelliğinden yola çıkan Lefebvre, mekânın siyasetten uzak bir meta olmadığını, tarih boyunca ideolojik yaklaşımlarla ele alındığını belirtmekte ama bu durumun modern kent için sürdürülmesinde ısrar edilmesinin sadece kapitalizmin iç çelişkilerinden dolayı zarar görmesine neden olacağını ileri sürmektedir. Zira Lefebvre için mekân 3 farklı şekilde sınıflandırılabilir.

Birinci modelde mekân, insanın algılayabildiği, dokunabildiği somut bir varlıktır.

İkinci modelde mekânda sembolleşen soyut değerler ve soyut bir mekân tasavvuru söz konusudur.

Üçüncü ve son olarak mekân, bireyin yaşadığı gerçekliktir. Muhit, ilişkiler, aidiyetler ve deneyimlerle bireyin bizzat yaşadığı fiziki bir yerdir. Aynı zamanda ilk iki tanımı da kapsamaktadır.¹²⁵

Lefebvre, “*mekânın üretimi*” kavramı, günümüzde postmodern kenti açıklamaya çalışan Edward Soja’yı¹²⁶ ve metropolde, ileri kapitalizmde mekânın kendisini üretmesini modelleyen görüşler ileri süren Mark Gottdiener’i¹²⁷, mekânın kendisini üretmesinin bir varyasyonu olarak doğanın yeniden üretimine ulaşıldığını ileri süren Neil Smith’i etkilemiştir.

Lefebvre, insanlık tarihinin dönemlerinin üretim tarzlarına göre mekânlar üretildiğini belirtmektedir. Ona göre bu insanlık tarihinin ilk

¹²⁴ Senem Kurtar, “Bir Şehir Filozofu Olarak Henri Lefebvre ve Gündelik Yaşam Sanatı”, *İdealkent*, 4/10, (2013): 212

¹²⁵ Ceren Mert, “İstanbul’da Bir Üçüncü Mekân Okuması: ‘Pozitif’ Titreşimler ve Babylon”, *İdealkent*, 1/2, (2010):90

¹²⁶ Çiğdem Şahin, “Kapitalizm - Mekân İlişkisi: Fordist ‘Sanayi/İşçi’ Kenti İle Post-Fordist ‘Küresel/Hizmet’ Kenti Karşılaştırması Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79/1, (2020):25

¹²⁷ A.g.e. 10

mekânı *mutlak (yaban) mekân*dır ve insanlığın avcılık-toplayıcılık döneminin mekânıdır. Dinsel ve siyasal anlayışlarla etkilenen bir mekân türü ise *kutsal mekân*dır. Lefebvre kutsal mekânların Asya tipi üretim tarzında ve feodal çağda örnekler verdiğini açıklamaktadır. Erken kapitalizm (küreselleşme) döneminde *soyut mekân*, Geç kapitalizm döneminde ise *çelişkili mekân*ın varlığından bahsetmektedir.¹²⁸

1.2.3.2. Manuel Castells

Yeni Kent Sosyolojisi ekolünün önde gelen ve eleştirel kuramcılardan bir önemli isim de Manuel Castells'dir. Marksizm açısından konuyu ele alan Castells kentin "*tüketim mekânı*" olduğunu belirtmektedir. Kentte emek sürekli yenilenen ve toplumsal yapı tarafından sürekli talep edilen ve tüketilen bir mekânı tarif etmektedir. Kent aynı zamanda , "*toplumsal yapının mekândaki yansıması*" durumundadır.¹²⁹

Manuel Castells tarafından öne çıkarılan, kentin tüketim mekânı olması durumunu Lefebvre, "*tüketim ideolojisi*" olarak tanımlamıştır. Lefebvre, piyasanın ideolojik bir araç olduğunu belirtmekte ve "*Piyasadaki meta değişiminin tasarımı (ideoloji), "ücret karşılığı çalışma"; üretim ilişkilerini, yapılandırılmış-yapılandıran bu ilişkileri (emek gücünün satılması, üretim araçlarının bir sınıfın mülkiyetinde ve yönetiminde olması) gizliyordu. O zamandan bu yana, ilişkiler daha da bulanıklaştılar. Tüketim ideolojisi, bu ilişkilerin üstünü tümüyle örttü. Tüketim, üretimin ikamesi olma işlevini görüyor.*" demektedir.¹³⁰

Manuel Castells, kentin izah edilmesinde internetin ve diğer bilişim teknolojilerinin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Zira ağ teknolojileri toplumu ve toplumsal kültürü radikal biçimde dönüştürmeye başlamıştır. Manuel Castells'e göre ağ toplumu yükseliştedir ve ekonomi başta olmak üzere bir çok alanda köklü değişimlere neden olmaktadır ve 1970 sonrası başlayan sürecin durmadan, artarak süreceğini ileri sürmektedir.¹³¹

¹²⁸ Husik Ghulyan, "Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26/3, (2017):27

¹²⁹ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt- Ağ Toplumunun Yükselişi, Çevren: Ebru Kılıç, 2 bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 207*

¹³⁰ Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. 106

¹³¹ Castells , *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumun Yükselişi, 58,66,68,75*

Manuel Castells 'in değişimde öne çıkardığı ilk olgu költürdür ve Lefebvre 'in mekânın birey ve topluluk davranışları üzerine yaptığı değerlendirmeleri költüre uyarlayarak geniş boyutlu ele almaktadır.

Hilmi Ziya Ülken'in *iç ve dış sebeplerle gerçekleşen değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan değerler* olarak tanımladığı bu değişimde, kırsaldan ülkenin başka köy ve kentlerinden başka ülkelerden göç edenlerin getirdikleri költürlerin kentte halita haline gelmesi, bazen bileşenlerin hiçbirine benzemeyen ama hepsinden izler taşıyan yeni bir kent költürü ortaya çıkarmasıyla sonuçlanan bir süreçtir.¹³²

Manuel Castells, çok eskiden beri bilinen költür odaklı değişim sürecinin küreselleşme içinde geçerli olduğunu hatta daha hızlandığını ve kapsayıcı hale geldiğini belirtmektedir. Ancak bu değişimin hem başat unsuru hem de taşıyıcısı ekonomidir.

Küresel kentler, küresel ekonominin taşıyıcılığında, ağ toplumunun bir düğümü olan küresel kent költür alanı olanı olarak, tüketim mekânlarına dönüştürülen mekânlardır. Popüler tüketim költüründe mekânlarda tüketim konusudur ve ulus ötesi şirketlerin etkisiyle, akış mekânına dönüşmüştür.¹³³

Manuel Castells, kolektif tüketim olgusunun mekânının kent olduğunu; tüketimin mekânla bütünleşmesinin, mekânı metalaştırma noktasına getirecek kadar etkilediğini ve mekânın da tüketilebilir nesneye dönüştüğünü belirtmektedir. Ona göre mekânın yeniden üretimi, kolektif tüketimin ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanan bir işgücü tasarımıdır. Bu tasarımda işgücünün yeniden üretimi, kolektif tüketimi, onun mekânı kenti üreten, başat bir dinamiktir.

Ancak kentte, kapitalizmin iç çelişkilerinin etkisiyle mekân, işgücü ve kolektif tüketim çarpıklaşmaktadır. Kent, sermaye ile emek sahiplerini buluşturan bir mekândır. Ancak, işgücünün kenti etkileme ve kentle ilgili hayati kararlara katılımı kısıtlanmıştır. Oysa kentte, kentin kaderini belirleme ve ondan yararlanma süreçlerinde sermaye ile işgücü arasında işbirliği bulunduğu görüntüsü verilmektedir.

Manuel Castells, bu durumun yanıltıcı olduğunu, sermayenin kentin, mekânın yeniden üretimi için kenti yıkıcılıkla kuşatmak zorunda olduğunu,

¹³² Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, 74

¹³³ Şahin, "Kapitalizm - Mekân İlişkisi: Fordist 'Sanayi/İşçi' Kenti İle Post-Fordist 'Küresel/Hizmet' Kenti Karşılaştırması Üzerinden Bir Değerlendirme", 22

bu yaklaşımı fark eden bireyler ve kesimlerin kaçınılmaz olarak direnç geliştireceğini, toplumsal hareketlerin ortaya çıkacağını ileri sürmektedir.

Castells, dönemin ve önceki dönemin yaşanmışlıklarının biriktirdiği kent mekânının yeniden kendisini üretebilmesi için mevcut mekânın yıkımını düşünmek gerektiğine dikkat çekmektedir.

Kentin yıkımı, daha yeni bir mekânı vaat etse dahi devletin sisteme zarar vermesinden endişe ettiği ve kolektif tüketime müdahale ettiği tepkisel durumları ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda Castells 'in beklentisi memnuniyetsiz kitlelerin zaten konumları iyi durumda olmayan işçi sınıflarla birleşerek, kentsel devrim yapmasıdır.

Ancak devletin ve sermayenin Neoliberal politikalarla kente yaklaştığı durumlarda bu kesimler arası işbirliği olanağı ortadan kalkabilmekte, taraflardan biri daha azına razı olarak tepkiselliğini yumuşatabilmektedir.

Castells, mekânın nasıl üretildiği sorusuna Lefebvre alıntılarıyla cevap vermektedir. Ancak kuramını özellikle toplumsal hareketleri, kentsel devrimi ortaya çıkaracak kesimler arası işbirliğini önlemeye yönelik devlet politikalarına yoğunlaşmış ve Paris Komünü üzerine yaptığı analizleriyle, tepkisellik modeli oluşturmaya çalışmıştır.¹³⁴

Castells için kent her şeyden önce ortak tüketim mekânıdır. Bunu işgücünü yeniden üreterek gerçekleştirmektedir. (iş bölümü çeşitliliğini yansıtan uzmanlıkları kastetmektedir.) devlet, mekânın yeniden üretimi sürecini etkilemek için merkezi hükümetin kamu hizmetlerinin yanısıra yerel yönetimlerin kente sunduğu başta kentsel dönüşüm olmak üzere yerel kamu hizmetlerini kullanmaktadır.¹³⁵ Çünkü bu kamu hizmetleri siyasal araç niteliğine de sahiptir. Bu hizmetler, kesimler arası işbirliğinin engellenmesi ve kentsel devrim için ortaya çıkacak dayanışmayı önlemesi için teskin edici, caydırıcı etki sağlamaktadır. Örnek olarak soylulaştırma çalışmaları¹³⁶, yeni rant alanları ortaya çıkarmakta ve ortak tüketim mekânı

¹³⁴ Mahmut Güler, "Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66/1, (2011):59

¹³⁵ Elif Karakurt, "Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş", *İdealkent*, 3/7, (2012):139

¹³⁶ Neslihan Sam, "Soylulaştırma Sürecinde Ekonomik Bir Yaklaşım: Rant Farkı", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29/2, (2010):139

üretimine kısmi olarak işçi sınıfının ve diğer tabakaların paydaş olmasını sağlamaktadır.¹³⁷

Castells, kentin mekânsal üretiminde, devlet ve sermaye koalisyonu karşısında işçi sınıfı ile kentin alt tabakaları koalisyonunun karşılıklı çekiştiğini belirterek bu durumu eko-politik bir süreç kabul etmektedir. Ona göre Neoliberal kılıflı müdahalelerle kârlı ticaret için ekoloji ve çevreyi talep eden doğal talepler dahi baskılanabilmekte, reform adı altında mekân yıkımı, ardından yeni mekân üretimi gerçekleştirilmektedir.¹³⁸

1.2.3.3. David Harvey

Neoliberalizm ve yeni sağın yükselişine bağlı olarak Kent yeniden tanımlanmaya girişilmiştir. 1950 sonrası literatürde, son kuşak kuramcılardan biri David Harvey'dir. Harvey özellikle *“Asi Şehirler; Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru”* adlı eserinde, kentleri bugüne kadar ayakta tuttuğu varsayılan dinamikler üzerinde ortaya çıkan protestoları dikkate almaktadır ve Lefebvre'nin Kent Hakkı kuramı üzerinden meseleye yaklaşmakta ve kentin eko-politik analizlerini yapmaktadır. Bu analizler Harvey'i, kentlerde yaşanan krizleri, kentin isyanı tespitine götürmüştür.

Eserinde, kapitalizmin tarihsel seyrinin kent kavramı üzerine etkisini incelemekte ve kapitalizmin yaşadığı krizlerden öncelikli ve derin biçimlerde kentlerin etkilendiğini belirtmektedir. Harvey'in bakışı, Lefebvre 'in, Neoliberalizmin, hegemonik paradigmaya dönüştüğü tespitine dayanmaktadır ve ona göre neoliberalizm, kapitalizmin aksayan yönlerini insanileştirme iddiasını kaybetmiş durumdadır.¹³⁹

Harvey, neomarksist bir düşünür olarak kabul edilmektedir. Bu özelliği onun Marksizm'in kent olgusuna bakışını sorgulamasını engellememiştir. Nitekim kapitalizmin, neoliberal veya yeni sağ formlarında, rantın insani biçimde dağıtılacağına yönelik vaatlerini Marksizm'in sorgulamaktan uzaklaştığını belirtmektedir. Dolayısıyla günümüzde artan protestoların sayı ve yığınsallığını artıracağını ileri sürmektedir. Zira ona göre bugün kentleri merkezine alan sorunların neredeyse tamamı, artık işçi sınıfı ile

¹³⁷ Ahsen Saçlı, “Soylulaştırma ve Kent Güvenliği”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, (2019):252

¹³⁸ Herbert Marcuse, *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, Çev. Soner Soysal, 1 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 35

¹³⁹ Zafer Çelik, “Neoliberalizmin Kısa Tarihi”, *İdealkent Dergisi*, 3/7, (2012):187

sınırlı olmadan, herkesin mağduru olduğu veya olabileceği sorunlardır ve dünyada yaşanan protestoların vurgulamalarında bu durum görülebilmektedir. Bu ağır ve yaygın sorunların en önemlisi ezici maddi yoksunluktur. Dünya nüfusunun önemli bir kısmı yoksullaşmıştır, oran daha da artmaktadır. Ezici maddi yoksulluk dışında ikinci bir sorun, kentleşmenin doğrudan sebep olduğu çevresel tahribattır. İlk ikisini tetikleyen, kapitalizmin olayları kavrayış ve değerlendirme biçimidir ve bu, başlıbaşına üçüncü bir sorundur.¹⁴⁰

Harvey' in dikkat çektiği bir başka konu da hemşerilik ve yurttaşlık rollerinin “sınıf” olgusunun yanına gelmesidir. Günümüzde yaşanan kent krizinin Marksizm açısından doğrudan muhatabının sosyal sınıflar olması gerekmektedir. Ancak pratikte hemşerilik ve yurttaşlık rolleri, sınıf olgusunu perdelemektedir.¹⁴¹

Bu sorunların önlenmesi ve çözümü için bazı bireylerin ait oldukları sosyal sınıfa bakmadan tepki verebilmesi Harvey için şaşılacak bir durum değildir. Çünkü kapitalizmin kuşatıcılık düzeyi ne kadar artarsa artsın, tüm insanların suskunluğuna yol açacak bir başarı göstermesi yine ekolojik yaklaşım açısından mümkün değildir. Harvey, şehir hakkı olarak tanımlanan direnci sergilemenin, insan doğası için temel hak olduğu görüşündedir. Harvey, şehir hakkının bireysel değil kolektif hak olduğunu belirterek, diğer kuramcılardan ayrılmaktadır.¹⁴²

Harvey, şehir hakkına başka bir fonksiyonda yüklemektedir. Ona göre şehir hakkını içermeyen bir yurttaşlık statüsü eksiktir. Magna Carta ile başlayan kamu hukukunda insan hakları gelişiminin, siyasal ve sosyal hakları kapsayan yurttaşlık statüsünü ortaya çıkardığını ama bu statünün sayılı haklardan oluşmadığına dikkat çekmektedir. ona göre yurttaşlık statüsü insanın sürekli yenilerini ekleyerek geliştirebileceği bir çatı haktır ve Sanayi Devrimi sonrasında kentleşmeye odaklanmıştır. Bu statüye şimdi ve gelecekte yeni hakların eklenmesi taleplerinin gelmesini kaçınılmaz gören Harvey, şehir hakkının bu hakları eklemenin, istemenin bir yöntemi olduğunu da ileri sürmektedir. Başka bir deyişle şehir hakkı, yurttaşlık statüsünün içine, kendisi için gerekli gördüğü bir hakkı dahil etme hakkıdır.

¹⁴⁰ David Harvey, *Asi Şehirler- Şehir Hakkından Kentsel, Devrime Doğru*, Çev. Ayşe Deniz Temiz, 1 bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 186

¹⁴¹ a.g.e. 195

¹⁴² a.g.e. 197

Şehir hakkının somut olarak sayılı, sınırlı haklar olarak görülmemesini ileri süren Harvey'in dikkat çektiği bir nokta da kentten kente bu hakların değişebilirliğidir. Bir kentin yurttaşlarının şehir hakkı kapsamında gördüğü bir talep başka bir kentin yurttaşı açısından gerekli, öncelikli, anlamlı görülmeyebilir. Yani yerelle daha fazla ilgili bir konu için şehir hakkı kullanılabilir. Dolayısıyla şehir hakkı, sivil toplumculuğun hak savunuculuk fonksiyonunun yeni gerekçesidir.

Bu durumu açıklamak için Jürgen Habermas'ın görüşlerinden yararlanabiliriz. Habermas, sivil birey için kentli yurttaşlığın ileri bir aşama olduğunu belirtmektedir. Ona göre kamu hukukunun ele aldığı insan hakları listesi; modernitenin, kentleşmenin ve kapitalizmin yoğunlaşmasının etkisiyle, polarize olmaktadır, kâğıt üzerinde kalmaktadır. Bunun önlenmesi için sivil toplumun güçlendirilmesi ve kamu hukukunun ele aldığı insan hakları listesinin izlenmesi gerekmektedir. Bu listeye girmesi gereken yeni kuşak (3. kuşak dayanışma hakları, 4. kuşak kent hakkı) hakların tanınırlığının sağlanması, mevcut hakların etkinleştirilmesi mümkün olabilecektir.

Habermas, sivil toplumun, kamu hukukunun ötesinde, insan haklarını ele alabilmesi için iki hususun gerekliliğine dikkat çekmektedir. Birincisi gerek klasik gerek modern tüm insan haklarının etkin kılınması için bireye fikri sorulabilmeli ve sürekli olarak hakların etkin kullanımını, korunmasını izlemesi sağlamalıdır. İkinci olarak, hangi insan hakkı olursa olsun, günümüzün nüfus ve kent yoğunluğunda, bireyin ancak kolektif dayanışma ile başka insanların desteğini alarak bu fonksiyonu sağlayabileceği dikkate alınmalıdır. Her iki gereklilik için de “yurttaş” ve “kentli” kimliğiyle bireyin süreçlerde yer alabileceği bir sivil toplum inşası zorunludur. Habermas, gerektiğini belirttiği sivil toplumda, “özerklik” adını verdiği koşulu, sadece felsefi değil praksis gerekliliği olarak gördüğünü şu şekilde belirtmektedir: “*Sivil toplumda özerk bir temel, kamu idaresinden ve piyasanın aracılık ettiği özel ticaretten bağımsız bir temel, yurttaşların kendi geleceklerini belirleme praksi için bir ön koşul kabul edilir*”¹⁴³ Dolayısıyla Harvey'in yurttaş ve kentli bireye sunduğu kent hakkı, hem kendisinin hem

¹⁴³ Jürgen Habermas, Seyla Ben Habib, Demokrasi ve Farklılık – Siyasal Düzenin Tartışmaya Açılması, 1 bs. (İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1999), 39

de Habermas gibi ona atıf yapanların “kentli haklarından” ayrı tuttuğu, aşkın bir durumdur.

Nitekim Harvey açısından yurttaşlık aslında devlet karşısında bireyin statüsü gibi görünse de ilk çağlardan beri kentte somutlaşabilmektedir. Harvey’e göre yurttaşlık, Klasik Yunan’dan Sanayi Devrimi’ne kadar sosyo-etik bir değişimi ifade etmektedir ve kamu hukuku açısından bireyin erk karşısındaki tanınırlığıdır. Oysa Sanayi Devrimi sonrasında kent, bireyin başka bireyler, topluluk ve erk karşısında dayanabileceği kentlilik statüsünün yani sivil bir statünün tanınırlığıdır. Medeni hakları olan klasik insan haklarındaki insan artık sivil ve siyasal alanda hakları olan insan yani yurttaş olarak ele alınmaktadır.¹⁴⁴

Harvey’in kent yurttaşlığı vurgusu modern hukukta, Harvey’in gerekçelerini destekleyen tanımlarla ele alınmış ya da Modern Hukuk, klasik kamu hukukunun insan hakları süjesi olan bireyi, yani insanı “yurttaş” statüsüyle ele almaya başlamıştır.

Bugünün Avrupa Birliği Hukuku’nda insan hakları olgusunu “yurttaşın hakları” bağlamında ele almaya yönelten düşünürlerden biri olan T.H. Marshall bu değişmiş, ilerlemiş insan-yurttaş olgusuna ilişkin olarak, üçlü bir ayrım yapmaktadır. Ona göre yurttaşlık statüsü “*residual (edinilmiş vatandaşlık)*, *ulus-üstü ve nested (asli vatandaşlık)*” olmak üzere üç türdür.

Abdülkadir Şenkal, sosyal vatandaşlığa ilişkin olarak T.H.Marshall’ın görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır: “*T. H. Marshall’a göre bu 3 kategoride ard arda, fakat karmaşık bir biçimde gelişim göstermiştir. Birinci hak kategorisinde 18. yüzyılda ortaya çıkan vücut bütünlüğü, düşünce ve din özgürlüğü gibi temel insan haklarına dayanan sivil haklar yer almaktadır. İkinci grubu oluşturan siyasal haklar 19. yüzyılda ortaya çıkmış olup, oy kullanma hakkı, evrensel vatandaşlık, siyasi katılım ve temsil gibi hakları içerir. 20. yüzyılda ortaya çıkan sosyal haklar üçüncü hak grubunu oluşturur ve refah haklarının yanı sıra temel destek ve gelir hakkını da içerir. Ülkeler hakların bu üçlü düzeninin kurulmasında farklı yollar izlemişlerdir*”¹⁴⁵

¹⁴⁴ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 833

¹⁴⁵ Abdülkadir Şenkal, “Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa (Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği)”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, (2005):226

Dolayısıyla Harvey'in kent yurttaşlığı kavramının bir başka boyutu; bireyin, refah alanını simgeleyen kentte, kentsel refahtan pay almasını sağlayan bir insan hakkı statüsü elde etmesi gerekliliğidir.

Sosyal örgütlülük içinde kent yurttaşı, kent ortamı içinde ortaya çıkan kent topluluğu ve organizasyonunda, Talcott Parsons'un "*Statü-rol paketi*" olarak adlandırdığı ve "*sosyal sistem içinde diğer aktörlere göre pozisyonu*" dediği bir durumdur. Bu açıklama, Harvey'in kent yurttaşlığı dediği olguyu özetlemektedir.¹⁴⁶

Küreselleşme sürecinde Harvey'in yurttaşlık için temel dinamik kabul ettiği "*hemşerilik*" ten uzaklaşmış bir yurttaşlık olgusu, kente göçle eklenen nüfus kümeleri içinde, bireylerin geldikleri yörenin kültürünü yerleştikleri kentte sürdürme ısrarlarından doğan bir "*hemşericilik*" olup olmadığını tartışan Harvey izleyicilerini incelememizi gerektirmektedir. Bu izleyicilerden Robert Holton, bireyin göç ederek geldiği kentte onu, eninde sonunda kentin hemşeriliği olgusunun kuşatacağını belirtmektedir. Belki ilk kuşak, geldiği yörenin üzerinden bir hemşerilik arayışında olabilmekte ama sonraki kuşaklar, özellikle dilsel dönüşüm etkisiyle, kent hemşeriliği ile tanışacaktır. Holton, bu sürecin Harvey'in belirttiği kent yurttaşlığının da ortaya çıkış kanallarından biri olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁷ Ancak bu süreç, kent refahına ulaşmak için çabalayan bireyin kentsel refaha erişimine ya da kent burjuvazisi arasına girmesine doğrudan doğruya katkıda bulunmamaktadır.

Ulus devletin ortaya çıkışı ve Sanayi Devrimi yaklaşık olarak aynı döneme tarihlenmektedir. Marksist kuramcılar, her ikisinde de temel rolü üstlenen burjuvazinin Amerikan ve Fransız devrimlerinden itibaren "*insan*" ve "*yurttaş*" haklarını, milliyetçilikle sulandırıldığını ve modern ulus devletin, işçi sınıfı başta olmak üzere sınıfsal ayrımı dışlayacak şekilde yönlendirildiğini ileri sürmektedir.¹⁴⁸ Oysa pratikte, kentleşme bu burjuvazi blokajında geliyor gözükse de kentlere egemen olan sınıflar genellikle sivil ve asker bürokratlar olmaktadır.

¹⁴⁶ Ali Baltacı, "Sosyal Sistem Kuramı ve Eğitim Örgütlerine Etkileri", *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (2019):5

¹⁴⁷ Robert Holton, "Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları", çev. Kasım Kahraman, *Sosyoloji Konferansları*, 47, (2013):74

¹⁴⁸ Tom Bottomore, *Siyaset Sosyolojisi*, 1 bs. (Ankara: Teori Yayınları, 1987) 60

Nitekim sanayi ve ticaret burjuvazisine göre, sivil ve asker bürokratlar, *“hemşehrilik ve kent yurttaşlığı”* konusunda baskın durumdadır.¹⁴⁹ O halde Max Weber' in *“ortaçağ yurttaşı bir iktisadi insan haline gelme yolundaydı, oysa antik dönem yurttaşı siyasi insandı”*. tespiti Harvey'e göre daha gelişkin dinamiklerle bezenmiş ve günümüzde “kent yurttaşı” olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁵⁰

David Harvey'in kent yurttaşlığı konusunda bir başka tespiti de kent sosyal sisteminin ve ilişkilerin karmaşıklığıdır. Sanayi Devrimi sonrası kentte yeni teknik becerilere ve mesleki yetkinliklere ihtiyaç doğmuştur. Bu da göçle gelenlerin, eğer kentin ihtiyacı olan niteliklere sahip değillerse, kent yaşamıyla bütünleşme sorunu yaşamalarına neden olmaktadır. Asıl sorun, *“kent yurttaşlığı” sürecinde yaşanmaktadır.*¹⁵¹ Bireyin sosyal statüsünü geliştirmesi için gerekli nitelik ve becerileri liberal ekonomik sistemde hayati bir koşul sayılırken, bu becerilere ve niteliklere sahip olmayan bireylerin, yığınların doğrudan kent yurttaşlığından doğan siyasal haklara erişimi şüpheyile karşılanmış hatta otoriterliği ve *“oy ticareti”*, *“rant kollama”* gibi görünümelerde siyasal yozlaşmayı¹⁵² besleyeceği ileri sürülmüştür. Özellikle kent rantı ortaya çıkaran siyasal kararların oluşumu açısından kent yurttaşlığının çerçevesi tartışılmıştır.¹⁵³

David Harvey'in ekonomi-politik konusunda görüşleri onun sermaye birikimi ve kent tartışmalarında öne çıkmasına neden olmuştur. Kapitalizmin kentteki hareketliliğini anlama konusundaki analizlerinden biri de kapitalizmin, artı değere el koymasının kent hakkına erişimi engellediğine ve eşitsizliklerin kaynağı olması görüşüdür.¹⁵⁴

1.2.4. 21.Yüzyıl Kent Kuramcıları

21. yüzyıl dünyanın insan tarafından değiştirilmesinin son adımı olarak görülmektedir. Bu görüşte olanlar, 18.yy'da başlayan değişimle birlikte gerek dünyadaki fiziki koşulların gerekse toplumsal yapıların ortaya karmaşık nesneler, olgular ve olaylar ortaya koyduğunu belirtmekte; bilişim

¹⁴⁹ Duverger, Siyaset Sosyolojisi Siyasal Bilimin Öğeleri, 451

¹⁵⁰ Richard Sennett, Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Çev. Tuncay Birkan, 3 bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 137

¹⁵¹ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 72

¹⁵² Bayram Bayrakçı, “Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelişmeye Etkileri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, (2000): 137-139

¹⁵³ Heywood, Siyaset Teorisine Giriş, 67

¹⁵⁴ Sam, “Soylulaştırma Sürecinde Ekonomik Bir Yaklaşım: Rant Farkı”, 138

teknolojilerinin yardımı olmadan dünyadaki yaşamın sürdürülemez noktaya ulaştığını belirtmektedirler.

Fernand Braudel, kentin kendisini yeniden yaratmasını “yapılandırma” girişimi olarak değerlendirmekte ve bu yapılanmada ulus üstü faktörlerin daha baskın olduğunu belirtmektedir. Braudel, bu değişimin tarihsel bir olgu olduğunu ve aynı zamanda tekrarlama eğilimi gösterdiğini, kentlerin değişim ve büyümek için belli bir aşamadan sonra küreselleşmeye yönelmek zorunda olduklarını ileri sürmektedir. Fernand Braudel’e göre kent, çevresindeki kentlerle, bölgesiyle, ülkesiyle ne kadar entegre olursa olsun, sürekli yapılanma yanında küreselleşmeyi hesaba katmak zorundadır. Braudel bir kentin küreselleşmeden kaçınması durumunda içine kapanacağını ve kendini yenileyemeyeceğini ileri sürmektedir. Kentin, yaşanılan çağın ortaya çıkardığı refaha erişim vaat ettiğini, kent sakinlerinin dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkarılmış refah ve değerlere kendi kentlerinde erişmek isteyeceklerini belirten Braudel, bu talebi karşılayamayan kentlerin, karşılayabilen kentlere bağımlı kalacağını ve cazibelerini kaybedeceklerini savunmaktadır.

Birey, yaşadığı dönemde, bu dünyevi olanaklardan haberdar olmak ve kendi yaşamında deneyimlemek istemektedir. Bunu temin edebileceği yegane mekân olan kentin, talebi karşılayabilmesi için neredeyse tüm dünyadaki değişimleri izleyen bir modelde ilerlemesi gerekmektedir. Kaldı ki kapitalizm açısından da bu, özendirilen bir durumdur ve kentin pazara dönüşümü, tüketim toplumu yaratarak küresel sistemi tamamlaması beklenmektedir.

Tüm bu öncül çalışmalar, küresel kentler, dünya kentler ve kentler arası sosyal ağlar tartışmalarının gündeme gelmesine neden olmuştur. 21. Yüzyıl kent kuramcıları siber çağ olarak da adlandırılan bu yeni dönemde değişimi teknolojilerin yöneteceğini, dolayısıyla sürecin insaniliğinin devamı için kapitalizmin birey ve kent hayatına müdahalesinin kontrol altına alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Ekolojik yaklaşımın daha sert tanım ve yorumlarla süreci ele alındığı bu görüşlerin önemli temsilcileri olarak; Richard Sennett, Zygmunt Bauman, Mark Gottdiener - John Friedmann, Saskia Sassen kabul edilmektedir.

1.2.4.1. Richard Sennett

Chicago okulu kuramcılarında Ezra Park, kenti “*esnek kapitalizm ortamı*” olarak tarif etmektedir. 21.yüzyıl kent kuramcıları arasında önemli bir yere sahip olan Richard Sennett, bu görüşe eleştirel yaklaşarak, kendi kuramını inşa etmeye çalışmıştır.

Sennett, kent toplumu ile kentli birey arasındaki ilişkinin kentli birey için olumlu olmadığı görüşündedir. Sennett, esnek kapitalizmin görünürde bireyin haklarını kısıtlayan engelleri kaldırmış gibi görünse de yeni kontrol mekanizmaları ihdas ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁵ Sennett’n kent yaşamını ve kenti yorumlarken kullandığı, Jürgen Habermas ve Hannah Arendt ile tartıştığı bir başka konu da “*kamusal alan*” olgusudur.

Sennett, kentin fiziksel ve sosyal alanında ortaya çıkan, kamusal alan yoğunluğunun bireylere refah olarak sunulduğunu belirtmektedir. Yazara göre kamusal alanın içi boşaltılmıştır ve sıradan kent yurttaşına doğrudan fayda sağlamamaktadır. Özellikle modernitenin geç döneminde içi boşalmış kamusal alan olgusu, kent burjuvazisi için ellerindeki refahı taçlandıran bir kazanım kabul edilmelidir. Ama aynı kamusal alan kent yurttaşının en hayati ihtiyaçlarını, insan haklarını karşılamaktan uzaklaşan bir kentleşme ortaya çıkarmaktadır. Kamusal alanın birey için sunduğu kent vatandaşlığı, kente egemen olan burjuvazinin ve kapitalist aktörlerin kararlarını onaylamaktan ibaret bir katılım dayatmaktadır. Richard Sennett bu durumu, *kamusal alanın çöküşü* olarak yorumlamaktadır.¹⁵⁶

Kamusal alan kentlileşmeye geçişte kavramların anlamını değiştiren önemli bir etkileyicidir. Örnek olarak komşuluk kavramı kentte köyden farklı anlaşılır. Kent hayatında komşu “*özel hayata dair bilgilere vakıf, aile gibi, her şeye koşan*” biri değildir. Kentteki imar çalışmalarında kentsel dönüşüm modelleri, kent dokusunu geleneksel olarak tamamlayan mahallelerin yerlerini yüksek rant getiren yapılara terk etmesini önermektedir. Böylesine bir kamusal alanda, yaratıcı yıkım iddiası gerekçesiz kalmaktadır. Zira kamusal alanın neleri kapsadığının tayininde kent yurttaş katılımı ihmal edilmiş olmaktadır.

Kent hayatında komşuluk hukuku ve ilişkileri, kurallar, talimatlarla belirlenir ve “*iyi komşu*” bu kurallardan kaynaklanan haklarında

¹⁵⁵ Richard Sennett, Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Çev. Barış Yıldırım, 12 bs.(İstanbul: Ayrıntı Yayınları,...)

¹⁵⁶ Hülya Biçer Olgun, “Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett’in Kamusal Alan Yaklaşımları”, *Sosyolojik Düşün Dergisi*, 2/1, (2017):50

“komşusuna” saygı gösteren kişidir. Bu durum komşuluğun kamusal alana çekilmesine yol açmaktadır. Hans Jürgen Helle’nin görüşüne göre Sennet, geleneksel komşuluk ilişkilerinin özel hayata ait bir kavramken kentte aniden kamusal alana taşındığını ve kent sosyal ilişkisine dönüştüğünü, bu çeşit komşuluğun birey için “*tamamlanması gereken entegrasyon*” kriteri olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁷

Sennet kentin kamusal alan olmasına karşın bireyliği teşvik etmekte ve bunu çelişki olarak görmemektedir. Zira ona göre dönüştürdüğü, içeriğini, anlamını değiştirdiği kavramlardan biri de bireyselleşmedir. Eğer birey, “öteki”nin kişisel farklılıklarını gizlemeden yaşamasına katlanabiliyor, kendi değerlerini dayatmıyorsa, kendisi de bu tavrın kendisine sergilenmesini bekleyebilir. Bu ilişki trafiğini sağlayan, kamusal nitelikli bir kent hayatıdır. Sennet bu durumun nedeni olarak, kentin yabancıların bir araya geldiği bir yerleşme olmasını göstermektedir.¹⁵⁸

Sennett’in kentinin kamusalılığı farklılaşmaya imkân veren, destekleyen bir olgudur ve bu olgu bireyi “*farklı olmaya*” adeta yönlendirmektedir. Modern kültürün eseri olan bu paradigmatic kentlilik, öznel – sosyal olarak bir tasnif yaparak bireylerin ilişkilerini düzenlemektedir. Sennet bu durumu, modern kentin kendisini koruma endişesini giderme yöntemi kabul etmektedir. Davranış kalıplarıyla yaşanabilen bu kentlilik biçiminin aslında kenti kimliksizleştirdiğini ileri sürmektedir.

Modernlik iddiasındaki bir kentin kendini koruma endişesini sorun kabul etmektedir. Zira Sennett, bireyselliğin ve özeline yaşanabildiği mekânların kente kamusal bir tasarımla¹⁵⁹ yerleştirildiğini ve buyurgan biçimde insanların buralara yönlendirildiğini belirtmektedir.

Özel hayatın yaşanabileceği mekânları, muhitleri belirleyen modern kent kültürüdür. Kent tasarımıyla, modasıyla, trendleriyle bireyleri yönlendirmesi bireylerin aktifleşmesi anlamı taşımakta bilakis bireyleri pasifleştirmekte, edilgenleştirmektedir.¹⁶⁰ Modern kent mekânlara göre ayrılmış mahrem topluluklardan birisini seçmeye bireyi zorlamaktadır.

¹⁵⁷ Hans Jürgen Helle, Kentleşmiş İnsan, Cogito, Sayı 8 Yaz 96, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 74

¹⁵⁸ David Harvey, Umut Mekânları, Çev. Zeynep Gambetti, 1 bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 194

¹⁵⁹ Nazife Gürhan, “Ten ve Taş -Batı Uygarlığında Beden ve Şehir”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 43, (2020):520

¹⁶⁰ Hazal Ilgın Bahçeci Başarmak, “Kent Mekânında Kamusal Alan: Richard Sennett Perspektifinde Bir İnceleme”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 13/29, (2018):105

Kentin, bireyi ve kenti bu noktaya getirmesini “*silikleştirme*, *kimliksizleştirme*” olarak gören Sennett bu bakışla Simmel’e atıf yapmaktadır. Bu tıkanmanın kenti başa döndürdüğünü, kenti besleyen yabancıların, köydeki gibi tehdit olarak algılanmaya başladığını belirtmektedir.

Sennett’e göre topluluk, kent yönetimi, artık güçlenmiş gruplar, refah devletinin nimetlerini sunan şirketler, yabancıların kente dahil olup olmayacağını belirleyen, benimseyen ya da dışlayan “*kamusal*” aktörlere dönüşmektedir. Birkaç örnek dışında dünya genelinde karşılaşın bir durum söz konusudur. Sınırlı sayıda kent, kente egemen olma amacındaki şirketleri dışlayabilmiştir. Sennett bu kentlerin İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere’de bulunduğunu, bu kentlerin, kendilerini yöresel teamülün dışında tutan ve bağımsız yargı hakkına sahip adacıklar haline getiren yargısal özerklik kazandığını belirtmektedir.¹⁶¹

Dünya geneline bakıldığında ise kentlerin, özgünlüklerinden uzaklaşması ve savrulması söz konusudur: Bir yandan farklılaşmayı teşvik eden, kozmopolit ve karakter aşınması¹⁶² yaşayan insanı destekleyen; diğer yandan yabancıya katlanamayan kent ortaya çıkmaktadır. Sennett, kentleri ve kentlileri kuşatan bu süreci “*mahremiyet ideolojisi*” olarak tanımlamaktadır.¹⁶³ Sennett’in, bireyin kısıtlanması karşısında tepkisini sergilemesinin önünde engel gördüğü iki durum söz konusudur. Birincisi, birey kent düzenini düzenleyen kurallar ve modernleşme sürecine katılım beklentileri nedeniyle kentli haklarını, kent hakkına dönüştürmekten kaçınmaktadır. Aksi takdirde kent düzenine aykırı kabul edilme veya yabancılaşma zorunda kalma riskiyle karşı karşıyadır.¹⁶⁴ İkincisi ise Sennett’in, “*meta fetişizmi*” adını verdiği eğilimin birey davranışlarına yansması ve bireyin kendisine yöneltlen sınırlamaları kanıksamasıdır.¹⁶⁵

1.2.4.2. Zygmunt Bauman

¹⁶¹ Pirenne, Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 189

¹⁶² Mehmet Can Çarpar, “Richard Sennett ve Karakter Aşınması: Bir kitap incelemesi”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5/9, (2017):116

¹⁶³ Hülya Biçer Olgun, “Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett’in Kamusal Alan Yaklaşımları”, *Sosyolojik Düşün*, 2/1, (2017):51

¹⁶⁴ Richard Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, Çevirenler: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, 4 bs.(İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 435

¹⁶⁵ Merve Bilgir, “Richard Sennett’in Çalışmalarında Toplumsallaşmanın Bazı Referans Alanları ve Modernlik”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34, (2015):270

Kent olgusuna topluluk yaşamı olarak bakan Zygmunt Bauman gerek klasik gerekse ekolojik kent kuramlarında sıkça bahsedilen “*modern yaşam*” olgusunun kentleşme sürecinde bir aşama olduğu görüşündedir.

Ona göre modernleşen toplumun bu aşamaya varışının ilk göstergesi kentleşmedir. Dolayısıyla tarihsel açıdan kentleşmenin bir modernleşme süreci olduğunu, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kentleşmenin ise bu süreçte “*tamamlanmaya varan*” bir sistem olduğunu belirtmektedir.

Bauman, “*yabancı ile yaşama deneyimi*” olarak kent yaşamını ele almaktadır. Birbirlerine bağımlı olma zarureti, yabancıları bir mekânda biraraya getiren temel etkidir. Üstelik bu durum, modern yaşamın getirdiği karmaşıklığın da rasyonel biçimde yönetilmesini sağlayabilmektedir. Üstelik birey bu karmaşa karşısında “*miksofobi*” adını verdiği bir korkuyu da yönetmek zorunda kalmaktadır.¹⁶⁶

Bauman’a göre bu karmaşada ayakta durmaya çalışan yabancılar arasında, birbirlerine bağımlılıktan kaynaklanan toplu yaşam istenci, yabancıyı ortamdaki tasfiye etme hatta yok etme noktasında müdahaleye karşı direnmeyi sağlamaktadır. Çoğunlukla kent çeperlerinde ve gettolarda yaşamak zorunda kalsalar da yeni gelenleri, her şeye rağmen kente eklenebilecekleri ve refahtan pay alabileceklerine inandıran; miksofobiyi yönetmelerini destekleyen bir dayanışma söz konusudur.¹⁶⁷

Zygmunt Bauman, insanların rekabetin yıkıcılığını, ilk çağlardan itibaren ortaya çıkan dinsel inançlarla, sosyal yapı ile, gelenekler ve kültür ile çözmeye çalıştığını belirtmektedir. Bireyler ve topluluklar, bu kurumlar ve ilişkiler sayesinde, entelektüel çabalarla oluşan etik kurallar ve hukuk kurallarıyla, toplu yaşamı çürütecek yok edici rekabeti önlemeye çalışmışlardır. Örneğin yolsuzluklar, kayırmacılık, despotizm gibi sorunları da bu yolla baskılanmaya çalışılmıştır. Bauman özel yaşamla kamusal yaşamın ayrılmasıyla bu yıkıcı etkilerin kontrol edilebileceğini ileri sürmektedir.¹⁶⁸

Bauman, kentin paradigmatik yapısı olduğunu, biz ve onlar kategorilerini aynı mekânda yaşattığını, özgürlük yanında tehlike

¹⁶⁶ Zygmunt Bauman, *Kapımızdaki Yabancılar*, Çev. Emre Barca, 1 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 15

¹⁶⁷ Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, 1 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 78

¹⁶⁸ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, 2 bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 14

sunduğunu ve bu yapının onu müphem kıldığını belirtmektedir. Bunun nedenini ise kentin çekiciliğine bağlamaktadır. Ama bu çekicilik aynı zamanda bir iticilik de barındırmaktadır.¹⁶⁹

Bauman böyle bir ortamda müphemliği ortadan kaldırmanın, çelişkilere rağmen kent yaşamını sürdürmenin yolu olarak, müphemlik kaynaklı kaygının¹⁷⁰ yok olmasını sağlayacak kadar özgürlük tavizi önermektedir. Aslında bu durumu kent kendisi ortaya çıkarmaktadır: Kent muhitleri, kimi kaygılandırıran kimi özgür kılan öbekler halinde kentin bütünü oluşturur ve birey bu muhitlerden birinde kaygılı yabancı¹⁷¹ diğer muhitlere özgür kentli olarak geçişler yapabilir. Bauman bu durum için iki nitelik tespiti yapar.

Birincisi geçişler yapılan muhitler aslında tabakalara aittir ve bu muhitleri -ötekine kaygı verse bile – seçen bireyler bir zaman sonra burayı mesken tutan bir tabaka halini alır. İkincisi bu muhitler, yaşam standartları açısından değişkendir ve gettolaşmıştır ama muhitlerden bazıları seçkin gettolarıdır ve kentin diğer muhitlerini başlarının çaresine bakmaya bırakmış, içlerine kapanmışlardır. Ama yabancı karşısında yaşadıkları kaygı bir kriminal muhit, getto kadar yüksektir.¹⁷²

Bauman'a göre bu süreçte asıl sorun; muhitler, tabakalar arasındaki hareketlilik özgürlüğünün bulunması, bulunmamasıdır. Ama muhiti seçmek, muhit içinde bireye özgürlük sağlayan sınırlı bir yerdir. Hatta Bauman bu sınırlı alanı Foucault 'nın *Panopticon*'u ile kıyaslar.¹⁷³ Bir tabakaya dahil olma, seçkin bir gettoda yaşama veya düşük gelirliilerden oluşan bir muhitte yoksulluğun kriminalleşmeye dönüşme kaygısıyla yaşamak zorunda kalma anlamı bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde kentliler sürekli olarak bir mekân mücadelesi, savaşı ile karşı karşıyadır.¹⁷⁴

1.2.4.3. Mark Gottdiener - John Friedmann

Sosyo-mekânsal perspektifin temsilcilerinden Gottdiener, taşınmaz sahipleri ile spekülâtörlerin ve yerel yönetim kurumlarının kentleri değiştiren

¹⁶⁹ Muhammet Ertoý, Haydar Yalçın, "Bauman'ın Sosyolojisi ve (Sosyal) Bilime Bıraktığı Miras", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, (2017):188 Yıl

¹⁷⁰ Zygmunt Bauman , Bireyselleşmiş Toplum, Çev. Yavuz Alogan, 1 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 91

¹⁷¹ Zygmunt Bauman, Modernlik ve Müphemlik, Çev. İsmail Türkmen, 3 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), 27

¹⁷² A.g.e. 91

¹⁷³ Bauman, Özgürlük, 19

¹⁷⁴ Bauman, Cemaatler-Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı, 124

temel etken olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşü, “dünya kenti” kavramını ortaya atan düşünürlerden John Friedmann’da bu görüşe atıf yapmıştır.

Kent sakinlerinin kent yaşamına bağımlılıklarını sağlayan kurumlar, ilişkiler ve araçlardan bahseden Gottdiener, hayat standartlarını güvence almak isteyen kentlilerin öncelikle taşınmaz sahibi olmak istediklerini ve bu aşamada kredi alarak sisteme katıldıklarını belirtmektedir. Taşınmaz piyasası mortgage ipotek ve kredi sözleşmeleriyle kentliyi sadece kente değil küresel ekonomik sisteme de bağımlı hale getirmektedir. Bu aşamayı kolaylaştırmak isteyen vergi indirimleri, fon destekleri gibi araçlar Gottdiener’e göre metropol kent kültürünün eko-politik düzeye ulaşmasının nedenidir.¹⁷⁵

1.2.4.4. Saskia Sassen

Sassen, “küresel kent” kavramını ortaya atmıştır. Ona göre küresel olarak nitelendirilebilecek 5 kent bulunmaktadır. Avrupa’da Paris ve Londra, ABD’de New York, Asya ve Uzakdoğu’da Tokyo ve Hong Kong Sassen için küresel kentlerdir.

Sassen; küresel kentlerin, küresel finans ağında üslere dönüştüğünü belirtmektedir. Bu kentler, makro ekonomik faaliyetler, global finans hizmetlerinde, para – kredi araçları üretiminde ve bunların tedavülünde etkinliğe sahiptirler. Bu kentler reel ekonomide de dev tröstlerin yönetim merkezi işlevi görmektedirler. Bir başka özellikleri ise ortaya çıkardıkları ileri endüstriyel ve karmaşık para-kredi araçlarının pazarı olmalarıdır.

Dev sanayi üretim siteleri, büyük alışveriş merkezleri, bankaların genel merkezleri, menkul kıymet ve emtia borsaları küresel kentlerde konuşlandırılmıştır. Kendilerine göre daha küçük ölçekli kentlerde daha iyi yatırım olanakları bulsalar da küresel finans güçleri, küresel kentlerde kümeleşmeyi tercih etmektedirler. Aynı şekilde bu kentler ulaşım kanallarının düğüm noktası durumundadırlar.

Sassen, küresel kentleri bu şekilde tarif ettikten sonra, onların fonksiyonlarını şu şekilde tarif etmektedir:Yeni ürün ve hizmetlerin inovasyon çalışmaları, ülke ve ülkeler arası büyük kredi operasyonlarının planlaması, uluslararası siyasi kuruluşların kritik merkezleri, küresel emek

¹⁷⁵ Mark Gottdiener, Ray Hutchison, The New Urban Sociology, 40th ed. (US- Philadelphia: Westview Press Perseus Books Group,2011),13

ve emtia piyasalarının skorlanması, raporlanması ve kur ilanlarına yönelik işlemleri bu kentlerde gerçekleştirilir. Aynı zamanda ülke ve dünyaya yöneltilen spekülasyonların, modanın ve kültür piyasalarının da kurgulandığı ve yönetildiği merkezler durumundadırlar.

Saskia Sassen, 1970 sonrası ortaya çıkan bu kent tipiyle ilgili olarak önemli bir tespit yapmaktadır. O'na göre küresel kentlerin gelişmiş ülkelerde olacağına yönelik bir varsayım hatalıdır. Gelişmekte olan veya geri kalmış bir ülkenin bir kenti, küresel sermaye için küresel kente dönüştürülmesi gereken bir yer olabilir. Nitekim Kenya – Nairobi bu anlamda örnek durumdadır. Bu kentlerin seçilmesinde Fordist dönemden kalma, “*büyük sanayi kenti kurulum için uygunluk*” gibi kriterler de belirleyici olabilir ama Detroit örneğinde olduğu gibi bu özellik vazgeçilmez değildir. Detroit'in Fordist dönemde otomotiv sektörünün önemli merkezlerinden birine dönüşmesi ve yakın zamanda bu özelliğini kaybederek, iflas etmiş kent durumuna düşmesini örnek olarak vermektedir.¹⁷⁶

1.2.4.5. Edward Soja

Edward Soja, Los Angeles Kentsel Çalışmalar Okulu olarak tanınan kuramcılarla birlikte, Lefebvre'nin görüşlerinden yola çıkarak, “*öteki kent*” kavramı üzerine durmuştur. Soja'nın Los Angeles kent incelemelerinden yola çıkarak, kentin dönüşerek kendi çelişliğini ürettiğini ve bu çelişik yapının kentle simbiyotik ilişki içinde olduğunu belirtmektedir. Bu iki kent profili yan yana yaşamakta, birbirini etkilemekte ve bir bütün olarak, kendi içinde çelişkiler barındıran “*Postmetropolis*” i oluşturmaktadır.

“Çifte kent” olarak da adlandırdığı çelişik parçaların her biri gezegendeki refahın ya da geri kalmışlığın temsilcileri olarak iki kutbu oluştursa da iki kesimin de bulunduğu ortak kültür ve tüketim alanlarında karşılaşmalar gerçekleşmekte ama “*kapalı siteler*” adını verdiği alanlarına geri dönmektedirler.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Derya Yazman, “Küresel Kentler”, *Arkitera*, <https://v3.arkitera.com/h52012-kuresel-kentler.html> (Erişim Tarihi: 11.12.2020)

¹⁷⁷ Bülent Duru, Ayten Alkan, Çev. Ayten Alkan, Edward W. Soja, *Postmetropolis Üzerine Altı Söylem*, (İstanbul: İmge Yayınevi, 2002), 19 vd

İKİNCİ BÖLÜM: KENTLEŞME VE KENTSEL YAŞANABİLİRLİK OLGUSU

2.1. Kentleşme

Kenti açıklamakta kullanılan bazı ölçütler ülkeden ülkeye değişim göstermektedir. Örneğin demografi – nüfus ölçeğiyle kentin nicelik tarifi yapılırken, nüfus büyüklüğü için alt sınırları ülkeler kendi özelliklerini dikkat alarak belirlemektedir.

Uluslararası alanda OECD ve Avrupa Birliği tarafından kentlerin tasnifinde kullanılan büyüklük ölçütlerinin bazıları; nüfus yoğunluğu (Km²'ye düşen kişi sayısı), nüfus büyüklüğü ve kentsel büyüklük (kentsel merkezde yaşayanların kent nüfusu içindeki oranı) kriterleridir. Tasnifte kullanılan bu kriterler yanında “işlevsel bütünlük” ve “ard bölge” kriterleri kullanılmaktadır.¹⁷⁸

Bu kriterlerin birden fazlasının dikkate alınmasıyla ortaya çıkarılan ölçek ise “Optimal Belediye Büyüklüğü(OBB)” olarak adlandırılmıştır. OBB tasnifine göre; 1930-2005 tarihleri arasında yürürlükte kalan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda birbirlerine mesafesi 500 metre olan ve toplam nüfusları 2000'i aşan yerleşimlerde belediye kurulacağını belirtirken, 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda birbirlerine mesafesi 5000 metreyi geçen ve toplam nüfusu 5000 kişiyi aşan yerleşimlerde belediye kurulacağı belirtilmiştir. İki kanunda da OBB, nüfus başta olmak üzere yerleşimlerde belediye kurulabilirliğini kentleşme için temel unsurlar kabul etmektedir.

Ancak 1984-2004 yılları arasında yürürlükte kalan 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun'unda ve 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nda OBB büyükşehir olabilmek için nüfusun 750 bin kişiden fazla olması koşulu yanında fiziki yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeylerinin de belirleyici olacağı belirtilmiştir.

¹⁷⁸ Volkan İdris Sarı, Fatih Gökyurt, Tayyar Doğan, Nüfus Yoğunluğu Ve Kentsel İşlevler İle Türkiye'de İlçelerin Kentleşme Düzeyinin Ölçülmesi, (Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), s. 17

2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu'nda ise "hizmet etkinliği", "demokratik katılım", "ekonomik etkinlik" gibi kriterler eklenmiştir.¹⁷⁹

Türkiye'de kentleşme, bir yerleşim yerinde belediye teşkilatının kurulması için yeterli nüfus büyüklüğü kriteri ile ölçeklendirilmiştir.

Nüfus ölçeği hareket noktası alındığında, günümüzde insan nüfusunun önemli oranda kentlerde yaşadığı görülmektedir.

Tablo 5 : Nüfus Büyüklüğüne Göre Dünya Kentlerinin Sayısal Artışı*

Nüfus Büyüklüğüne Göre Dünya Kentlerinin Sayısal Artışı		
Nüfus	Kent Sayısı	
	1990	2018
+ 10 Milyon	10	33
+ 5 Milyon - 10 Milyon	21	48
+ 1 Milyon - 5 Milyon	243	467
+ 500 Bin – 1 Milyon	301	598

*Kaynak: The World's Cities in 2018¹⁸⁰

Kentlinin ve yaşadığı hayatın -varsayımsal olarak- moderne tekabül ettiği konusunda çok sayıda görüş bulunmaktadır.¹⁸¹ Literatürde kentleşme, modernleşme ile karşılıklı etkileşim içinde birbirini kasteden bir kavram olarak ele alınmıştır.¹⁸²

Temelde modern ve kentli, refaha erişmişliği simgeleyen yaklaşımlarla ele alınmakta ve kırsal ile dikotomik bir bilgilikten bahsedilmektedir. Buna göre kırsal, kentli, müreffeh ve modern olmayanı kasteden bir tanıma dönüştürülmektedir.¹⁸³

¹⁷⁹ Yıldız Atmaca, Optimal Belediye Büyüklüğü ve Yeni Büyükşehir Belediye Yasası, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3/2 (2013): 169 vd.

¹⁸⁰The World's Cities in 2018, https://www.un.org/en/events/citiesday/assets/pdf/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2020)

¹⁸¹ İsmail Coşkun, "Modernleşme Kuramı Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/1, (1989):314

¹⁸² Ahmet Koyuncu, "Sosyoloji Kuramlarında Kent", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (2011):33

¹⁸³ Serap Fırat, "Doğayı ve İnsanı Yoksullaştırıcı Kentleşme Pratikleri", *TESAM Akademi*, (2014): 39

Modern kentin ya da modern kentliliğin başlangıcında Sanayi Devrimi'nin etkisi yadsınamaz. Ancak Sanayi Devrimi'ni doğuran, Sanayi Devrimi öncesi döneme tarihlenen sosyal olaylar da etkili olmuştur. Rönesans ile zirveye çıkacak, otoriteye, monarka karşı burjuva temelli kazanımlar, skolastik düşünce ve kilise despotizmini aşmayı sağlayan reformist gelişmeler de modern kentin ve modern kentliliğin başlangıç noktalarından biri kabul edilmelidir.

Dolayısıyla kent, bir taraftan Sanayi Devrimi ile elde edilen birikimin, diğer taraftan entelektüel dönüşümün, feodaliteden sıyrılmanın mekânı olarak, somut bir gerçekliktir. Tönnies'in cemaatten cemiyete geçiş bağlamı modernleşme tanımında ifadesini bulan bu durum, sürekli yenilenen bir süreci ifade etmektedir.¹⁸⁴

Kentin, sadece fiziki mekân konusu olmayacağı konusunda literatürde mutabakata varılmış olmasına rağmen, sosyal ve tinsel anlamda ne olduğunu açıklamaya çalışan çok sayıda kuram bulunmaktadır. Ancak "*kent devrimi*" kavramını ortaya atan Henri Lefebvre, kenti gerek biçimsel gerek tinsel anlamda, yeni yaklaşımlarla ele almaktadır. Onun literatüre önemli etkisi, başlarda fütüristik kabul edilen görüşlerinin küreselleşmeyle birlikte gerçekleşmesidir. Ancak Lefebvre, kenti, klasik çağ düşünürlerinin görüşlerinden yararlanarak tartışmaktadır. Marksist yaklaşımı benimse de Durkheim gibi klasik düşünürlerin görüşlerine yer yer karşı çıkarak yer yer katılarak dayanabilmektedir.¹⁸⁵

Emile Durkheim, öncekine göre kentte yaşayan tüm bireylerin varlığını gösterdiği kent yaşamının, kent işbölümünü mekân – organik olarak sınıflandırmakta, modern kentin ve kentliliğin, bu haliyle farklılıkları bir araya getirebildiğini belirtmektedir. Farklılıklar, varlıklarını sürdürebilmek için modern kentin toplumsal yapısının sürmesini sağlayacak bir dayanışma sergilemektedir.¹⁸⁶

Kentin modernliği konusunda literatürde dikkate alınan bir başka ölçekte, fiziki mekân olarak kentin modernlik ölçüsünün ne olacağıdır. Kentin fiziki modernleşmesinin diğer modernleşme süreçleri için onsuz

¹⁸⁴ Kaya, "Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları", 112

¹⁸⁵ Neil Brenner, Roger Keil, çev. Murat Üçoğlu, 16 Şubat 2013, "Küresel Kentlerden Kentselliğin Küreselleşmesine", *Birikim Dergisi*, <https://birikimdergisi.com/guncel/590/kuresel-kentlerden%20kentselliginkuresellesmesine>, (Erişim Tarihi: 11.7.2020)

¹⁸⁶ Kaya, "Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları", 114

olmaz (sine qua non) olduğu ve bu nedenle modern kentin, fiziki olarak iyi bir mühendislik ve mimarlık uygulamasına sahip olması gerektiği düşüncesi, 19. yy'da, kamu yönetimi alanında, modernleşme için tek başına kabul görmüştür.

Nitekim Paris'i radikal mimarlık ve inşaat faaliyetleri ile değışime tabi tutarak, “*yaratıcı yıkım*” kavramını ortaya atan Georges-Eugène Haussmann'ın görüş ve uygulamaları, aralarında İstanbul'un da bulunduğu birçok kent tarafından tecrübe edilmiştir.

Modernleşme sürecinde kent ve kentlilik için kullanılan değerlendirme parametrelerinden biri de siyasal yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre modern kent ve kentlilik, liberalizmin kaynaklık ettiği, kolaylaştırdığı ve sürecin devamını da yapılandığı değışimleri tarif etmektedir.

Antony Giddens, kentin sosyal yapı olarak ortaya çıkışı için - yapılanma kuramına göre- sosyal etkileşimin bireyler tarafından sürekli üretimini gerekli görmektedir. Bireylerin böyle bir yetkeye ulaşabilmesi için de modernleşme, çözümleyici bir ölçektir. Dolayısıyla modernleşmenin sürekli üretilebileceği mekân olarak modern kenti kabul etmektedir.¹⁸⁷

Türkiye'de modern kentin ve kentlinin başlangıcı konusunda yürüyen tartışmalarda çok sayıda yaklaşım taraftar bulmuştur. Ama tüm yaklaşımlarda, modern kentleşme olgusunun ağırlıklı olarak İstanbul üzerinden anlatılmaya çalışılması teamüle dönüşmüş durumdadır. Bu durum Avrupa'da yalanmakta, kent Paris ve Londra gibi kentler üzerinden tartışılmaktadır.

Kent köyle kıyaslandığında; kentler, daha iyi koşullarda yaşama olanağı sunması beklenen mekânlardır. Köylerde ise doğayla iç içelik, kentle kıyaslandığında oldukça mütevazı konfor, kısıtlı kamu hizmetleri ve minimal yaşam koşulları bulunmaktadır. Nüfusu az ve homojen, iktisadi faaliyet çeşitliliğinin ve yoğunluğunun sınırlı olduğu köylerin mekân profilleri de bu durumu yansıtan boyutlardadır.

Tarihsel olarak kent insan için -köyle kıyaslandığında- dönemin sunabildiğı iyi yaşam koşullarını, teknolojiyi, konforu, daha iyi geliri vaat eden mekânlar olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla kent olgusu insanlarda

¹⁸⁷ Nesrin Akıncı Çötök, “Giddens Sosyolojisinde Toplumsal Dönüşümün Temel Kavramları ve Bağlantılar: Yapılanma”, *Modernite ve Küreselleşme, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 3/5, (2017):195

beklenti yaratan; elde edebildiklerini güven altına alma ve bunlar üzerinde tasarruf edebilme ve kullanabilme garantileri sağlayan yapılar durumundadır.

Bireyin kent adı verilen örgütlülükle siyasal, ekonomik ve hukuki ilişkileri bulunmaktadır. Bu ilişkiler kent-insan arasında hak ve sorumluluklar manzumesi ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişkilerin karşılıklı fayda sağlayabilmesi kent yaşamının sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Kentin örgüt, topluluk ve mekân olarak sürdürülebilirliğinin sağlanması tarihsel olarak her dönemde gündemde olmuştur. Zira bir kent ekseninde elde edilebilen bu sürdürülebilirlik sadece kent düzeyinde etkili kabul edilmemiş, ülke için de önemli sayılmıştır.

Kentin gelişmişliği veya gerilemesi ülkenin kalanını da ilgilendiren bir sorunsaldır. Civarındaki yeraltı ve yerüstü kaynakları işleyebilmesi veya pazarlara sunabilmesi, artı değeri başka kentlere transfer edebilmesi, ülke maliyesi için vergi üretebilmesi, bireylerin geçim ve kariyer fırsatlarını desteklemesi gibi birçok özellik bu sürdürülebilirliğin koşulları olarak sayılmaktadır.

Bu koşulların sağlanamadığı hallerde kent, kendisi için ve ülke için sorunlar yaratmaktadır. Belirli ürün ve hizmetlerin arzında kentin yetersizliği başka kentlerin ve ülke genelinin etkilendiği resesyon (durgunluk) ve krizlere neden olabilmektedir. Kent bu gerilemesiyle insanların başka kentlere göç etmesine, beşeri kaynaklarını kendisi kaybettiği gibi ani olarak başka kentlere yüklemesine yol açmaktadır.

Kent yaşamının sürdürülebilirliği yaşanabilirliğin de gereğidir. Dolayısıyla kent sakinlerinin yaşamlarını insanca sürdürülebildikleri bunu sağlayan koşulların bulunduğu zaman karşımıza çıkan “yaşanabilirlik” olgusu, kentler için her dönem kullanılan bir kalite ölçüğü olmuştur.

Kentsel yaşanabilirliği açıklamaya çalışan görüşleri üç grupta sınıflandırmak mümkündür.

1) Ekolojik Yaklaşımlar: Kentsel yaşanabilirliğin doğa, insan ve mekân dengesinin sağlanmasıyla elde edilebileceğini belirtmektedir.

2) Toplumcu Yaklaşım: Bu yaklaşım kentsel yaşanabilirliği, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği bağlamında ele almaktadır.

3) Mekânsal Yaklaşım: Kentin mekân ve yerleşme niteliklerine odaklanan, kenti mekânın yeniden üretimi ve dönüşümü olarak ele alan yaklaşımdır.

Kentsel yaşanabilirliğe ilişkin literatür tarandığında, 1950 sonrası eserlerin bu üç yaklaşımı dikkate aldığı, her üçünü de belirlemeye dönük ölçekler ve göstergelerle yaşanabilirliği tanımlamaya çalıştıkları görülmektedir.

Kentsel yaşanabilirlik kavramına odaklanan bilimsel çalışmaların temel uğraşı, mekân ve birey etkileşiminin belirginleştirilmesidir. *Kent, bir mekân olarak neden yerleşmek için seçilmektedir? Kent, kentliye ekonomik, sosyal, kültürel, demografik, çevresel ve psikolojik olarak ne sunmaktadır?* Bu ve benzeri sorulara bu çalışmalarla cevaplar aranmaktadır. Kent yaşanabilirliği bağlamında kentlilerin, kente yükledikleri anlam belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu çabalar aslında katılımcı demokrasi ve iyi yönetim gibi yeni kuşak tartışma başlıkları için de önem taşımaktadır. Sorulara verilen her cevap siyasal ve idari açıdan da önem taşımaktadır.

Kentsel yaşanabilirlik konusunda ilk tarama girişimleri 1996 Habitat II İstanbul zirvesinde gündeme getirilmiştir. Zirve yaşanabilirliğin riskleri olarak; ekoloji ve arazi yönetimi, kamusal alanlar, ulaşım, sağlık, güvenlik, mimari, kültür-eğitim ve kalkınma başlıklarını belirlemiştir.

Habitat II'den itibaren gerek uluslararası gerek ulusal alanda genel eğilim bir dizi ilkelere ve endekslere konunun indirgenmesidir. Bu eğilim günümüzde kentlerin kendi aralarında yarıştığı bir takım skorlarla dünyayı ve kentte yaşayan insanları ikna etmeye çalıştıkları propaganda çalışmalarına dönüşmüştür.

Oysa dünyada kentlerin önemli oranı içme suyu, yaygın eğitim, barınma, sosyal tesisler ve halk sağlığı gibi çok temel alanlarda somut gelişmeler kaydedememiştir. “Yaşam Standardı” olarak bir takım gelişmişlik düzeyleri tarif edilmekte ancak bu alanda yapılan çalışmaların birbirleriyle tutarlılığı bulunmamaktadır.

Yaşam standardı, literatürde altyapı ile ilişkilendirilmektedir. Ruşen Keleş altyapıyı kentin bütününde yaşamın sürdürülebilmesini sağlayan ve

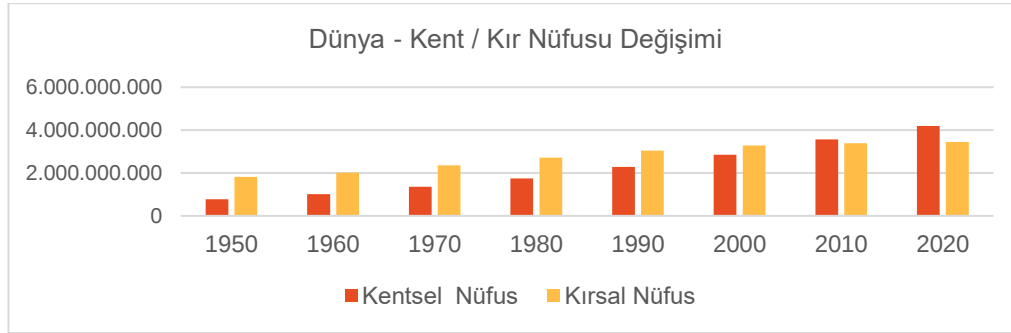
kolaylaştıran yatırımlar ve bir arsada bina yapılabilmesi için gerekli şebeke hizmetleri (yol, elektrik, su, kanalizasyon vb) olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁸

Fuat Keyman bu durumun temel nedeni olarak, yaşanabilirlik çalışmalarının “konfor” odaklı düşünülmesi olduğunu belirtmektedir. Bütüncül bir yaşanabilirlik tanımında olması gereken özgürlük, hoşgörü ve kendini ifade edebilme gibi kavramları da ölçekler arasında bulundurmak gerekmektedir. Keyman’a göre; fiziki altyapının yaşanabilirliği sağlayabilmesi, ekonomide dinamizmin sağlanmasını gerektirmektedir.¹⁸⁹

Kentleşmenin yoğunlaştığı çağımızda insan habitatının ana mekânına dönüşen kentler için bu ölçekler günümüzde daha fazla önemli kabul edilmektedir.

Dünyada ve ülkemizde kentleşme oranlarına bakıldığında, kırsal yerleşimlerin hızla gerilediğini, kentsel alanların artış gösterdiği görülmektedir. Neolitik Çağ’da 5 milyon olan dünya nüfusu bugün 7 milyarı aşmış durumdadır. 20.yy’a girildiğinde 1,5 milyar olan nüfusun sadece 100 yıl içinde 6 kat arttığı görülmektedir. Bu eklenen nüfusun önemli kısmı kentlerde yaşamaktadır.

Şekil 4 : Dünya - Kent / Kırsal Nüfusu Değişimi*



*Kaynak: Dünya Bankası (Dünya Bankası Göstergeleri), <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default>.

Toplumsal hareketlerin son ve etkili versiyonu olan küreselleşme karşıtlığı “*başka dünya olabilir*” sloganı ile önceki versiyonlara rengini veren sınıfsallığın ötesine geçmiş durumdadır. Yeni aktörleri kadınlar, gençler,

¹⁸⁸ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 18

¹⁸⁹ H. Burçin Henden Şolt, “Kentsel Yaşanabilirlik Kavramı ve Sosyo Ekonomik Gelişmişlik”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5/6, (2018):75

entelektüeller ve farklı sosyal tabakalardan olan bu hareketlerin “*yeni kamusal alan*” ın aktörleri olduğu ileri sürülmektedir.

Hannah Arendt’in bakışından bireylerin kamusal alandaki durumu, sadece bir hakları olduğunu fark etmeleri olarak görülmesi yönündedir.

Arendt, kamusal alanın antik çağlardan beri birey için bir varoluşsal alan olarak temayüz ettiğini, yurttaş olarak kabul edildiği anda, doğuştan kendisine ait olduğunun bilincinde olduğu “*kendinin olan*” (idion) dan farklı bir şey olduğunu, ilave olarak “*koinon*” a yani kamusal alan”a kavuştuğunu bildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, “*yeni kamusal alan*” da “*yeni*” olan, bireyin, kendinin olan kadar kendisine ait olduğunu düşündüğü kamusal alan üzerindeki kadim hakkını yurttaş olarak ileri sürmesidir.¹⁹⁰

Üretim ve mülkiyet biçimlerini değiştiren, dünyadaki sınırlı sayıda insanı kârlı çıkaran küresel finans piyasalarının dünyayı metalaştırma istencinden bahseden bu durumu eleştiren yaklaşımları küreselleşme karşıtlığı ile eleştirilmektedir.¹⁹¹ Küreselleşme karşıtı eylemlerin bir başka önemli niteliği de küresel G7, G20, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası gibi finans kurumlarına, uluslararası kuruluşlara, oluşumlara protestolarını yöneltmeleridir.

Ancak 2008 yılında, yaşanan küresel ekonomik kriz sonrasında yoğunlaşan kitlesel kent hareketleri ile geniş kesimlerce farklı bilim ve disiplinler açısından önemsenmeye başlanmıştır. Bunun temel nedeni, muhteva olarak birbirlerinden çok farklı konularda gerçekleşteler de kenti eylem mekânı seçmelerinin ortak noktaları olmasıdır.

Sosyal hareketler, aynı zamanda siyasal tecrübe olarak görülmüştür. Aristoteles’in “insan doğasının en önemli özelliği, türümüzün en büyük şerefidir” dediği bu siyasal tecrübe, insanın özgür ve rasyonel varlık olmasının gereğidir. İnsanoğlunun içinde yaşadığı toplum için yaşam önerileri getirebilme kapasitesini göstermektedir.¹⁹²

1970 sonrası gerçekleştelerinin neredeyse tamamı “*küreselleşme karşıtlığı*” argümanlarını sahiplenmektedirler. Bu argümanlar ekoloji, atom

¹⁹⁰ Hannah Arendt, İnsanlık Durumu, Çev. Bahadır Sina Şener, 1 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 42

¹⁹¹ François Chesnais, Claude Serfati, Charles-Andre Udry, “Küreselleşme Karşıtı Hareketin Geleceği”, çev. Tuvana Gülcan, *Birikim*, 148, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-148-agustos-2001/2339/kuresellesme-karsiti-hareketin-gelecegi/2904>, (Erişim Tarihi: 1.12.2020)

¹⁹² Poggi, Devlet; Doğası, Gelişimi ve Geleceği, 15

enerjisi karşıtlığı, barış, kadın hakları, hareketi, enternasyonal - üçüncü dünya hareketi, adil ticaret, antiemperyalizm/anti sömürgecilik, lezbiyen, homoseksüel ve biseksüel hareketi ve küreselleşme-karşıtı hareketleri olarak sayılabilir. Sosyal hareketler¹⁹³in literatürde ağırlıklı olarak “*Müzakereci Demokrasi*”¹⁹⁴ tartışmaları içinde ele alınmaktadır. Hareketlerin “devrim” amaçlı olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu hareketlerin getirdiği sosyal ivmenin, özellikle devrime dönüşme olasılığının arttığı iddiası bazı yazarlarca dile getirilmiştir.

Örneğin bu yöne dikkat çeken Jeff Goodwin, özellikle üçüncü dünyada gerçekleşecek devrimlerin bu sosyal hareketlerden kaynaklanacağını ülkelerin devlet merkezci yapılarının sosyal hareketlerin devrime dönüşme olasılığını artırdığını ileri sürmektedir. Jeff Goodwin 'in Yapısal siyasal kuramsallık olarak adlandırdığı kuram, kapitalizm tarafından yoksullaştırılan kırsal nüfusun kente göç ettikten sonra yaşadıkları umutsuzluğun, zaten yoğun asayiş sorunları olarak bu zemini hazırladığını belirtmektedir.

Goodwin 'in ve diğer batılı yazarların ortak noktası sosyal hareketleri üçüncü dünyaya mahsus ve kriminal reaksiyonlar olarak görmeleridir.¹⁹⁵

Burada Fernand Braudel 'in “*üçüncü dünya*” kavramıyla ilgili yorumunun da dikkate alınması gerekmektedir. Braudel, “*üçüncü dünyalılık*” kavramının aslında ekonomik alanda ortaya çıkan sınıfsal eşitsizlikleri anlatmakta kullanılan “*dış proletarya*” tanımı içinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Çarpık kentleşmede somutlaşan, sosyal ve ekonomik dengesizlikler; kötü koşullarda yaşayan, düşük ücretlerle çalışan (proleter) sınıflardan bile zor durumda olan tabakalar ortaya çıkarmıştır. Bu tabakaların yaşadığı memnuniyetsizlik açık olmakla beraber somut olarak demokrasi beklentisi içinde bulunmamaları, bu ülkelerin 3. dünya olarak sınıflandırılmasına neden olmuştur, demektir.¹⁹⁶

¹⁹³ Celalettin Yanık, Musa Öztürk, “Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mukaddime*, 5/1, (2014):53

¹⁹⁴ Şenay Eray, “Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler”, *İdealkent*, 8/21, (2017):322

¹⁹⁵ Thomas Janoski vd, *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. Ajdan Küçükçiftçi vd, 1 bs. (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010), 104

¹⁹⁶ Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 1 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), 45

Ancak sosyal hareketlerinin *müzakereci demokrasi* tartışmalarından önce, söz konusu eylemlerin “*kaygı*” nedenli olduğunun ileri sürüldüğünü belirtmek gerekmektedir.

Marks’ın sosyal eylemleri ekonomik nedenlere indirgemesiyle yetinmediğini belirten Alain Touraine ise sosyal değişimin, yapısı gereği, davranışların değişimini de gerektirdiğini, oysa bireylerin anlık değişimleri tamamen kabul etmeyeceklerini belirtmektedir.

Ona göre; özellikle moderne dönüşüm, kurulu düzene ve geleneksel olana karşı bir değişim girişimidir. Özdeksel değişim olmadığı sürece değişimin zaten gerçek anlama sahip olmayacağını belirten Alain Touraine, biçimsel bir davranış değişikliğini de moderne dönüşüm kabul etmemektedir. Nitekim dinsel ya da milliyetçi içerikli sosyal değişimleri de modernleşme olarak görmemektedir.

Kaldı ki radikal bir nitelik taşıması kaçınılmaz olan modernleşmenin davranışlara yansımadağı sürece anlam ifade etmeyeceğini; modernleşmenin kaygılandırıcı bir durum olduğunun da göz önünde tutulması gerektiğini belirtmektedir. Kaygılandırıcı bir durumdur çünkü bireyin kentlileşmesi, gelenekselden kopuşu ifade ederken, geride kalan geleneksel bağlardan kopuşun, bireyde ve eskiden aidiyet hissettiği yapılarda, kurulu düzenle çekişme olarak algılanabileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla modernleşmenin devlet ya da üçüncü bir etkiletiçiye radikal değişiklik izlenimi vermesi engellemelere, engellemelere direnişte sosyal hareketlere sebebiyet veren bir durumdur.¹⁹⁷

Sosyal hareketlerin kültürel bir çıkış olup olmadığı da modernleşme başlığı altında ele alınmıştır. Bir sosyal hareket, herhangi bir kültürel yapıya veya alt kültüre dayanabilir mi? Lefebvre, resmi bir kültür ideolojisi ya da kültürcülüğün sosyal hareketler için engelleyici, yönlendirici olamayacağını, kaldı ki sosyal hareketlerin de böyle bir kültürel dayanağa ihtiyacı olmadığını belirtmektedir. Lefebvre, olsa olsa birden fazla kültür ya da alt kültürlerin sosyal harekete renk verebileceğini ama hareketin, herhangi biri adına yapıldığının söylenemeyeceğini belirtmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Abdullah Korkmaz, “Tehdit Algısının Sosyal Hareketlere Etkisi”, *Sosyoloji Konferansları*, 55, (2017):483

¹⁹⁸ Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 111

İktidarın ve egemen kesimler, modernleşmeyi yönlendirmek istemektedir. Giddens bu düşüncesinin gerekçesi olarak bireye doğrudan sunulamayan politikaların sevimli hale getirilmesi zorunluluğundan bahsetmektedir. Zira bu amaca ulaşabilmek için kapitalizmin de modernleşmeden yararlanması mümkündür ve Giddens bu yolun sürekli denendiğini özellikle Hollywood filmlerine atıf yaparak anlatmaktadır. Sinema, bir modernleşme modeli önermektedir. Ama çoğu film silahların, savaşların lüks tüketimin, dengesiz beslenmenin kanıksatılması aracı olarak kullanılmıştır. Savaşın ekonomileştirilmesi ve toplumsal hayatın tamamının gözetimi olabilecek, kapsayıcı üretim ile kontrol sisteminin gerçek bir modernleşme olamayacağına dair Giddens 'in düşüncelerini aktaran Touraine, modernleşmeyi kontrol edemedikleri durumlarda iktidarların kaygılarının artacağını ileri sürmektedir.¹⁹⁹

Sosyal hareketleri açıklamak için ortaya çıkarılan kuramlar bulunmaktadır ve bu kuramlardan ikisi paradigmatic yöntemle sosyal hareketleri açıklamaya girişmektedirler. Bunlar; *“Kaynak Mobilizasyonu Paradigması”* ve *“Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması”* olarak adlandırılmıştır.²⁰⁰

Kaynak mobilizasyon paradigması toplumsal hareketlerin stratejilerini ve nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Kurama göre toplumsal hareketler genellikle çıkar çatışmalarının ürünüdür. Bu çıkar çatışmalarının önüne geçebilmek için kaynakların adil biçimde insanlara ulaştırılması gerekmektedir.

Toplumsal rekabet ve kaynakların sınırlılığı, kaynaklara ulaşamayan veya yeteri kadar yararlanamayan kesimlerin tepkisine neden olmaktadır. Kuram ekonomi indirgemeci analizlerine dayanmaktadır.²⁰¹

Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması ise, toplumsal hareketlerin kökenini ekonomik kriz ve sınıfsal çelişkilerle sınırlayan kaynak mobilizasyon paradigması kuramından, ekonomi ve sınıf çatışması dışı nedenlerinde etkili olduğunu belirterek ayrılmaktadır.²⁰² Alain Touraine'e

¹⁹⁹ Touraine, Modernliğin Eleştirisi, 46

²⁰⁰ Maree Gladwin, "Çağdaş Toplumsal Hareketlerin Teorisi ve Siyaseti", çev. Bekir Balkız, *Sosyoloji Dergisi*, 7, (1999):2

²⁰¹ Ahmet Uysal, "Toplumsal Hareketler İçin Kaynak Yaratma ve Kullanma Stratejileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2, (2009):220-222

²⁰² Aylin Yonca Gençoğlu, "Eski ve Yeni Paradigmalar Açısından Sosyal Hareketler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/2, (2014):317

göre toplum, durağan bir oluşum değildir ve sosyal çatışmalarla sürekli kendisini yenilemektedir. Başta Touraine olmak üzere kurama dayanan yazarlara göre değişen sosyal değerler, kimliksel talepler de toplumsal hareketlerin nedenidir.²⁰³

Sosyal hareketlerin literatürde çoğunlukla küreselleşme ile birlikte arttığı ve yaygınlaştığı savunulmakta küreselleşmenin kendisine karşıt kitleler ortaya çıkardığı ileri sürülmektedir. Bu sosyal hareketlerin neredeyse tamamı, küreselleşme karşıtlığının sonucu ve eylem biçimi kabul edilmektedir.²⁰⁴ Sosyal hareketlerin temel özelliği heterojen, eğitilmiş bireylerin ağırlıkta olması ve farklı siyasal görüşleri bir araya getirmesi sayılmaktadır.²⁰⁵

Bu farkındalığın oluşmasında ekonomik kriz yanında, dünyada yaşanan bazı gelişmeler de etkili olmuştur. Küresel iklim değişikliği ile birlikte ortaya çıkan dev kasırgalar, Japonya'da yaşanan büyük depremlerin neden olduğu yıkımlar temel etkenler olarak gösterilebilir.

Bunların yanında; Afrika, Ortadoğu ve Önasya kaynaklı yönünü Avrupa'ya çeviren kitlesel göç akınları, ABD'de Afroamerikanlara, Avrupa'da göçmenler ve azınlıklara yönelen etnik ayrımcılık olayları bulunmaktadır.

Bu sorunlar yöneldikleri kentlerle sınırlı kalmayan bölgeleri ve ülkeleri yaşanılmaz kılan problemler olarak²⁰⁶

Meseleye yüzeysel bakıldığında, sadece “*kentlere de yansıyan*” ve bazen şiddete dönüşen sorunlar ve olaylar olarak bakılamayacak olduğu kabul edilmiştir.²⁰⁷ Bunun temel nedeni artık ülkelerde ve dünyada nüfusun önemli oranda kentlerde yaşamasıdır.

Kentler bağlamında yaşanan sorunların insanlığın tamamına yönelmiş sorunların kendisine dönüşmesi, kentlerin sorun algısını,

²⁰³ Barış Çoban, “Küreselleşme Sürecinde İnsan Hakları Mücadelesi ve Yeni Toplumsal Hareketler”, *Marmara İletişim Dergisi*, 15, (2009):129

²⁰⁴ Beyzade Nadir Çetin, “Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13/1, (2010):71

²⁰⁵ Sinem Onar Çambay, “Küresel Yüzyılda Yeni Sosyal Hareketler ve Toplumsal Katılımın Teşvik Edici Aracı Olarak Yazılı Basın”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/37, (2015):955

²⁰⁶ Albert Hourani, *The Modern Middle East*, (USA, Berkeley: University of California Press, 1993), 102 vd

²⁰⁷ Ruşen Keleş, Artun Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, (Ankara: A.Ü. B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982), 37

sorunlara çözüm bulma reflekslerini ve alışkanlıklarını değişime zorlamaktadır. Dahası kentte yaşanan sorunlar kent yönetiminin sorunu olmaktan çıkarak başkentlerin, merkezi hükümetlerin sorunlarına dönüşmüş durumdadır.



2.2. Kentleşme ve Kentsel Yaşanabilirlik

Lefebvre tarafından ilk olarak ortaya atılan “kent hakkı” literatürde 1871 Paris Komününden 1970’li yıllara ve 1970’lerden günümüze kadar süren dönemler halinde incelenmektedir.

1970’lerden günümüze kadar süren değişim alt dönemlere ayrılabilir ve bu değişimlerin hızlandığı çok sayıda farklı pratiklere dönüştüğü söylenebilir. Kent hakkı, kent kültürünün değişimi bağlamında ele alınmakla birlikte bazı düşünürler bunun “karşı kültür” e dönüştüğünü de ifade etmektedir. Bu düşüncenin dayanağı olarak *aidiyet ilişkisi* gösterilmektedir.

Kentli, kent ile bu ilişkisini kentin yönetimine katılarak sergilemektedir. Yönetimsel mekanizmada yer alan kentlinin ve kente ilişkin değerlere sahipliği kamu hukuku açısından “kamusal hak” olarak tanınmış olur.

Kamusal hak; kentin durumunu, kentte değişikliğe yol açacak eylem ve kararları öğrenmesi, bunları onaylayarak ya da muhalif kalarak etkilemeyi de kapsamaktadır. Kent hakkı aslında kamu hukukundan neşet eden bir mülkiyet benzeri ilişkidir.²⁰⁸

Post modern dönem olarak tanımlanan süreci Bryan S. Turner bu pratiklerden birisi olarak görmektedir ve post modernitenin kültürel farklılaşma, karmaşa ve yüksek kültürün zayıflamasına neden olduğunu açıklamaktadır.²⁰⁹

David Harvey’e göre kenti yaşanılabilir kılacak dinamikler ve bunlara dayanan kentli haklarının önemli kısmı kent elitlerinin elindedir. Harvey burada siyasi bir gariplikten bahsetmektedir. Yazara göre elitlerin bu ayrıcalıkları diğer sınıflar tarafından da benimsenmiştir.

*“Mülkiyet üzerindeki hakların ve mülk değerlerinin Neoliberal çerçevede korunması, alt orta sınıf için bile egemen siyaset biçimi halini almıştır...”*²¹⁰

Kentin elitler ve diğerleri (alt ve orta sınıflar) arasında paylaşımı yanında dikkate alınması gereken ikinci kesim kırsal nüfustur. Kırsal nüfusun ister elit ister diğer kentli nüfusun ellerinde bulundurdıkları kente

²⁰⁸ Tayfun Kahraman, Kent Hakkı ve Kentlilik Bilinci, (Antalya: Antalya Barosu Antalya Kent İzleme Platformu, Kent Hakkı Forumu 2019), 15

²⁰⁹ Bryan Turner, Klasik Sosyoloji, Çev. İdil Çetin, 1. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 47

²¹⁰ Harvey, Asi Şehirler- Şehir Hakkından Kentsel, Devrime Doğru, 72

yönelik talepleri özellikle Marksist düşünürler tarafından tartışılmıştır. Bunlardan Herbert Marcuse şu tespiti yapmaktadır:

*“...kentler dışında yaşayan büyük çoğunluk var olan toplumu tehdit edecek herhangi bir planlı ekonomik ve politik eylem başlatamaz; özgürlük mücadelesi, yerel halkın desteğiyle ve geleneksel baskı yöntemlerine engel olan arazinin avantajları kullanılarak yürütülen, ağırlıklı olarak askeri bir mücadele olacaktır”*²¹¹

Bu tespit kırsalın kentten mahrumiyetinin derinleştiği durumlarda ülkenin geneline yayılabilecek riskleri göstermektedir. Ancak reel sosyalizm deneyiminde dahi kentli emekçi kesimin politik etkinliği tahmin edilemeyecek ölçüde geri durumdadır. Nitekim 1934'te toplanan Sovyetler Kongresi'nin 821 üyesinin sadece 8'i kentli işçidir.²¹²

Tarihsel açıdan bakıldığında, bu tespiti haklı kılacak birçok örneğe rastlanılmaktadır. Neoliberal ekonomi bu durumu daha da ileri boyuta taşımış durumdadır. Ancak bu, ekolojinin doğal sonucu kabul edilebilmektedir.

“Gelişme, hiçbir toplumda bütün bölgelere, nüfusun bütün katmanlarına eşit bir şekilde ulaşmamıştır. Azgelişmişlik adalarına (dağlık veya çok fakir veya ulaşım şebekelerinin dışındaki bölgeler) sıklıkla rastlanır...” tespitini yaban Braudel, *“Batı'nın ilk başarısı, hiç kuşkusuz kırlarını, kırsal “kültürler”ini kentleri aracılığıyla yakalamış olmasıdır.”* demektedir.²¹³

Neoliberal etkiyle, kentlerin bugün birey karşısında takındıkları tutum tarihsel süreç içinde ilk değildir ve tekrarlanan kentlerin ekonomiye katılım gerektiren koşullar ortaya koymalarıdır.

“...geleneğimize dayanağını vermiş olan aynı Atina kent-devletinin siyasi ve toplumsal koşullarını yeniden üretmektedirler...” tespitini yapan Arendt, *“...Marx'ın gelecek için öngördüğü gibi çalışmaktan azade oldukları ölçüde yurttaşılar. Yalnızca Atina'da değil ama Antikitenin tümünde, modern çağa dek çalışanlar yurttaş sayılmadılar ve yurttaş*

²¹¹ Marcuse , “Özgürlük Üzerine Bir Deneme”, 82

²¹² Ponting, Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi, 790

²¹³ Braudel, Uygurlukların Grameri41,42

olanlar da her şeyden önce çalışmayanlar veya emek güçlerinden daha fazla özelliklere sahip olan kimselerdi...”²¹⁴

demektedir. Burada Harvey’ in “*elitlere mahsus kentli hakları*” görüşü desteklenmektedir.

Günümüze bakıldığında; kentlerin ürettikleri rant ve refahın sadece bir bölümünün kamu hizmetleri formuna dönüşerek kent sakinlerine sunulması ama çoğunluğunun elitlere, “*çalışarak kent ekonomisine katılma*” koşulunu yeniden ve onlar için daha yumuşak biçimde tarif edilerek elitlere ayrılması açıklaması yapılmaktadır. Simmel, bu sistemin temel aracı olarak parayı kabul etmekte ve bu aracı elinde tutabilenlerin kente ve kentli haklarına ulaşabileceklerini ileri sürmektedir.²¹⁵

Sanayi Devrimi, mekân ve toplumda “*yaratıcı yıkım* “ olarak adlandırılan hareketliliklere neden olmuştur. Çok hızlı şekilde kaynaklara erişim ve üretim alanlara ulaştırılması ürünlerin tüketim kanallarının oluşturularak, ürünlerin ulaşımı için gerekli altyapıların inşası, kentleşmenin yoğun yapılaşma ve arazi genişlemesi ile büyümesi hem kırsal alanda hem de kentsel alanlarda köklü değişimleri ortaya çıkarmıştır.

Kentleşme, insanların kentte daha iyi yaşam koşullarına sahip olma arzusu ile yaşadıkları bir süreçtir. Kenar mahalle, getto, varoş olarak tabir edilen geçiş mekânlarından kentin merkez muhitlerine doğru, kent refahından pay alma isteğine kent adil ve ulaşılabilir kanallarla cevap vermek zorunda kalmaktadır. Ancak kent, kentleşme hızının nüfusun yoğunlaşma ivmesinin gerisinde kalarak, talebin tamamını karşılayamamaktadır.

Diğer yandan sınıf ve tabakalar arasında adil olmayan rekabet ve spekülâtif kent ekonomisi refaha²¹⁶ erişemeyenler için yaşadıkları memnuniyetsizliği derinleştiren, geçmiş 15. yy’a kadar dayanan²¹⁷ bir faktördür. Bu sorunları perdeleyebilmek için Neoliberal ve yeni sağ kent politikaları, göçmenleri, azınlıkları hedef göstermeye ve hınç kültürü yaratmaya çalışmaktadır.²¹⁸

²¹⁴ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında Siyasi Düşünce Konulu Altı Deneme, 33

²¹⁵ Jung, Georg Simmel: Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi, 54

²¹⁶ Cemal Baltacı, “Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/2, (2004):360

²¹⁷ Pirenne, Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 189

²¹⁸ Richard Sennett, Yeni Kapitalizmin Kültürü, Çev. Aylin Onacak, 2 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 85

Sunulan olanakların elitlerin yapısal dönüşümüne de yol açtığını belirten Zygmunt Bauman, gelinen noktayı *Panoptik devlet aşaması* ve bu aşamada kurulan toplumsal sistemin gereği olarak tanımlanmaktadır. Zira artan memnuniyetsizlik ve hınç kültürünün sistem üzerinde yaratabileceği olumsuzlukların engellenmesi için Panoptik tedbirler tek çare olmaktadır. Nitekim Bauman,

“Panoptik devlet tarafından teşvik edilen bilimsel/teknolojik devrim silindiri, tartışma ve görüş tutkalıyla bir arada duran bu sözde toplumu ezip geçti (ve enkazını da yuttu). Dünün özgür entelektüelleri, üniversite hocası, hükümet danışmanı, savaş ve refah bürokrasilerinin uzman ve memurları oldular.”

demektedir. Bauman bu durumu *“Entelektüellerin Neolitik Devrimi”* olarak isimlendirmiştir.²¹⁹

Kentli profilinde elitlere eklenen entelijansiyasının, “kent ve kentli hakkı” olgusuna bakışı, “kent hayatı ve ekonomisi”nde hangi olanakların veya dinamiklerin bulunması gerekliliğine odaklanan yüzeysel endekslere değer verilmesine yol açmıştır.

Bu olanak ve dinamiklerin hangilerinin ne oranda tüm kent sakinlerine adil dağıtılıp dağıtılmadığı meselesini irdelemeyen, sadece endeksler hazırlayan ve bunları yorumlayan, bir duruş gözlemlenmektedir.²²⁰

Kentsel rantın toplumsal refaha dönüşümü için düşünülmüş bir yöntem olan mutenalaştırma çalışmaları da günümüzde sadece memnuniyetsiz kitlelerin merkezden uzaklaştırılması stratejisine dönüştürülmüştür.

Mutenalaştırma, zamanla harabe hale gelen konut ve semtlerin, kentin ekonomik olanaklarından yararlanılarak onarımı ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ilkesine dayandırılmıştır. Mutenalaştırma tanımını ilk defa telaffuz eden Ruth Glass’a göre mutenalaştırma uygulamaları, harap hale gelerek tedavül değeri düşen mülk ve semtlerin yüksek gelirli kentlilere transfer edilmesine dönüştürmüştür.²²¹

Mutenalaştırma uygulamalarının tepki çekmesini müteakip 2000’li yıllarda gündeme gelen ikinci strateji ise “kentsel dönüşüm” olmuştur.

²¹⁹ Bauman, Modernlik ve Müphemlik, 122

²²⁰ Keleş, Ünsal, Kent ve Siyasal Şiddet, 28

²²¹ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 265

Kentsel dönüşüm “*yaratıcı yıkım*” amacıyla ele alınmış; semtlerin inşaat kalitesinin düşmesi, harap olmalarının telafi yolu olarak kabul edilmiştir. Ancak kentsel dönüşüm, mutenalaştırmadan daha kapsamlı bir transfer yönetimine dönüşmüştür.

Mutenalaştırmada düşük gelirli kesimlerin konut ve semtlerinin yüksek gelirli elit tabakalara transferiyle yetinilirken, kentsel dönüşümde yaratılan ilave kapasitenin emlak piyasalarına arz edilebilecek ürüne dönüştürülmesi, kentten, ülkeden ve başka ülkelerden alıcılara sunulmasına yönelik stratejiler etkili olmuştur.

Kentsel dönüşümün etkilediği yoksul kent yönetimine katılımı az kesimlerin bulunduğu kesimlerden seçkin kesimlere kadar neredeyse kentin tüm mekânsal bütünlüğüne yöneldiği görülmektedir. Bu durum memnuniyetsizlikleri politikleştiren sokak hareketlerine neden olabilen bir sürece yol açmıştır.²²²

Ayrıca kentlerin konut profilinde “*site*” adı verilen kampüslerde yaşamak suretiyle elitlerin, kentin genelinden fiziksel ayrışması da kabullenilmiştir. Sitelerde kampüslerde yaşama eğilimi Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan “lojman” uygulamaları ile başlamıştır.

Başlangıçta kamu ve özel sektörlerde firmaların ve kurumların çalışanlarına sundukları, aileleriyle ve meslektaşlarıyla bir arada yaşamalarını sağlamaya dönük bir yatırım stratejisi olarak ortaya çıkmıştır.

İstihdam edilebilir nitelikli işgücünün özendirilmesi amacını taşıyan bu yatırım, 2000’li yıllardan sonra yaşanan nitelikli işgücü potansiyelinin artışıyla birlikte etkisini yitiren bir politikaya dönüşmüş ve bu kesimler için kentin modernleşen yeni yapılaşma alanları daha cazip hale gelmiştir.

Emlak piyasalarının *mortgage* kredileriyle ve *hedge* fonlarla bu taleplere finansman sağlaması yeni ortaya çıkan konutlara ve semtlere erişimi kolaylaştırmıştır.

Yaşanan bu fiziksel değişim lojman olgusuyla yaşanan deneyimlere dayalı yeni eğilimler ortaya çıkarmıştır. Lojman olgusunun gerek özel gerek kamu tarafından 1950’lerden itibaren çalışanlara sunulan bir olanak olmasının temel nedeni toplam nüfus içinde oldukça az orana sahip eğitilmiş ve nitelikli işgücünün işi kabul etme kararının özendirilmesi olmuştur. Bu

²²² Harvey, Asi Şehirler- Şehir Hakkından Kentsel, Devrime Doğru, 58

durum lojmanda yaşayanları kentin geri kalanından ayıran bir itibarlılığa varmıştır.

“Seçkin bir işveren tarafından işe alınan ve kendisine konut ve sosyal tesis sunulan seçkin insanlar topluluğu” algısı üremiştir. Lojmanlar aynı zamanda kent yaşamına tamamen karışmaktan imtina eden, kentten elde edilebilecek konfor olanakları garanti edilen kentli profilini de ortaya çıkarmıştır.²²³

2000’li yıllarda lojmanların azalmasına yol açan politika değişimleri lojmanlar üzerinde gelişen sosyo-kültürel algıyı değiştirmemiştir., Kentte üretilen konforlu konutlara semtlere ulaşmak isteyenler için de bir beklenti kriterine dönüşerek sürmüştür.

Site adı verilen toplu konut alanları başlarda devletler ve bankacılık sektörü tarafından desteklenen kooperatifler eliyle, daha sonra sektörde ortaya çıkan inşaat girişim sermayesi eliyle bugüne kadar büyüyerek gelmiştir.²²⁴

Siteler, 1950-2000 yılları arasında yaşanan lojman deneyimini yaşam kültürüne dönüştürerek sürdürmüş, korunaklı ve itibarlı topluluklar olarak kentlerde görünmeye başlamıştır.²²⁵

Sundukları olanaklar bir tarafa bırakılırsa sitelerin *Panopticon* özelliği bulunmaktadır.²²⁶ Zira sunulan olanaklar ve ayrıcalıklı yaşam fırsatı Panoptikon mimarisi ve kültürünü sitelerde bina ve duvarlarla sınırlı, minyatür kentler olarak idealize dilmiştir.²²⁷ Siteler konusunda bir başka görüşte Soja’nın “kapalı siteler” tanımıdır.²²⁸

2019’da İstanbul’da “markalı konut” olarak takdim edilen site sayısı 1.610’a, bu sitelerdeki konut sayısı ise 634 bine ulaşmıştır. TÜİK verilerine göre İstanbul’da apartman daire sayısı 6.349.136 olarak gerçekleşmiştir.

²²³ Nilay Coşgun, “Konut Sunumunda Lojman Modelinin Türkiye’deki Gelişimi, *Mimarlık Dergisi*, Sayı 358, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=372&RecID=2612> (Erişim Tarihi: 4.10.2020)

²²⁴ Tahire Erman, “Yıkılan Gecekondular, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi”, *İdealkent*, 3/7, (2012):42

²²⁵ Zygmunt Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, Çev. F. Doruk Ergun, 1. bs. (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 86,87

²²⁶ Erman, “Yıkılan Gecekondular, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi”, 43

²²⁷ Bauman, *Özgürlük*, 19,32

²²⁸ Sevgi Kesim Güven, Altan Kar, “Kutuplaş(Tır)manın Yeni Mekânları: Kapalı Siteler”, *Folklor/Edebiyat*, 75, (2013):10

Bu verilere göre İstanbul'da çok katlı bina stokunun %10'u site olarak yapılanmıştır.²²⁹

Kentsel yaşanabilirlik sürecinde yaşanan bir başka önemli mekânsal değişim ise “*banliyöleşme*” olgusudur. Banliyöleşme, kent merkezinden yerleşim yerlerinin uzaklaşması ve kentlerin kendi periferilerine büyümesini tarif etmektedir. Genel olarak banliyö yaşamı, kolektif tüketim ve yoğunlaşma bölgeleri kuramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır.²³⁰

Kent elitlerinin kent ile olan ilişkisinin folklorik temellerinin bulunduğu söylenebilir. Bir kent tarihsel olarak, başlarında bir elitin bulunduğu küçük topluluklar tarafından kurulmakta ve çoğu kentin hafızası kurucu elit kişinin ismini doğrudan veya dolaylı olarak yaşatılmaktadır.²³¹

Kentin köye göre daha iyi ve seçkin koşullar sürmesiyle mental bir bağ oluşturan bu yaklaşım kentin bireye sunduğu kimliği etkilemektedir. Köylerde rastlanılan, ailelerin bilinen en eski büyüklerinin ismiyle anılması geleneği de benzer bir durumu yansıtmaktadır. Ama kentin daha kurulduğu anda ismini aldığı kişi üzerinden, belli bir kişinin temsil ettiği küçük bir kitlenin kimliği ve kültürünü temsil etme özelliği yadsınamaz bir gerçektir.

Kentlilik, Lefebvre 'ye göre kaçınılması zor bir süreçtir.

“...tarih, üst düzeyde sanayileşmiş bütün toplumları, içinde yaşayacakları ve dev kitlelerin birbirleriyle karşılaşacakları kentli bir topluma doğru sürükler...”

tespitini yapan düşünür; kent – insan ilişkisinde temel meselenin, kentliliğin bireyselleşme ile aynı anlama gelmemesi olduğunu belirtmektedir. Yazara göre bireyin, “*yok oluyor gibi*” görüntüsü, bir kitleselleşmeyi temsil eden kentleşme, temelde meslek seçme, gibi kararları alma hakkına sahip bireylerin kentli kimlikleriyle bunu kolayca yapamayacağını belirtmektedir.²³²

Lefebvre, klasik insan haklarının kent hakkını da kapsamı gerektiğini yadsımaktadır., Kent söz konusu olduğunda, kent hakkının

²²⁹ Habertürk, İstanbul'da Markalı Konut Projesi Sayısı Son İki Yılda Yüzde 14 Arttı, 17.09.2019, <https://www.haberturk.com/istanbul-da-markali-konut-projesi-sayisi-son-iki-yilda-14-artti-2522966-ekonomi> (Erişim Tarihi: 11.12.2020)

²³⁰ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 58

²³¹ Vladimir Propp, Folklor/ Teori ve Tarih, Çevirenler: Necdet Hasgöl, Tolga Tanyel, 1 bs. (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 1998), 98

²³² Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, 166

klasik insan haklarını kapsayan ileri bir versiyon olduğunu belirtmektedir. Örnek olarak barınma hakkını ele alan yazar, kentte herhangi bir barınma biçimini temin etmenin kendi başına yeterli olamayacağını, kentin sunabildiği koşullara uygun bir barınma biçiminin hakkı temin ettiğini ve bunun;

“Habeas corpus'un genişlemesi olarak görülebilecek bu hakları gerçekleştirmek güçtür.”

tespitini yapmaktadır.²³³

Kent sakinlerinin hangi tabakalarının kenti temsil ettiği ve kent hakkını talep edebileceği meselesine odaklanan düşünürlerden biri de hukuk sosyoloğu Gianfranco Poggi'dir. Poggi,

“kentlerdeki elit tabakada, siyasete aktif katılıma olanak veren yeni oluşumları (kamusal özgürlükler, seçimler, partiler) daha fazla desteklemeye başladı. Daha sonra, kentleşme ve endüstrileşme sayesinde daha çok ve kolay 'hareket etme' olanağı kazanan ve sendikalar veya benzeri dernekler tarafından örgütlenmekte olan diğer toplumsal kesimler de bu oluşumlara katılır oldular.”

tespitini yapmaktadır.²³⁴

Ortaçağ'dan itibaren kentlerde yaşanan bu değişimin, tüm kent sakinlerinin kentin sunduğu olanaklardan adil biçimde yararlanabilmesine fırsat verip vermeyeceği tartışmalıdır.

Kentin, göreceli veya mutlak kent yoksulluğu ve mülksüzleşme durumlarını besleyen sorunları bağlamında dünyada bir yükseliş var mıdır? Varsa bu sorunlar kent hakkını nasıl etkilemektedir? Bu sorular üzerinden kentlerin tarihsel değişimi düşünürler tarafından sıklıkla izlenmiş ve yorumlanmıştır.

Mekân olarak, “varoş”, “getto”, “gecekondü” olgularıyla bu yoksullaşma ve mülksüzleşmeye doğrudan ya da dolaylı olarak değinilmiştir. Bu noktadan elde edilen veriler aslında kentlerin sunduğu olanaklar ve kurulan kentsel dağıtım sisteminin sonuçlarını görmeyi sağlamaktadır.

²³³ a.g.e. 167

²³⁴ Poggi, “Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği” , 105

Getto kavramının kentleşme sürecinde bir anomali mi yoksa kaçınılmaz bir aşaması ya da türevi mi olduğu literatürde tartışılmıştır.

Louis Wirth'e göre klasik araştırmalarda Avrupa kentleşme tarihinde Yahudi topluluklarının yerleşim alanları olarak başlangıçta kullanılan *getto* tabiri, sonraki dönemlerde siyahiler ve göçmenlerin, etnik grupların mekânları olarak kabul edilmiştir ama günümüzde ekolojik kentleşmenin anomalisi durumundadır. Gettolaşma düzeyi, kent yoksulluğunun ulaştığı düzeyi göstermektedir.²³⁵

Kent hakkının adil dağıtılmadığını gösteren verilerin neredeyse tamamında dikkat çekici husus nispi ya da mutlak yoksulluğun gelişmişlik endekslerinin üst sıralarında yer alan kentlerde bile yüksek oranlarda oluşudur. Dahası bu yoksulluğun gecekondu gibi kısıt alanlara sığmadığı görülmektedir.²³⁶

David Harvey'e göre mekânsal ayrışma söz konusudur. Kent hakkını engelleyen kapitalist süreç kenti üretim ve artı değer tedavül alanı olarak kullanmak istedikçe engellenen bir haktır. Bu görüş özellikle Marx'ın kente bakışından etkilenmiştir. Yazara göre karlılık ya da artı değer ortaya çıkarılmasında kent bir temerküz ve mülkiyet edinme mekânizmasıdır. Ancak bu artı değere üretenleri hak sahibi kılmak yerine sermaye sahiplerine devretme üzerine kurulu bir sistem söz konusudur.

Bu süreç de doğrudan kentin mekânsal değişimine yansımakta, varoş, getto, banliyö gibi anomaliler ortaya çıkmakta, sermaye sahipleri veya ona yakın sınıflar site ya da banliyölerde birikirken, alt gelir grupları, etnik gruplar ve göçmenler, yoksullar varoş ve gettolarda birirmektedir şiddet ve suç alanlarına dönüşüm başlamaktadır.²³⁷

Ruşen Keleş'e göre kentsel şiddetin, hızlı nüfus artışı, işsizlik ve geçim zorluğu ile birlikte asal çıkış noktaları sayılabilen suç alanlarını besleyen ahlaki çöküşlere fırsat veren bir olgudur.²³⁸ Richard Sennet bu olguyu doğuran sürecin, kentin imar ve fiziki gelişimine odaklanmayla ihmal edilmiş muhitlerde ortaya çıkan çöküşe dayandığını ileri sürerek bu durumu

²³⁵ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 268

²³⁶ Mike Davis, *Gecekondu Gezegeni*, Çev. Gürol Koca, 1 bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 41

²³⁷ Harvey, *Asi Şehirler- Şehir Hakkından Kentsel*, Devrime Doğru, 45

²³⁸ Keleş, Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, 60

“burjuva toplumunu kasıp kavuran ölü kamusal yaşam ve sapkın komünal yaşam bir tür anomali” olarak değerlendirmektedir.²³⁹

Mike Davis ise gecekondulaşmanın hakim olduğu varoş ve getto gibi mekânların kente fiziksel olarak “henüz” eklenmemiş, altyapı ve üstyapı yatırımları olmadığını belirtmektedir. Davis gecekondulaşmanın periferik, kentsel ağlara bağlanmamış araziler üzerinde oluşuna dikkate çekmektedir.

Davis ve diğer yazarlar, tüm kötü fiziksel yetersizliklerine rağmen kente eklenmek isteyen nüfus gruplarının gecekondu arazileri işgallerini, gerektiğinde kanun dışılığı göze almalarını, kente taşınan şiddetin ilk adımı kabul ettiklerini dikkat çekici bulmaktadır.²⁴⁰

Türkiye’de, 20.7.1966 tarihli 775 sayılı kanunla, 1966’da gerçekleştirilen ilk gecekondu düzenlemesinde *“kendisine ait olmayan arazide, sahibinin rızası alınmadan yapılan yapılar”* tespiti, bu durumu teyit etmektedir.²⁴¹

Mekânsal kent ile toplumsal kent yaşamlarının birbirleriyle örtüşmeyen değişimlerinin ortaya çıkardığı önemli bir sorun olan kent yoksulluğu, sürdürülebilir kentsel gelişim açısından temel handikaptır ve örtüşmeme durumunu beslemektedir.

Kent yoksulluğunun kaynağı, çarpık kentleşmenin ülkemize ve dünyadaki yaygınlaşma oranına bakıldığında, insan geleceğini etkileyebilecek önemli bir risk kaynağı olduğu görülmektedir. Nitekim Dünya Bankası, 21. yüzyılda kent yoksulluğunun önemli siyasal sorunlara ve sosyal patlamalara yol açabileceği tespitini yapmaktadır.

Kent yoksulluğunu artıran nedenler olarak ekonomik yetersizlikler ve politik nedenler yanında bunlara bağımlı göç olgusu gösterilmektedir. Göçün kent yoksulluğu olarak görünümü iki biçimde seyretilmektedir. Büyük ve ani kitlenin kent yaşamına dâhil olması kent yönetimlerince eskisine oranla daha fazla harcama yapılmasını ve mevcut kapasitenin, öngörülme yen yeni nüfusa bölüşürölmesini gerektirmektedir. Diğer biçimi

²³⁹ Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, 402

²⁴⁰ Davis, Gecekondu Gezegeni, 57

²⁴¹ Murat Sezik, “Kentlerin Tarihi ve Kültürel Dokusunun Korunması Bağlamında Kentsel Dönüşüm Uygulamaları”, *Kent Akademisi*, 11/4, (2018):602

ise kitlesel göçmenlerin zorunlu göç koşullarında yoksullaşması ve göçmenlerin blok olarak yoksul nüfusa eklenmesidir.

Kent yoksulluğunun kentin yönetilebilirliğini zorlaması sürecinde hak savunuculuk odaklı sivil toplum çalışmaları tüm dünyada öne çıkmaktadır.²⁴² Hükümet dışı (non-governmental) nitelenen sivil toplum kuruluşları kent yoksulluğunun önlenmesi için farkındalık, insani yardım ve kamuoyu oluşturma kampanyaları düzenlemektedir.

Gelişmiş ülkelerde politika yapıcılık işlevi üstlenen sivil toplum kuruluşları düşünce kuruluşlarına dönüşürken, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının kent yoksulluğuna bakışı, insani yardım örgütleri düzeyinde kalmaktadır.

Bu ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının kent yoksulluğuna karşı - adeta sakinleştirici- etkisi önemslenmektedir ve insani yardım olgusu neredeyse *sektörleşmiş ve kuruluşların hükümet dışılığı bir yana politikleşmiştir.*

Kentlileşme süreci ile kentleşme sürecinin mekân ve toplum açısından farklı açılardan değerlendirilmesinde baz alınan ölçeklerden biri de kültürdür. Kentin, uygarlaştıran etkisi aslında bir kültürel evrim ile gerçekleşmekte, kentin sunduğu mekân ve toplumsal ilişkilere birey kentlileşme ile karşılık vermektedir.

Ancak Ruşen Keleş, kentlileşmenin çoğu defa kentleşme ile karıştırıldığını belirtmektedir. Keleş; kentlileşmenin kentleşmeyle karşılaştırıldığında; bireyin hisleri, düşünceleri ve inançlarını özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir.²⁴³

Kentin örgütsel yapısına katılma, ekonomisine dâhil olma ve mekânlarından faydalanma süreci sonunda kentin uygarlık profili içinde yer alma girişimi tamamlanmış olmaktadır.

Uygarlaşma ile kentlileşmenin hangisinin diğerini ortaya çıkardığı meselesi literatürde kültür bağlamında ele alınmaktadır. Önce yerleşik hayata geçilmesi, ardından tarım toplumuna ve sonra sanayi devrimine geçişler, her birinin bir öncekini ortadan kaldırdığı kesitler olarak gerçekleşmemiştir.

²⁴² Davis, Gecekondu Gezegeni, 104

²⁴³ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 71

Kentlileşme süreci, kente göç eden bireyin geçirdiği aşamalar sonunda gerçekleşmektedir. Mehmet Yahyagil bu görüşünü aşamalarla açıklamaktadır.

Birinci aşamada taşınma ile birey kentte kalıcı olmak üzere yaşamaya başlamakta, işe girmekte, iş kurmakta ve barınmaktadır.

İkinci aşama bireysel uyum evresidir. Bu aşamada birey kentin ilişkilerine dâhil olmaktadır. İşyerinde, sosyal hayatta, komşulukta yeni ilişkilerin tarafı olmakta, kent kültürüne göre davranışlarını değiştirmekte, davranışlar edinmektedir.

Üçüncü aşama uyum aşamasıdır. Bu evrede birey, yaşamaya başladığı kentin gerçekliğini kabul etmekte, kentin kendisine, kendisinin kente karşı hak ve sorumluluk alanları bulunduğunu fark etmektedir. Kentin yönetimi kendisini ilgilendirmekte, buradaki değişimi izlemektedir.

Dördüncü aşama kurumsal bütünleşmedir. Birey, kenti sahiplenmekte ve kimliğine eklemektedir. Kenti yönetmeye ve yönlendirmeye talip olmaktadır.

Beşinci aşama kültürleşme aşamasıdır ve birey kentte çevre sahibi olmakta, kent toplumunda yer edinmektedir. Her aşamada bireyin genç, eğitilmiş oluştaki kolaylaştırıcı etki yapmaktadır.²⁴⁴

Helga Rittersberger-Tılıç ise kentlileşmeyi Keleş'inkine benzer şekilde, kent değerlerinin benimsenmesi ve davranışlara yansıtılması olarak görmektedir ancak bununla beraber, bu davranışların kişisel ilişkiler geliştirmeye tamamlanacağı tespitini eklemektedir.²⁴⁵

Batı dönüşümünü, tarihi kesitler halinde görme çabasına rağmen bu yargıya muhalif düşünürler uygarlaşma ve kentlileşmenin mekanik değil kültürel olduğunu belirtmektedir.²⁴⁶ Üstteki her yeni kesite rağmen altta kalan bir öncekiler de eş zamanlı olarak varlığını sürdürebilmiştir. Dolayısıyla kesitler halinde bir uygarlaşma süreci varsayımı özellikle antropolojik açıdan gerçekçi bulunmamaktadır.

Kentlileşmenin mekân odaklı bir süreç olduğu açıktır ve dolayısıyla kentlileşmenin mekâna bağlılığı bireyin mekânla bütünleşmesi olarak

²⁴⁴ Yahyagil, "Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri", 113

²⁴⁵ Rittersberger-Tılıç, Kent Sosyolojisi, 51

²⁴⁶ Morgan, Eski Toplum Cilt I, 61

görülmesi gereken bir süreçtir. Bu bütünleşmenin biçimi konusunda Ruşen Keleş, “*ekonomik*” ve “*kültürel*” boyut bulunduğunu belirtmektedir.

Mekân bağlamında ise kentleşme, “*Ekonomik*” ve “*Sosyal*” mekân olarak ikiye ayrılmakta, göç ile kente gelen bireyin mekânla bu iki boyutta bütünleşebildiği belirtilmektedir.²⁴⁷ Dünyanın birçok kentsel alanında, kentleşmenin, toplulukları doğrudan kentleşmeye götürmediğini, aynı kent içinde topluluk gruplarının farklı kentlilik kültürlerini yaşatabildikleri görülmektedir.

Lefebvre’nin “*kent hakkı*”, literatürde, 1871 Paris Komünü’nden 1970’li yıllara ve 1970’lerden günümüze kadar süren iki dönemde de Marksist bakış açısıyla olayları ve değişimi incelemiş, ardından gelen düşünürlerin birçoğu bu yöntemi benimsemişlerdir. İlk dönemde “*proletarya*”nın ekseninde bulunduğu hak arama sürecinin ikinci döneminde “*kent hakkı talep eden kesimler*” in ortaya çıktığı söylenebilir.

Temel sorun, ilk dönemde Marksist kavramsallaştırmanın ikinci dönemde devam etmeyeceği yanılgısı olmuştur. Aslında Soğuk Savaş’ın bitişi, Neoliberal ve Yeni Sağ’ın yükselişi ve ulus devletlerin küresel sermaye tarafından kuşatılmaya çalışılması ile birlikte hakim olan, “*solun çöküşü*” söylemi, daha 1990’lı yıllar bitmeden tartışılır hale gelmiştir.

Yeni Sağ üzerine yapılan araştırmalarda, Neoliberal ve neomuhafazakar ideolojilerin sentezi yeni bir ideoloji tanımı yapılmaktadır. Buna göre Yeni Sağ; devletin ekonomiden çekilmesini ve muhafazakar değerlerin (inanç ve milliyete dayalı kimlik ve kurumlar) ikame edilmesi ilkesine dayanmaktadır.²⁴⁸

Yeni Sağ, ekonomik liberalizm ile siyasal liberalizm arasında tercih yapmak yerine iki ideolojiyi iki kanat olarak kabul etmektedir. Aralarındaki çelişik durumun inanç kültürü ve geleneksel kurumlarla aşılabileceğini öngörmektedir.

Paradigmatik söylemlerin yan yana getirilmeye çalışıldığı bu ideolojide, devletin ekonomik ve siyasal etkinliğinden vazgeçemeyen neomuhafazakar kanat, Neoliberal kanadın devletin ekonomideki etkinliğini

²⁴⁷ Ateş Es, “Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, 215

²⁴⁸ Abdulkadir Şenkal, Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, 3 bs. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 58-63

azaltarak ortaya çıkardığı boşluğu “*merhametli, babacan, inançlı*” devlet ile doldurmaya çalışmaktadır.²⁴⁹

Benzer şekilde Neoliberal kanadın devleti ekonomide etkisizleştirme çabası, toplumda doğabilecek sosyo-ekonomik sorunları ve sosyal devletten vazgeçişini, geleneksel hayırseverlikle ve dini inanca dayalı dayanışma ve hayırseverlik kurumları ile kapatmayı önermektedir.²⁵⁰

Bu durum, hak temelli sosyal politikalardan hayırseverlik temelli sosyal politikalara dönüşüm olarak yorumlanmıştır. Doğa Başar Sarıpek bu durumu, “*Sivil toplum örgütleri yardımıyla sosyal politikanın “devletsizleştirilmeye” çalışılması*” olarak yorumlamaktadır.²⁵¹

Bazı yazarlar bu değişimin ülkemizde Gezi Parkı eylemlerinin de açıklanması bakımından geçerli bir argüman olduğunu ileri sürmektedir.²⁵²

Margit Mayer, bu hareketlerin katılımcılarının, Marksizm’e adanmış militanlar olmadığını, “*entelektüel aktivistler ve kültürel odaklı yaklaşıma sahip, “aktivistler”* olduğunu vurgulamaktadır.²⁵³

²⁴⁹ Ramazan Levent, “Yeni Toplumsal Hareketler İle Merkez Sağ İktidarlar Arasındaki İlişki”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, (2020):216

²⁵⁰ Aziz Çelik, “Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 42, (2010):74

²⁵¹ Doğa Başar Sarıpek, ““Hak Temelli” Sosyal Politikadan “Hayırseverlik Temelli” Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”, *İnsan ve İnsan*, 4/1, (2017):83

²⁵² Songül Sallan Gül, Merve Sezer, Özlem Kahya İzam, “Eylemcilerin Gözünden Bir Sosyal Hareket ve Kent Hakkı Talebi Olarak Taksim Gezi Parkı Eylemleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, (2015):4

²⁵³ Margit Mayer, *Contesting The Neoliberalisation of Urban Governance; Contesting Neoliberalizm: Urban Frontiers*, (New York: Guilford Press, 2007), 97

2.3. Kentsel Yaşanabilirlik Endeksleri

Yaşanabilirlik olgusu, literatürde ve kamuoyu gündeminde ele alınmaya başlanıldığından beri kentleşmeyi, kentleşmeyle bağdaştırmaya çalışan bir kavram olarak ele alınmıştır. Bu durumun getirdiği bir başka olgu, kentlerin birbirleriyle karşılaştırılması ve bu kıyaslamalardan yola çıkarak, kentleşme olgunun değerlendirilmeye çalışılmasıdır.²⁵⁴

Kentsel yaşanabilirlik olgusunun belirlenmesinde birçok farklı veri önerilmektedir. Kentteki yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti gibi göreceli tanım ve veriler yanında milli gelir, konut sayısı, konut maliyeti, işsizlik, enflasyon gibi sayısal veriler kullanılmaktadır. Ama her hâlükârda kentsel yaşanabilirlik, bir kentte yaşayan insanların öznel algılarıyla ilgilidir.²⁵⁵

Kent yaşanabilirliğini endekslerle anlamaya çalışma konusunda daha fazla çaba ortaya çıkmaktadır. Sayıları hızla artan kent gelişmişliği, yaşanabilirliği endekslerinin aynı zamanda değerlendirdikleri başlık ve alt ölçeklerin de arttığı görülmektedir.

Yeni kuşak küresel sorunlardan kabul edilebilecek, küresel iklim değişikliği ve ekolojik riskler başta olmak üzere birçok konuda endeksler değerlendirmeler yapmaya çalışmakta, ülkeleri ve kentleri skorlarla sıralamaya çalışmaktadır. Dünyada kullanılan yaygın endeksler ve yayıncıları tabloda gösterilmektedir.

Tablo 6 : Yaygın Kullanılan Kentsel Endeksler

Yaygın Kullanılan Kentsel Endeksler	
Yayınlayan Kuruluş	Endeks Adı
OECD	OECD 2017
TÜİK	TÜİK 2016
Loughborough Üniversitesi	Küreselleşme ve Dünya Şehirleri Endeksi
Japonya Mori Memorial Vakfı	Küresel Güç Şehir Endeksi

²⁵⁴ Arif Keçeli, "Kentsel Yaşanabilirlik ve Cinsiyet", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, (2013):236

²⁵⁵ Azem Kuru, Mete Korhan Özkök, "Yaşanabilirlik Kavramı Bağlamında Kamusal/Açık Mekânların Değerlendirilmesi: Kırklareli Kent Merkezi Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, (2017):45

AT Kearney	Küresel Şehirler Endeksi
Andrew Thomas Kearney, Chicago Küresel İlişkiler Konseyi	Küresel Şehirler Endeksi (Knight Frank)
Z/Yen Group	Küresel Finans Merkezleri Endeksi
The Economist/Citigroup	Kentlerin Gelecekteki Rekabet Gücünü Kıyaslama Endeksi

Politik açıdan bakıldığında, bu endeksler merkezi hükümet politikacıları ve bürokratları ile uluslararası örgütlerin yönetimleri tarafından daha fazla önemsenmeye başlanmıştır.

Endekslerin politika yapıcılar ve kamuoyu için ne derece etkin göstergeler olduğu halen daha tartışmalı bir konudur. Ancak sayıları her geçen gün artan “küresel” başlığı koyacak iddialara sahip endekslerin arasında ticari, spekülatif ve magazin nitelikli olanlara da rastlanılmaktadır.

Kentlerde yaşayan nüfusun kırsal nüfusa göre oransal büyüklüğünün artışı, önlenemez ve önlenmemesi gereken bir kabulle karşılanmıştır.

Bunun temel nedenlerinden biri, insanların yararlanabileceği refah ve konfor temin eden varlıklar ve hizmetlerin hızla artış göstermesi ve bunların kırsal alanlara yaygınlaştırılmasındaki güçlülüktür. Maliyet artışı da düşünüldüğünde; dağınık, uzak kırsal bölgeler yerine daha düşük maliyetle, daha çok nüfusun birarada bulunduğu kentsel alanlara ulaştırılması tercih edilmektedir.

Örneğin eğitim ve sağlık yatırımlarının daha az nüfuslu ve doğal olarak daha az talep yaratan küçük kentler ve kasabalara yöneltilmesi verimli kabul edilmemektedir. Fakat kentte yığılan bu yatırımların önemli kısmı, metropollerin kenar semtlerinde, ancak küçük bir kent veya kasaba kadar nüfusa hitap eden yatırımlara dönüşmektedir.

Kentlerin yaşam kalite standartlarının artışının ölçümünün; yadsınmaması gereken trafikte geçirilen zaman, kirli hava solunumu, hileli gıda tüketim oranı, kentin genel bütçe tarafından karşılanan giderlerinin kentten elde edilen vergilerle karşılanamaz boyuta ulaşması gibi negatif ölçekler kullanılmadan yapılması da literatürde eleştirilen bir durumdur.

Göreceli olarak “*iyi koşullar*”, “*iyi çevre*”, “*iyi fırsatlar*” gibi göreceli kavramların, sadece anketlere verilen cevaplar üzerinden ölçülmesi problemli bulunmaktadır.

Diğer bir nokta da bir an için kentte var olduğu kabul edilen iyi durumların, iyi uygulamaların, konforun, kaliteli hizmetlerin, varlıkların, yatırımların kent sakinlerinin tamamının erişimine açık olup olmadığı sorunudur.²⁵⁶

Olası doğal veya beşeri risklerin gerçekleşmesi durumunda, yaşanabilirlikten öte, yaşamı doğrudan bitirebilecek durumları göz ardı eden kamu yönetimi anlayışı beslenmektedir.²⁵⁷

Dünyada, gelişmiş kentler sıralamasında yer alan birçok kent son 2 yüzyılda kurulmuş, büyümüş ve günümüzdeki haline ulaşmıştır. Ancak bu kentlerin, gelişme dinamiklerini kaybetmelerine bağlı olarak **çöküş** yaşadığı görülmektedir.

Çöküntü (dépression), kentin mekânsal açıdan çözülemez noktaya ulaşmış imar sorunlarıyla birlikte toplumsal hayatın sorunlu mekânda kentle olan kültür bütünlüğünü kaybetmesi olarak tanımlanabilir.²⁵⁸

Çöküntü alanlar aynı zamanda alt gelir grubundan, yoksul insanların yoğunlaştıkları muhitler olarak tanımlanmaktadır. Mustafa Çağlayandereli, Kemal Karpat’ın literatürde; Robert E. Park, E. Burgess ve R. D. McKenzie ile L. Wirth başta olmak üzere yazarların, denetimsiz yerleşmeleri “*squatter*” olarak adlandırılarak genellediklerini, içlerinde sefaletin yaygın yaşandığı semtleri ise “*slum*” olarak tanımladıklarını, slum bölgelerin kent merkezinde olmasını gerekmediğini belirttiğini aktarmaktadır.²⁵⁹

²⁵⁶ Arif Keçeli, Faruk Sarıusta, Mehmet Karakuyu, “Kamu Hizmetlerinin Kentsel Yaşanabilirlik Üzerine Etkisi: Beylikdüzü Örneği”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, (2014): 384

²⁵⁷ Davis, *Gecekondu Gezegeni*, 157

²⁵⁸ Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, 69

²⁵⁹ Mustafa Çağlayandereli, “Kent Sosyolojisinde Yeni Gündem: Çöküntü Mahalleleri Gedikpaşa Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/13, (2006):133

Tablo 7 : 20. yy'da Kent Çöküşü ve İflası Örnekleri

20. yy'da Kent Çöküşü ve İflası Örnekleri		
2011	Fukushima, Japonya	Fukushima Nükleer Santralinin deprem ve tsunami ile yıkılması
2008	Beichuan, Çin	Deprem
1986	Prypiat, Ukrayna	Çernobil Nükleer Santral Patlaması
1961	Humberstone, Şili	Madenlerinin kapanması
2005	Detroit, ABD	Otomotiv fabrikalarının kapanması
1944	Oradour-sur-Glane, Fransa	2. Dünya Savaşı - Katliam
1978	San Zhi, Tayvan	Turizm Sektörünün iflası
1928	Kolmanskop, Namibya	Elmas madenlerinin kapanması
1993	Kawloon Walled City, Çin	Kriminal alana dönüşüm
1993	Ağdam, Azerbaycan	Ermeni işgali, soykırım ve göç
1999	Kadykchan, Rusya	Madenlerin kapanması
1993	Balestrino, Savona, İtalya	Göç, ekonomik çöküş
1983	Times Beach, Missouri, ABD	Toprak zehirlenmesi, kimyasal kaza
2008	Chaiten, Şili	Volkanik patlama
1974	Maraş, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	Savaş sonrası tampon bölge
1922	Craco, Matera, İtalya	Tarımın çöküşü
1993	Klomino, Szczecin, Polonya	Rus askeri üssünün kapanması

Gözardı edilen önemli bir konu da kentsel tedarik organizasyonlarında yaşanan krizin yadsınmasıdır. Kentsel nüfusun su ve besin maddelerinin neredeyse tamamı kırsal ve doğal alanlardan temin edilmek zorundadır. Ancak bu rezervler hızla tükenmektedir.

Kullanıma bağılı rezerv tükenişi yanında bu ürünlerin üretim sürecinde yer alacak, tarımda istihdam edilebilecek nüfus azalışı söz konusudur.

Kentsel gelişim -ve yaşanabilirlik- endekslerinin kırdaki ve doğadaki bu krizi dikkate alan, çapraz veriler üretmemesi veya negatif verilerle de analiz edilmemesi önemli bir sorundur.²⁶⁰

Gelişmişlik -ve yaşanabilirlik- göstergelerinin kısa erimli tedavül değerleri olmasına bağılı, manipülatif etkileri bulunmaktadır. Çoğu gösterge yıllık yayınlanmakta, bir an için objektif ve bilimsel nitelikli kabul edilseler bile sadece o yılı görmektedir. Oysa gelişmişlik olgusu, küreselleşmenin hızlandırıcı etkisi nedeniyle, orta ve uzun vadede dikkatle izlenmesi gereken değişimler dizisini ifade etmektedir.

Çoğunda geleceğe dönük politikalar ve öngörüler üretme iddiası bulunan bu endekslerin, orta ve uzun vadeler için kullanılamaz oluşu önemli bir handikaptır. Oysa bu endekslerde gelişmişliğin karşıtı olarak az-gelişmişlik, sadece iktisadi açıdan ele alınmakta, sadece yoksulluk ve ekonomik durgunlukla ilişkilendirilmektedir.²⁶¹

Kent gelişmişliğinin sosyal tabakalar üzerindeki etkisini belirleme konusunda önemli konulardan biri, kamu tarafından sağlanan istatistiki verilerdir. İstatistiki verilerin objektif ve yeterli olması gerekmektedir. İstatistiki verilerin önemli oranda kamu otoriteleri tarafından sağlandığı göz önünde bulundurulduğunda, endekslerin, istatistiki verilerin niteliğini doğrudan yansıttığı belirtilmektedir.

Yaşanılabilirlik kavramının bir olgu ve bir anlayış olarak kentlerde belirlenleştirilmesi; böyle bir kavramın varlığından haberdar kent yönetimlerinin ve kentlilerin oluşu, modern kent için onsuz olmaz niteliktedir. Zira alt ve üstyapılarda teknoloji ve konfor açısından yeterliliklerin karşılanma düzeyleri, sürdürülebilir kent yaşamı için yetersiz kalmaktadır.

Kentsel yaşanabilirliğin bir başka boyutu da gezegende kentleşmenin, mekân olarak yarısından, nüfus açısından dörtte üçünden fazlasını kapsamasıdır. Bu nedenle kent yaşamı artık, insanın gezegendeki varlığını da anlatmaktadır.

²⁶⁰ Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 72

²⁶¹ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 141

Kentsel yaşanabilirliğin ölçülmesine yönelik çabalar literatürde, çok sayıda yoruma neden olmuştur. Kavramın ekolojik kent yaklaşımının ürünü olduğu neredeyse tüm yazarlarca kabul edilmekle birlikte, maddi ve mental açıdan hangi unsurların varlığı halinde kentsel yaşanabilirliğin yeterli olacağına yönelik görüş farklılıkları bulunmaktadır.

Mekân ve insan için aynı anda önermeler içeren bu görüşlerin bir başka özelliği de sosyoloji dışında bilimler ve disiplinlerden kaynaklanması, mukayeseli yorumla konuya yaklaşılmasıdır. Örneğin Keçeli, Evans'ın iktisadi açıdan kentsel yaşanabilirliğin geçim kaynağına göre insanı, ekolojik sürdürülebilirlik açısından insan-mekân ilişkisini odak almaktadır. Ekolojik sürdürülebilirliğin gereği konut ve çevrenin, geçim gibi iktisadi bir olgunun varlığına dayandığını işaret etmektedir. Fuat Keyman için ise kentsel yaşanabilirlik; dikey ve yatay boyutlarıyla bir çok konuda yeterli, yetkin ve dinamik bileşenlerin sosyal adalet ilkeleri gözetilerek kentlilere sunulmasıyla sağlanabilmektedir.²⁶²

Fuat Keyman'ın tarifi, Hannah Arent'in modern hayatı, konformizmin görüngüsü olarak tarifi ile birlikte ele alınabilir. Arent'e göre modernizmle çözülen ailenin geçmişte sağladığı olanak ve güveni birey yaşanabilir kentten yani modernizmden bekleyecektir.²⁶³

Tablo 8 : Kentsel Yaşanabilirlik – Yaşam Kalitesi Endeksleri

Kentsel Yaşanabilirlik – Yaşam Kalitesi Endeksleri	
Yayınlayan Kuruluş	Endeks Adı
OECD	OECD 2017
TÜİK	TÜİK 2016
Loughborough Üniversitesi	Küreselleşme ve Dünya Şehirleri Endeksi (Globalization and World Cities Research Network (GaWC))
Japonya Mori Memorial Vakfı	Küresel Güç Şehir Endeksi (Global Power City Index GPCI)
AT Kearney	Küresel Şehirler Endeksi (A.T. Kearney Global Cities Index)
Andrew Thomas Kearney, Chicago Küresel İlişkiler Konseyi	Küresel Şehirler Endeksi (Knight Frank)

²⁶² Şolt, "Kentsel Yaşanabilirlik Kavramı ve Sosyo Ekonomik Gelişmişlik", 72

²⁶³ Arendt, İnsanlık Durumu, 62

Z/Yen Group	Küresel Finans Merkezleri Endeksi
The Economist/Citigroup	Kentlerin Gelecekteki Rekabet Gücünü Kıyaslama Endeksi

2.4. Dünyada Anlayışlar ve Uygulamalar

Kentleşme, Sanayi Devrimi'nin gelişimine sağladığı katkının bedelini kentsel sorunlarla ödeyen mekânlara dönüşmüştür. Bu sorunlar kent mekânda yeni sorunlara yol açmış, çevre kirliliği başta olmak üzere fiziksel sorunların insan yaşamını tehdit etmesine yol açmıştır. Sosyal boyutta ise kentlerin karşı karşıya bulunduğu sorunlar; ayrışma, yoksulluk ve suç alanına dönüşme olarak sayılmıştır.²⁶⁴

Bugün dünyada, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve kentleşmeyi ileri boyuta taşımış ülkelerde, kentlilik ve kentleşme paradigması; “*kent hakkı*” ekseninde birbirleriyle benzeşen tepkilere ev sahipliği yapacak duruma gelmiştir.

Muhallif tepkilerin kullandıkları argümanlara bakıldığında, amaçlara göre farklılaştıkları görülmektedir. Buna göre bu farklılıklar şu şekilde sıralanabilir:

Birinci grup, küreselleşme karşıtlığı ekseninde, kentlerdeki refaha erişimlerinin engellendiğini savunan kesimlerden oluşmaktadır. Bunların bir kısmı refaha adil erişimi talep eden inisiyatifler olarak ortaya çıkmakta, sistemde aksayan yerlerin düzeltilmesi talepleri ortaya çıkmaktadır. Aynı kesimden bir başka grup ise bu taleplerini boykot, işgal, çatışma gibi yöntemlerle sumaktadır. Bu grupların çoğunda talepleri ve eylemleri kurgulayan örgütsel bir yapı, organizasyon bulunmamaktadır.

İkinci grup ise kentin siyasetinde yönetim alternatifliği iddiası olan, çoğunlukla örgütlü ve birden başka kentte de benzer faaliyetleri, talepleri sunan, organizasyonlarını gerçekleştiren muhalif kesimlerden oluşmaktadır.

Kentte yaşanan ve tepki verilen sorunlar aslında eylemsellik gerekçesi olarak kullanılmaktadır ama tepki verilen sorunun çözümünden çok, sistemin onarılması hatta değiştirilmesi talebine dönüştürülmektedir.

²⁶⁴ Keçeli, “Kentsel Yaşanabilirlik ve Cinsiyet”, 233

Ağırlıklı olarak Neoliberal politikalara karşı çıkan kesimler bu grupta yer almaktadır.²⁶⁵

Samuel Huntington, “*Medeniyetler Çatışması*” isimli eserinde, ikinci grubun ideolojik yönü bulunduğunu, ulus devlete yönelik, dünyada gezinen, muhtelif postmodern akımlardan kaynaklanan, reaksiyonlar olduğunu belirtmektedir. Çok kültürlülüğün dayatıldığı bu eylemlerin, kültürel bağları bulunmayan bireylerin toplaşmalarıyla sergilenmesine dikkat çekmektedir.

266

İkinci grubun varlığı için bir başka neden olarak, dünyanın tüm büyük kentlerinin küresel finans sisteminin içinde olmasını gerektiren küreselleşmenin, kentleri, dünya kenti olmaya zorladığını, bu grupların bu gidişe karşı olanlardan oluştuğunu belirtmektedirler.

Habermas, kentsel sorunları gerek bir ve gerekse ikinci grupta tepkiyle karşılayanların bu hareketlere iki suçlamada bulunduklarını belirtmektedir:

Birincisi, kısıtlı kaynaklara sahip ve kent refahına erişemeyen grupların reaksiyonlarının, vandalizm noktasına taşınmasıdır. Öyle ki kenti yaşanılmaz kılan sorunlar, kenti ortadan kaldıracak büyük tahribatlarla, kentin yok oluşuna neden olabilecek büyüklüğe erişme potansiyeli taşımaktadır.

İkincisi, bir kentte ortaya çıkan reaksiyonlar, başka kentlerdeki benzer reaksiyonlarla bütünleşerek ülke geneline veya dünyaya yayılma eğilimi içindedir.²⁶⁷

Alain Touraine ise çağımızda kentleşmenin artık toplumsal ve kentsel hareketlerle birlikte, iç içe olacağını belirtmektedir.²⁶⁸ Kentin gerek mekânsal gerek örgütsel olarak yani bir bütünlük içinde olmaması, toplumsal olayların, kent yaşamının ayrılmaz parçasına dönüşmesine neden olmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁵ Pustu, “Küreselleşme Sürecinde Kent ‘Antik Site’ Den Dünya Kentine”, *Sayıştay Dergisi*, <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/dergi/pdf/der60m7.pdf>

²⁶⁶ Samuel P. Huntington ve diğerleri, *Medeniyetler Çatışması*, 4 bs. (Ankara: Vadi Yayınları, 2001), 159

²⁶⁷ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak - Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlknur Aka, 6 bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 31

²⁶⁸ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 746

²⁶⁹ Henden Şolt, “Kentsel Yaşanabilirlik Kavramı ve Sosyo Ekonomik Gelişmişlik”, 72

2.4.1. Birleşmiş Milletler

Kentsel Yaşanabilirlik konusu Birleşmiş Milletler'in de sürekli olarak gündeminde bulundurduğu bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler'in, 2. Dünya Savaşı sonrası dünyada *"barışı ve demokrasiyi tesis etme"* idealini gerçekleştirmeye dönük faaliyetlerinin arasında çok sayıda kentleşme odaklı faaliyetler ve organizasyonlar bulunmaktadır.

Bu programların önemli kısmı *"Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı"* başlığı altında *"Habitat Konferansları"* serisi ile yürütülmektedir. Konferansların ana ilkeleri *"Kente sahip çıkma"*, *"Çözüm için ortaklık"* ve *"Katılımcılık"* olarak gösterilmektedir.²⁷⁰

Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma çalışmaları 1972'de düzenlediği Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı ile başlamıştır. Bu konferansta, sanayileşmenin, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünyada, çevre ve insan yaşamı üzerine olumsuz etkilerine karşı ortak tedbirler alınması gerekliliği açıklanmıştır.

Bu Konferans'ta ayrıca Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kuruluşu kararlaştırılmıştır. Bu konferansın bir başka önemi ise uluslararası alanda önemli bir etkinlik unsuruna dönüşen raporların ilki olan *"Büyümenin Limitleri"* raporunun yayınlanmasıdır. Bu rapordan sonra, 1987'de *"Brundtland Raporu"* adıyla anılan *"Ortak Geleceğimiz"* raporu yayınlanmıştır.

1992'de Rio de Janeiro'da *"Yeryüzü Zirvesi"* yani *Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED)* gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta *Gündem 21 (Agenda 21)* eylem planı ve *Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi* - UNCBD ile *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* - UNFCCC) imzaya açılmıştır.

1990'da BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından İnsani Gelişme Raporu hazırlandı. Raporda, kişi başına düşen geliri, ortalama yaşam beklentisini ve eğitimi dikkate alan *İnsani Gelişme Endeksi (İGE)* açıklanmıştır.

²⁷⁰ Derya Çamur, Songül A. Vaizoğlu, "Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6/4, (2007):300

2000'de Birleşmiş Milletler, New York *Binyıl Kalkınma Hedefleri - BKH (Millennium Development Goals)* isimli, 2015'e kadarki hedefleri belirten plan açıklanmıştır. Bunlar:

- 1- *Aşırı yoksulluk ile açlığa son verilmesi,*
- 2- *Dünyada, temel eğitimin yaygınlaştırılması,*
- 3- *Kadınların her alanda güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması,*
- 4- *Bebek ve çocuk ölümlerinin önlenmesi,*
- 5- *Dünya düzeyinde anne sağlığına yönelik politika ve yatırımların iyileştirilmesi,*
- 6- *HIV/AIDS, ve diğer salgın ya da yaygın hastalıkların önlenmesi,*
- 7- *Doğa ve çevrenin korunması; sürdürülebilir çevrenin sağlanması,*
- 8- *Kalkınma odaklı küresel işbirliğinin tesis edilmesi,*

2015 yılına geldiğimizde ise *Binyıl Kalkınma Hedefleri* artık *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri*'ne dönüşmüştür. 2030 yılına kadar gerçekleşmesi öngörülen 17 hedef bulunmaktadır.

“Sürdürülebilirlik” ilkesi burada geniş yorumlanmış ve insani gelişmişlik yanında diğer hedefleri de kapsayan bağımsız bir araca dönüştürülmüştür.

Bu süreç boyunca çok sayıda uluslararası sözleşme ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi,
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi,
- Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi,
- Montreal Protokolü ve Kyoto Protokolü.

Türkiye, Aarhus Sözleşmesi ve Paris Anlaşması gibi sözleşmelere taraf olmasa da iyi yönetişimin tesisi, ve halkın katılımı gibi önemli noktaları iyileştirme ve uluslararası normlara uyum konusunda çalışmalar yürütmektedir.

BM öncülüğünde gelişen sürecin son iki noktası, yaşadığımız çağın “Antroposen Çağı” olarak nitelendirilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri'dir.

Antroposen terimi Paul Crutzen ve E.F. Stoermer ikilisi tarafından 2000’de ortaya atılmıştır ve “*insan kaynaklı iklim – çevre değişikliği*” anlamında kullanılmıştır.

Tablo 9 : Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri

Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri
http://www.surdurulebiliralkinma.gov.tr/amaclari/yoksulluga-son/
Her türlü yoksulluğun dünyada sona erdirilmesi
Açlığı bitirme, gıda güvenliği, iyi beslenme ve iyi tarımın desteklenmesi
İnsanların her yaşta sağlıklı ve refaha erişimi
Herkesin adil ve hayatboyu eğitim olanaklarına sahip olması
Cinsiyet eşitliği ile kadınların toplumsal konumlarını güçlendirmek
Herkes için temiz çevrenin, suyun ve kanalizasyonun sağlanması
Herkes için erişilebilir, güvenli, sürdürülebilir enerji sağlanması
Sürdürülebilir kapsayıcı ekonominin insan onuruna yaraşır, tam ve üretken istihdamın herkese sağlanması
Dirençli altyapılar ve kapsayıcı sanayileşmenin yenilikçi teknolojilerle sağlanması
Ülkelerin içinde ve arasında bulunan eşitsizliklerin azaltılması
Şehirlerin ve yerleşim yerlerinin güvenli olması
Sürdürülebilir tüketim ile üretim modellerinin ortaya çıkarılması
İklim değişikliği için acil tedbirler alınması
Denizlerin ve kaynakların korunması, sürdürülebilir fayda sağlanması
Kara ekosisteminin korunması, toprak, su ve biyoçeşitlik kaybının durdurulması

2.4.2. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği’nin kentleşmeye yaklaşımı, temel politikalarında kent olgusu ve kentsel gelişimi ön planda tutmak suretiyle biçimlendirilmiştir. Bu tercih kuruluşundan bugüne kadar gerçekleştirdiği faaliyetlerinde ve ortaya çıkardığı belgelerde görülmektedir.

Başta *Avrupa Birliği Anayasası* olmak üzere temel belgelerde değinilmese de 1970’li yıllardan itibaren doğrudan çevre ve dolaylı olarak kente yönelik dökümanlar ortaya çıkarılmıştır. İlk dönemde bu çalışmalar,

“Çevre Eylem Programları” biçiminde gerçekleştirilmiştir. İlk çevre eylem anlaşması ise 1993 *Maastricht Anlaşması* kabul edilmektedir.²⁷¹

Çevre eylem planlarının 7. si yürürlükte bulunmaktadır. Çevre eylem planlarının tamamında onsuz olmaz unsurlar şu şekilde sayılmıştır:

1. Kirletenin ödemesi
2. Bütünleyicilik
3. Yüksek düzeyde koruma sağlanması
4. Kaynakta önleme
5. Önleyicilik
6. İhtiyat

1994'te *Bölge Planlamasından Sorumlu Avrupa Bakanları Konferansı* düzenlenmiş ve bölgesel gelişmede uyulacak dört ilkesel hedef belirlenmiştir.

Bunlar; enerji maliyetlerini ve emisyon oranlarını azaltmak, çevre ile doğanın korunması ve tahribatın en az düzeyde tutulması, doğal kaynakların atığa dönüşme sürecinin azalması, insanlarda çevre bilincinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Avrupa Birliği'nin kent ve çevre odaklı çalışmaları arasında 1992 *Maastricht Antlaşması*, sürdürülebilir kentsel gelişim ve çevre konusuna doğrudan, politik alan olarak yer vermesi açısından dönüm noktası kabul edilmektedir. *Çevreye duyarlı bir büyüme*, öncelikli amaç olarak belirlenmiştir.

Bu süreci, 1999'da *Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi – Postdam Belgesi* izlemiştir.

Bu belgelerin getirdiği yeni ilkeler ise “*ekonomik, sosyal uyum*”, “*doğal ve kültürel kaynak ve değerleri koruma*” ve “*rekabet eşitliği*” olarak yeniden ele alınmıştır.²⁷²

Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kentsel gelişim ve çevre konusunda ortaya çıkardığı en önemli belge, çerçeve niteliği taşıyan, *Avrupa Kentsel Şartı*'dır.

²⁷¹ Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişim, / Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003),

²⁷² Mithat Arman Karasu, “Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (2008):48

Şartın getirdiği ve tarihsel değerde taşıyan önemli bir yenilik, yerel yönetimlerin de imza sürecine, devletlerle birlikte katılmasıdır. Avrupa Birliği Kentsel Şartı'nın 1980 sonrası ortaya çıkan *Kentsel Rönesans* felsefesine dayandığı ileri sürülmektedir.

Tablo 10 : Avrupa Kentsel Şartı Öncelikli Alanları

Avrupa Kentsel Şartı Öncelikli Alanları
Kent fiziki çevrede iyileşme sağlama
Konut stoklarında kontrollü artış sağlama
Sosyal-kültürel mekânlarda artış sağlama
Halkın katılım düzeyinde artış sağlama

Tablo 11 : Avrupa Kentsel Şartı'nda Kent sakinlerine Tanınan Haklar (İlkeler)

Avrupa Kentsel Şartı'nda Kent sakinlerine Tanınan Haklar (İlkeler)	
Güvenlik	Suçtan arındırılmış bir kent
Çevre	Gürültü ile hava kirliliklerinden arınmış, sürdürülebilir doğaya sahip bir kent
İstihdam	İstihdamın ve ekonomik hakların geliştirilmesi
Konut	Yeterli sayıda, refahı sağlayan stoklar oluşturulması
Dolaşım	Yayalaştırmanın yaygınlaştırılması
Sağlık	Ruh, beden sağlığına uygun çevrenin sağlanması
Spor-Dinlenme	Herkesin yararlanacağı spor alanlarının oluşturulması
Kültür	Kültürler arası etkileşim ve kaynaşmanın sağlanması
Kaliteli Fiziki Çevre-Mimari	Tarihi ve kültürel varlıklara uyumlu modern mimarinin, kentsel çevrenin oluşturulması
İşlevlerde uyum	Çalışma, yaşama ile seyahat işlevlerinin uyumu
Katılım	Gereksiz bürokrasiden vazgeçme
Ekonomik gelişim	Yerel yönetimlerin ekonomik gelişime katkı sağlaması
Sürdürülebilir gelişim	Yerel yönetimlerin ekonomik ve çevresel gelişime katkıda bulunması
Mal ve Hizmetler	Kamu ve özel sektörün mal – hizmet kalitelerinin artırılması

Doğal Kaynaklar	Yerel yönetimlerin doğal kaynakları akılcı yönetimle değerlendirmesi
Kişisel Bütünlük	Bireylerin refaha erişimini kolaylaştıran desteklerin sağlanması
Belediye-birey İşbirliği	Bireylerin kentlere ve uluslar arası çalışmalarına katılımlarının teşvik edilmesi
Finansal Mekânizmalar	Yerel yönetimlerinin finansa erişimde yetkilendirilmesi
Eşitlik	Tüm bireylerin farklılıklarına bakılmaksızın eşitliği

Genel kriterleri belirleyen Avrupa Kentsel Şartı'nın uygulamada daha anlaşılır ve bağlayıcı hale getirilmesi için muhtelif çalışmaları devam ettiren Avrupa Birliği, 1994'te Aalborg "*Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı*" nı ortaya çıkarmıştır.

Şart, Avrupa Kentsel Şartı'nın şu durumlar dikkate alınarak uygulanmasını öngörmektedir:

- Kentlerin kendilerine özgü politikaları uygulayabilmesi
- Kentlerin yaşadıkları sorunların başka kentlere ya da geleceğe yayılmasını önlemeleri
- Su başta olmak üzere yerel – doğal rezervlerin korunması
- Sosyal adaletin sağlanması
- "imar planlamasında" stratejik çevre etki değerlendirmesi yapılması
- Hayat tarzının daha az ulaşım ihtiyacı doğurmasının sağlanması
- Yenilenebilir enerjinin tek seçenek görülmesi
- Yerel yönetimlerinin yetkilerinin artırılması
- Vatandaşların süreçlere aktif katılımının sağlanması
- Kentlerin kendi yönetsel mekânizmalarını oluşturulabilme hak ve olanaklarının sağlanması

Avrupa Kentsel Şartı ve Aalborg Şartı'nın getirdiği yenilikler şu şekilde sıralanabilir:

- 1- *Gerek Birleşmiş Milletler gerekse Avrupa Birliği çalışmalarında bir türlü aşılamayan, "tafların isteğine bırakma" teamülünün kısmen sona ermesi,*
- 2- *"kentli hakları" olgusunun "kent hakkı" olgusunu tanıyacak genişlikte ele alınması,*

3- *Taraf devletler dışında 300'den fazla kentin ve uluslararası örgütün taraf olması*

Avrupa Kentsel Şartı'nın teyit edildiği ve *Aalborg Şartı* gibi yeni umdelerle desteklendiği bir başka süreç de *Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi (ESDP)* ' dir. ESDP, bölgesel gelişmeyi öne çıkaran 3 hedef öngörmektedir.

- 1- *Ekonomik ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi,*
- 2- *Doğal kaynaklar ile kültür mirasının etkili yönetiminin ve korunmasının sağlanması,*
- 3- *Avrupa'nın adil rekabet alanına dönüştürülmesi.*

Avrupa Birliği açısından bu belgelerin temel işlevi, politika ve kurumların oluşturulmasında dayanak olmalarıdır.

Gerek kent gerek kırsal alanlarda belkemiği niteliğindeki politikalar açısından araçlar belirlemektedirler.

Örneğin yapısal fonların kullanımı, tarım, rekabet ve ulaşım politikalarının belirlenmesi gibi çevre ve kentleşmeye yönelik politikalar için çerçeve çizmektedirler.

Nitekim 4 adet fon, bu belgelerde verilen hedeflerin ve politika araçlarının finansman kaynağı olarak sunulmaktadır;

- Avrupa Bölgesel Gelişim Fonu
- Avrupa Sosyal Fonu
- Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
- Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı

Avrupa Birliği alanında münhasıran kentlere yönelik mevzuat oluşturma çabaları açısından bu çalışmalara bakıldığında; 2004'te Rotterdam Toplantısı'nda alınan "*Urban Acquis – Kentsel Mevzuat*" kararlarıyla yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Bu kararlarla 5 ilke belirlenmektedir. Belgenin getirdiği önemli yenilik "*Başarılı Kent Politikaları için Araçlar*" başlığıyla, kentin öncelikliliğinin vurgulanmasıdır.

Tablo 12 : Rotterdam , Urban Acquis – Kentsel Mevzuat Kararları

Rotterdam , Urban Acquis – Kentsel Mevzuat Kararları	
	Amaçlar

Öncelikler	Rekabet, sosyal uyum ve çevre kalitesine eşit finansal destek sağlanması
	Kültürel kimliklerin korunduğu yaşanılabilir kentlerde fırsat eşitliğinin sağlanması
Kent Politikaları için Araçlar	Ulusal, bölgesel ve yerel mevzuatın uyumlu hale getirilmesi
	Kentsel hizmetlerin kentin kimliği ve dokusuna uygun düzenlenmesi
	Uzun vadeli, sürdürülebilir kentleşme uygulamalarına geçilmesi
	Kent yönetimine kent sakinlerinin katılımının sağlanması
	Bürokrasinin tüm birimlerinin uyumlu hale getirilmesi
Muhatapların Buluşturulması	Özel sektör ile kamu tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin uyumluluğunun sağlanması
	Kente yönelen hizmet ve politikalarda yerel yönetimlerin koordinasyonda yer alması
	Yurttaşlara katılım kapasitelerinin artması için uzman desteği verilmesi
Mekânsal Denge	Politikaların uzun vadeli oluşturulması,
	Varoşlardaki sorunlara çözümler sunulması
	Bölgeler ve kentler arasında koordinasyonun özendirilmesi
	Farklı ölçeklerdeki kentlerin işbirliklerinin güçlendirilmesi
İyi uygulamaların desteklenmesi ve yayılması	İyi uygulamaların desteklenmesi
	Politikaların ve hizmetlerin ölçülebilir olması
	Yerel yönetimlerin, sivil ve teknik katılımcılarının teknik kapasitelerinin artırılması

Avrupa Birliği'nin "sürdürülebilir kentsel gelişme" olgusunu tarif etme konusunda temel eğilimi, faaliyetlerin ve belgelerin ilgili yerlerinde bu kavramdan bahsedilmesi olmuştur.

Herkes açısından bir tanım ortaya çıkarılması için 2005'te Bristol 'da sadece bu kavramın ne olduğunun tanımlanmasına ilişkin bir toplantı gerçekleştirmiştir.

Bristol Mutabakatı olarak adlandırılan belge ile, sürdürülebilir kentsel gelişimi tanımlanmakta ve sadece bu amaca yönelik *Kentsel Gelişme Fonu (JESSICA)* ve bu fonla ilgili çalışmaları yürütmek üzere bir çalışma grubu kurulmuştur.

Tablo 13 : Bristol Mutabakatı “Sürdürülebilir Toplulukların Özellikleri”

Bristol Mutabakatı “Sürdürülebilir Toplulukların Özellikleri”	
Aktif, Dâhil Edici ve Güvenli	Kültürel kimlik, aidiyet duygusu
	Kültürlere, inançlara, insanlara hoşgörü
	Mahallelerde dostluk, işbirlik
	Çocuklar ve gençler için aktiviteler
	Asayiş ve toplum dostu polislik
	Sosyal içirme
İyi Yönetim	Katılımcı ,hesap verebilir yönetim
	Mahalle ölçeğinde etkin katılım
	Güçlü, ortaklıklar yaratma (idari, sektörel, sosyal)
	Sivil değerlere saygı
İyi Ulaşım	Toplu taşımada arabalara az bağımlılık
	Yürüyüş ve bisiklet için altyapı
	Yeterli park alanları
	Geniş, uygun ve verimli internet erişimi mevcuttur
	İletişim ağlarının her düzeyde yeterliliği
İyi Hizmet	Kaliteli okullar ve hayat boyu öğrenme olanakları
	Yüksek kalitede yerel sağlık ve sosyal hizmetler vardır
	Aile ve çocuklara yönelik hizmetler
	Ucuz kamu hizmetleri
Çevreye Duyarlılık	Bireylerin doğa ve çevreye erişimi için belirlenmiş alanlar
	Yaygın, etkin enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji seçeneği
	Biyolojik çeşitliliği koruyan projeler
	Temiz, güvenli, yeşil semtler
Gelişim	Kaliteli istihdam ve eğitim için fırsatlar
	Çekici kent ekonomi alanları
	Toplu taşıma, yürüyüş, bisiklet seçeneklerinin bulunması

İdeal Tasarım -İnşaat	İnşaat malzemelerinin kaliteli ve ekonomik oluşu
	Asayiş ve sağlık açısından işlevsel yapılar
Herkese Eşitlik	Kent sakinlerin hak ve sorumluluklarında farkındalığı
	Sosyal ilişkilerde bireylerin birbirlerinin haklarına saygısı
	Gelecek nesillerin haklarına saygılı planlama

Avrupa Birliği'nin Avrupa Kentsel Şartı sonrasında ortaya çıkan eklemeleri de içine alan bir revizyon çalışması yapılmıştır. 2008'de Strasbourg kentinde gerçekleşen toplantı sonunda Avrupa Kentsel Şartı II ilan edilmiştir.

Şart göçmenlere oy hakkı verilmesi, yaya ve bisiklet ulaşımının artırılması gibi yenilikler öngörmüş, daha önce alınan kararları teyit etmiştir. Şart II'nin önemli çıktısı, 2009'da "*Kentsel Mobilite Eylem Planı*" nın, Brüksel'de düzenlenen toplantıda ilan edilmesidir.

Eylem Planı, doğrudan ulaşım odaklanmış, ulaşım sorunlarının bir taraftan artan trafik yükü ile kentsel refahı olumsuz etkilediği diğer taraftan hava kirliliği, karbon salınımı gibi çıktılarla insan sağlığını kötü etkilediği vurgulanmıştır.

2.4.3. Birleşmiş Kentler ile Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı

Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi devletlerin taraf olduğu, kentsel gelişim politikalarına yönelen örgütler yanında kent yönetimlerinin de bu alanda işbirlikleri geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Bu çalışmalardan tarihsel ve işlevsel olarak en etkin *Birleşmiş Kentler ile Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı* kuruluşudur. Dünyada binin üzerinde belediye ve 112 belediye birliği örgüte üyedir.

2004'te üç uluslararası kuruluşun birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. (*Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA)*) , *Birleşmiş Kent Örgütleri (UTO)* ve *Metropolis*.

Örgütün genel sekreterliği Barselona'da bulunmaktadır. Birleşmiş Kentler ile Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı, faaliyetlerini 7 coğrafi bölgede

yürütmektedir. Bu birimlerden biri olan *Ortadoğu ile Batı Asya (UCLG MEWA)* İstanbul merkezlidir.

Örgütün temel amacı, bir taraftan belediyelerin kendi aralarında teknik işbirliğinin sağlanması diğer taraftan uluslararası örgütler, kurumlar ile devletlerin politika ve uygulamalarının iyileştirilme süreçlerine katkıda bulunulmasıdır. *BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri*'ne, ülkesel düzeyde ulaşılması için faaliyetler gerçekleştirmektedir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KENTLİ HAKLARI

Kent Hakkının 2000'li yılların başından itibaren Dünya Sosyal Forumları bağlamında ele alınması, forumların dünyanın her yerinden katılımcı profiline sahip olduğunu da göstermiştir. Bu hareketlilikler yerel düzeyde bir kentte gerçekleşen sokak hareketi olarak ortaya çıksa da başka ülkelerden katılımcılara sahip olmaları, küresel boyutta gezinen sloganların ve retoriklerin kullanılması, tüm dünya medyası tarafından izlenebilirlik cazibesi taşımaları onları farklı ve önemli kılmaktadır.²⁷³

Yaşar Adnan Adanalı, ortaya çıkan gelişmelerin - ki 2005'de Paris Banliyölerinde ortaya çıkan ve 2008'de Atina'da, 2010'da Tunus'ta, 2011'de Kahire Tahrir Meydanı'nda, Madrid'de, Londra'da ve New York – Wall Street'i İşgal Et eylemleri - "*post- political- politika sonrası*" olarak adlandırılacak, siyasetin yeniden inşa süreci olduğunu; bu hareketlerin "kent hakkı talebini de içeren" eylemler niteliği taşıdığını Erik Swyngedouw'dan aktarmaktadır.²⁷⁴

Tekin Akıllıoğlu, kent hakkının asırlarca süren insan hakları mücadelesi sonunda geliştiğini belirtmektedir. Bu mücadelenin, insan haklarının uluslararasılaşması aşamasına ulaşarak üçüncü kuşak hakları yani dayanışma haklarını doğurduğunu belirtmektedir. Kent hakkı, uluslararası hukukta ve ülkelerin iç hukuklarında yer almaya başlamıştır.

3.1. Literatürde Kent Hakkı ve Lefebvre

Kent Hakkı, Henri Lefebvre'nin 1968'de yayınladığı "Kent Hakkı" isimli eseri ile ortaya çıkan yeni kuşak bir insan hakkı tespitidir. Kavram genel çerçevesiyle mekânın; asırlar boyunca davranışları değiştiren, koşulları üreten ve kentliliğe ulaştıran işlevlerini yeni bir bakış açısıyla yorumlamaktadır.

Lefebvre mekânın üç boyutuyla sınıflandırmaya tabi tutulmasını önermektedir. Ona göre mekân; *algılanan*, *tasarlanan* ve *yaşanan* mekân olarak sınıflandırılmalıdır.

²⁷³ World Social Forum 2021, "*The Global Platform for the Right to the City (GPR2C)*", <https://www.right2city.org/events/world-social-forum-another-world-is-possible/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2020)

²⁷⁴ Yaşar Adnan Adanalı, "Dünya'dan Kent Hakkı İçin Kentsel Mücadele Örnekleri: Hindistan, Dominik Cumhuriyeti, Brezilya, Venezuela ve ABD), *Eğitim Bilim Toplum*, 9/36, (2011):16

Algılanan mekân, mekânın nesnel ve fiziki yönleriyle fark edilebilirliğiyle tanımlanabilen fiziki varlığı ifade etmektedir. Tasarlanan mekân ise soyut ve zihinde yaratılan anlamı itibariyle kimlik aidiyetidir. Yaşanan mekân ise algılanan mekân ile tasavvur edilen mekânın insan hayatındaki etkisi ve görünümüdür. Lefebvre mekânın bu üç ayrımının yeniden üretilebilir olduğunu gösterdiğini ileri sürmektedir.

Mekânın üretimi, üç mekân sınıfını da etkileyen güçlerin değişimi ölçüsünde tekrarlanabilir bir süreçtir. Birey, bu süreçte yer alabildiği ve etkileme gücüne sahip olduğu süreçte kent hakkına yani sermayenin aleyhine, kendi lehine etkileyecek duruma gelebilmektedir. Sitekent hakkına sahip olmayan bireyin kenti ve kentleşmeyi etkileyerek insanca yaşayabileceği bir mekâna sahip olması mümkündür.²⁷⁵

Lefebvre, 1950 sonrası ortaya çıkan refah devleti söyleminin hayata geçirilmediği gibi kenti proleter sınıflar kadar tüm sosyal tabakaları da zora sokan sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir. Zira 20.yy'ın ilk yarısında peş peşe yaşanan iki savaşın yıkımından ders almayan kapitalizm, emperyalist stratejilerden vazgeçmemiş dünyayı ırkçılık, savaş ve emperyalizm kısılcasına sürüklemiştir.

Sistem haksızlıklarla dolu kentleşme süreçlerinde insanca yaşamayı ütopyaya dönüştürmüştür. Bu felsefi tespitlerin görünür olduğu yerler kentlerdir.

Lefebvre, David Harvey'in ekolojik kent ve toplum tezlerine dayanak aldığı ekonomi politik yaklaşımı, Manuel Castells 'in kent içi çekişmeler ve uzlaşma alanlarına dayalı ayrışmaları açıklayan tezlerine *kent hakkına sahip bireyi* tanımlayarak katkıda bulunmaktadır.

Lefebvre, sermaye ve sınıflar arasındaki çekişmenin kenti mekân seçmesini kapitalizmin küresel boyutta gerçekleştirdiği operasyonların gereği kabul etmektedir.

Lefebvre kent hakkının üç sınıf mekânı etkileme gücünü elinde bulunduran sermayeye karşı bireyin varoluşsal duruşunu sağladığını belirtmektedir. Dolayısıyla birey kendisi talep etmedikçe ve mücadele etmedikçe kent hakkına kendiliğinden sahip olamayacaktır.²⁷⁶

²⁷⁵ Keçeli, vd. "Kamu Hizmetlerinin Kentsel Yaşanabilirlik Üzerine Etkisi: 385

²⁷⁶ Maurice Duverger, Batının İki Yüzü, Çevirenler: Cem Eroğul, Fazıl Sağlam, 1 bs. (Ankara: Doğan Yayınevi, 1977), 219

Dünyada ortaya çıkan toplumsal hareketlerinin yoğunlaşması ve bu hareketlerin çok farklı sınıflardan ve tabakalardan insanı bir araya getirmesini Lefebvre, ekolojinin insan üzerindeki etkisi olarak kabul etmektedir. Çünkü sistem beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve daha birçok gereksinimi kentte tedavül ettirmekte, bireyin bu gereksinimlerini karşılayabilmek için kent hakkından vazgeçmesini istemektedir.

Diğer yandan Herbert Marcuse, sosyal hareketlerin “devrimsel” olarak itham edilmesine yönelik olarak şu analizi yapmaktadır: *“Tarihin önceki dönemlerindeki devrimlerden çok farklı olarak, bu muhalefet çok iyi işleyen refah toplumunun bütününe karşı yöneltilmiştir -onun Biçimine karşı bir protestodur- insanların ve şeylerin meta biçimine, yanlış değerler ve yanlış ahlakın dayatılmasına karşı bir protesto”*

Yeni bilinç ve içgüdüsel isyana dayanan muhalefet, konforla barışık kitlelerden ve refaha ortak olmuş örgütlü işgücünden yalıtılır. Radikal politikalar, çoğunluktan kendisini uzak gören genç orta sınıf aydınlar sınıfı ve paradigmatik olarak getto nüfusu içinde rağbet bulur.

Bu dar sınıflar ise kurtuluşu yaşamsal “biyolojik” ihtiyaç kabul eder. Marcuse, bu yeni sosyal hareketlerde klasik devrimselliği çağrıştıracak şekilde işçi sınıfının proleter sınıfların bulunmamasını ya da orta sınıfların gerisinde kalmasını önemli bir farklılık olarak kabul etmektedir.²⁷⁷

Hukuksal açıdan incelendiğinde ise Lefebvre’nin kent hakkı, yaşanabilir, hakça ve sürdürülebilir bir yerleşme sistemine ulaşmayı sağlayan, henüz gelişmeye başlayan yeni kuşak insan haklarından biri olarak kabul edilmektedir.

Kent hakkının sürekli gündemde olması bu düşüncede olan yazarlara göre Lefebvre’nin kent hakkının devrim niteliğinde bir buluş olmasından değil, insanların çoğunun kentlerde yaşamasından kaynaklanan ve sürekli gündemde olan bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Birinci ve ikinci kuşak insan hakları içinde dayanışma hakkının içinde kabul edilmektedir.

Siyaset bilimi açısından kent hakkı, kent yönetişiminin olmazsa olmaz bir kavram olarak, katılımcı demokraside bireyin yeniden tanımlanmasını sağlamaktadır.

²⁷⁷ Marcuse, Özgürlük Üzerine Bir Deneme, 57

Kamu yönetimi, kentleşmeyi zorunlu hale getirmekte ama karşılığında kamu hizmetlerini yeniden düzenlemektedir. Neoliberalizme götüren tarihsel gelişmelerden²⁷⁸ sonra, sistemin modernizasyonu için gerekli bulunmaktadır.

Çoğulcu ve katılımcı demokrasi ise halkın, yerel üretime ve hizmetlere katılması ve yönetimi denetlemesi anlamını ifade eder. Yerel halkın yalnızca seçim dönemlerinde yöneticilerini seçmek için oy kullanmasını ve bir sonraki seçimlere kadar karar ve uygulama süreçleriyle ilintisinin kesilmesini yeterli kabul etmek ve benimsemek yanlış olur.

Özellikle yerel yönetimlerin modernizasyonu için temel dinamik olan katılımcı demokrasi, kentlinin, kent hakkı üzerinden değerlendirmelerini dikkate almak zorundadır.²⁷⁹ Bunun temel nedeni modern kent tasavvurunun artık kent sakinlerine sağladığı yerel kamusal hizmetlerle belirginleşmesidir. Kent sermayenin ve bireyin birlikte yatırım yaptığı ve semerelerinden pay alma iddiasında oldukları bir mekândır.²⁸⁰

Kent Hakkı, kamusal alanda dile getirilebilecek bir haktır ve şu temel haklara dayanmaktadır:

1) Katılım

Lefebvre katılım hakkını, bireylerin kendi hayatlarını ilgilendiren kararları denetleme hakkına sahip olduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla karar vericilerin yetkilendirildikten sonra artık denetlenemeyecekleri iddialarının temelsiz olduğunu belirtmektedir.

2) Ortak Tavır

Kentsel mekânın sadece sermaye tarafından şekillendirilmesi eğilimi yoksullaşmayı artırmakta ve onların kentten faydalanmalarını engellemektedir. Kentin, sanayileşmeyi destekleme beklentisi, sanayileşme için kentin tüketilmesi olarak yorumlanmakta ve sadece işçi sınıfını değil, tüm kent sakinlerini kenti geri kazanmaya zorlamaktadır.

3) Çevreye Saygı

Kentleşmenin ilk etkisi çevre üzerinde gerçekleşmektedir. Kentleşmeyi sağlayabilecek doğal yaşam alanlarının gerilemesi,

²⁷⁸ A.g.e. 222

²⁷⁹ Bauman , Bireyselleşmiş Toplum, 132

²⁸⁰ Bookchin, Kentsiz Kentleşme- Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, 42

ormanların, doğal arazilerin ve su kaynaklarının azalması kaçınılmaz kabul edilmektedir.

Temel sorun kentin sürdürülebilir gelişimi için gerekli kaynakları temin eden çevreden alınabilecek asgari taviz yerine, trajikomik bir hırsla çevrenin metalaştırılması ve insan yaşamını ne kırdı ne de kentte destekleyemeyecek oranda tüketme eğiliminin benimsenmesidir. Bu konuda bilinçlenme sağlanması zorunludur. Nitekim Keleş şu tespiti yapmaktadır:

“Kent ve çevre değerlerinin asıl sahibi ve korunmalarının güvencesi kenttaş, yani halk olduğuna göre; denilebilir ki, eylemin, biçimsel olarak bir kent ve çevre suçuna dönüştürülmesi zorunlu değildir. Böyle bir yaklaşım, kuşkusuz yeterli sayılamaz. Toplum yarannın etkin bir biçimde korunması için, eylemin ve yaptırımının yasalarda açıkça gösterilmesi gerekir. Suçun yasal ögesi tanımlanırken, kişinin özel yararından çok, toplum yararına; genel olarak kente, çevreye ve kentliye karşı işlenen suçlara, kente ve çevreye karşı suç adı verilmelidir.”²⁸¹

4) Kente Sahip Çıkma

Sermayenin kenti metalaştırma süreci ideolojik bir eylemdir. Nitekim Neoliberal politikalarla bu metalaştırma süreci gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu politikalardan zarar görmemesi için toplumun bu hakka sahip çıkması gerekmektedir.

Ülkemizde kentleşme, kentlilik ve kent hakkı konusunda Sosyoloji bilimi öncü olmuş, tarih, hukuk ve iktisat gibi bilim dalları bu olguları sosyologları bulgu ve yorumlarına göre izah ederken uzun süre temkinli davranmışlardır. Bunun temel nedeni sosyoloji biliminin ilk öncülerinin Tanzimat kuşağından çıkmasıdır.

3.2. İnsan Hakları Hukuku, Kent Hakkı ve Katılımcı Demokrasi

İnsanın, insan olmasından kaynaklanan haklarının bulunması insan haklarının temel gerekçesidir. Doğal insan hakları kuramcılarına göre kavram aynı zamanda tartışılmaz bir ahlaki değeri de ifade etmektedir. Zaman, yer, mekân, koşul sınırlaması olmaması; insanın doğduğu anda

²⁸¹ Ruşen Keleş, “Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49, (1994):277

sahip olması, devredememesi, feragat edememesi ve evrenselliği, insan haklarının temel özellikleridir.

Robert Dahl, siyasal katılımın ilgi, önemseme, bilgi ve eylem unsurlarını taşıması gerektiğini belirtmektedir. Dahl'a göre; *İlgi*, her bireyin siyasal olayları izleme hak ve yetisini; *önemseme*, bireylerin siyasal olayları önemsemesini; *bilgi*, bireylerin siyasal olayların sebepleri ve diğer özellikleri hakkında bilgilendirilmesini; *eylem* ise bireylerin siyasal olaylara aktif olarak karışma hakkını ve eylem sergileyebilmesini ifade etmektedir.²⁸²

İnsan haklarının tanınırlığı tarihsel süreçlerle gerçekleşebilmiş, nelerin insan hakları olduğu felsefi bir kavram olarak gelişmiştir. İnsan, yaşadığı çevreden aldığı ahlaki değerler ve becerilerle bir bütün olarak ele alınmıştır.

Dominique Reynie, *Anayasa ve Anayasacılık; Demokrasi, Toplumbilim* eserinde kamuoyu kavramını şu şekilde ele almaktadır:

“1) siyasal ve toplumsal teorilerin kamuoyuna XVIII. yüzyıldan beri sorunsal bir gerçeklik statüsü vermeleri ölçüsünde yani kamuoyunun tartışmanın teorik konusu olması ölçüsünde teorik alan; 2) kamuoyunun her zaman var olan ve özellikle tamamlanamayan, eski gazetecilerin anlamaya çalıştıkları “dönemin havası” biçiminde bir referans olması ölçüsünde medyatik alan; 3) sınıflandırma uğraşısıyla ortaya çıkan ve yoklanmalarla soruşturmaların bulunmasından ve genelleşmesinden beri kendini çok büyük ölçüde kabul ettiren istatistik alan; 4) nihayet siyasal ve toplumsal aktörlerin yönlendirdiği bir girişimi meşrulaştırmaya ya da gayri meşru kılmaya yönelik onaylama veya onaylamama çağrılarında kamuoyunun mevcut olması ölçüsünde siyasal alan.”

Reynie siyasal açıdan kamuoyunun, kamusal alanda gerçekleşen sivil toplum (tartışma) ve devlet (karar) arasındaki ilişkisi olduğunu, bu nedenle kent hakkı ve katılımcı demokrasi kavramlarının *“kamuoyunu etkileme”* fonksiyonuna da sahip olduğunu belirtmektedir.²⁸³

²⁸² Münci Kapani; Politika Bilimine Giriş, 20 bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007), 144.

²⁸³ Dominique Reynie, Anayasa ve Anayasacılık; Demokrasi, Toplumbilim, Çev. İsmail Yergüz, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, Yayına Hazırlayan: Philippe Raynaud, Stephane Rials, 1 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 483, 488

Hukuksal açıdan insan haklarının tanımsal ve eylemsel ele alınışı bu hakların özüne dokunmadan pozitif kamu hukuku ile tanımlanması yönündedir. İnsan ve devlet arasında, “tartışma” ve “karar insanla ilişkilerinin düzenlenmesini sağlayan hukuk, insanın haklarını; anayasal ve temel haklar olarak tasnif etmiş, diğer insanın haklarını koruma ödevi yükleyerek geliştirmiştir. Dolayısıyla kamu hukuku açısından insan hakları diğer insanlara karşı ödevleriyle birlikte ele alınması gereken bütüncül bir yapıdır.

Günümüzde bu gelişmeleri somutlaştırmaya çalışan uluslararası gelişmeler bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Avrupa Kentsel Şartı’nda katılım hakkının kapsamı konusunda şu ilkeler zorunlu kabul edilmektedir.

- 1-Yerel politikaya katılımın sağlanabilmesi için; temsilcilerin, özgür ve demokratik biçimde seçilebilmesi
- 2-Halkın yerel politika ve idari alanlarda belirleyiciliğinin tanınması
- 3-Toplumsal geleceğini etkileyen projelerde halka danışılması
- 4-Kent yönetim ve planlamasının; kentin kimliği ve özgünlüğünü yansıtan bilgilere, uygulamalara dayanması
- 5-Politik ve idari kararların, planların uzmanlarca hazırlanması ve planlanması
- 6-Politik tercih ve herkes için anlaşılabilir olması
- 7-Yerel yönetime gençlerin katılımının artırılması ve kolaylaştırıcı uygulamaların hayata geçirilmesi²⁸⁴

İnsan haklarının felsefi gelişimi, insan ve toplumun zihinsel dönüşümünün sürekli olarak yenilerini keşfedebileceği sonucunu getirmiştir. Bu nedenle insan haklarının tasnifinde tarihsel aşamalarla ortaya çıkan “kuşak” tasnifi yapılmıştır.

Kamu hukukunda insan haklarının fark edilmesini ve tanınmasını sağlayan olayların ilkinin İngiltere’de, kralın karşısında feodal beylerin haklarını tanımlayan ve güvence altına alan Magna Carta Libertatum olduğu kabul edilmektedir.

²⁸⁴ Ethem Kadri Pektaş, Fehmi Akın, “Avrupa Kentsel Şartları Perspektifinde Bir Kentli Hakkı Olarak “Katılım Hakkı” ve Türkiye”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/2, (2010):29-33

1215'te imzalanan belge, krala karşı feodal beylerin keyfi cezalandırılmama, adil vergilendirilme, adil yargılanma, can ve mal güvenliklerinin korunmasına ilişkin hükümlere sahiptir.

1920'de kurulan Cemiyeti Akvam – Milletler Cemiyeti ve 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler öncülüğünde imzalanan uluslararası anlaşmalarında insan haklarının çeşitleri ve güvence alanları artırılmaya çalışılmıştır. Bu yönelim uluslararası ve bölgesel anlaşmalarda da görülmektedir.

İnsan hakları hukuku insan haklarının sınırlandırılmasında “*devletin bireye tercih edilmemesi*” genel çerçevesinde kamu hukuku açısından sınırlamaları kabul etmiştir. Bu sınırlamalarda kritik bazı koşulların vazgeçilmezliği konusunda küresel bir mutabakat söz konusudur. Bu sınırlamalarda;

- 1) Kanunilik
- 2) Nedensellik
- 3) Ölçülülük
- 4) Hakkın özünün dokunulmazlığı
- 5) Demokratik toplum gereklerine uyum, İlkelerine uyulması gerekmektedir.
- 6) İnsan haklarının korunmasında da hakların gelişimine bağlı

olarak önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. İç hukuk koruma yolları (ülke yargısı) ile birlikte bugün uluslararası sözleşmelerle yetkilendirilmiş Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi yargı yerlerine başvurma hakları tanınmıştır.

İnsan haklarının tanımlanmasında yaygın yöntem, kuşaklar sınıflandırmasıdır. Karel Vasak²⁸⁵, insan haklarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

- **Birinci kuşak haklar;** yaşam, kişi dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı, mülkiyet, seçme ve seçilme, dilekçe hakları ile düşünce ve ifade, inanç ve ibadet özgürlükleri

²⁸⁵ Karel Vasak, A 30-year Struggle, The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights, (Paris; UNESCO Courier, 1977), 22

- **İkinci kuşak haklar;** çalışma, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, konut, sendikal, ekonomik ve sosyal haklar
- **Üçüncü kuşak haklar;** çevre, kişisel gelişim, barış ve dayanışma hakları

İnsan haklarının kuşak haklar biçiminde tasnif edilmesinde dikkat edilmesi gereken husus, bir sonraki kuşağın, önceki kuşaktaki bir hakkın yerine geçemeyeceği kuralıdır. Buna rağmen yaşanan tarihsel deneyim yeni kuşak haklar tanımını gerektirmiştir.

Üçüncü kuşak haklar, bir ve ikinci kuşakta yer alan hakların korunmasında yaşanan aksaklıkları gideren, bu haklara erişimi destekleyici nitelik taşımakla beraber müstakil bir kategoridir.

Üçüncü kuşak haklar ya da dayanışma hakları, münhasıran hakların tanınırlığı ve haklara erişim konusunda gerekli mekâna -dünyada yaşanan kentleşme oranının artmasına bağlı olarak kentlere- yönelmiştir ve günümüz sosyal hareketlerinin argümanlarının bu kategoride bulunan haklardan üretildiği kabul edilmektedir.

Nitekim kentsel haklar diye tanımlayabileceğimiz bu haklar kentte olabilen olaylardan etkilenen bireyin haklarını koruduğu kadar kentli insanın farkına vardığı haklar olarak da kabul edilmektedir. Dolayısıyla çevre hakkı gibi bir dayanışma hakkı, kentli duyarlılığı gelişmiş bireyin köy yaşamında da dayanabileceği bir dayanışma hakkı olarak, yatay ve dikey kapsayıcılığa sahiptir.²⁸⁶

Dayanışma haklarının çıkışında, kolektif haklarda yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Zira klasik hukuktan* daha ileri boyuta taşınan toplumsallaşma, topluma ait nesne ve eylemlerin birey tarafından savunulması yönünde bilinç oluşturmuştur. Örneğin kalkınma hakkı güvence altına alınmadan bir ve ikinci kuşak haklarda ilerleme sağlanamayacağı gerçeğinin kabulü ortaya çıkmıştır.²⁸⁷

Dayanışma haklarının kentle ilgisinin bir başka boyutu da özellikle neoliberalizm kışkırtıcılığında bulunan kentlerde, “katılım” düzeyini

²⁸⁶ Güler, “Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım”, 50

²⁸⁷ Duru Şahyar Akdemir, “Kentli Hakları ve Kent Konseyleri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, (2020):150

* Ortaçağ ve Rönesans sonrası başlayan, Batı Avrupa tarafından kanunlara yansıtılan, 19. yüzyıla kadar yürürlükte bulunduğu kabul edilen Roma hukuku, Pandekt hukuku olarak da adlandırılan dönem.

yükseltmesidir²⁸⁸. Bir ve ikinci kuşak haklarının tanınmasını sağlayan olaylar ve düzenlemeler; bir güç sergileyebilen grup, küme ve toplulukların erklerin karşısına çıkmasıyla elde edilmiştir. Bu tarihsel gelenek, yeni hareketlere de ilham vermektedir.

Oysa dayanışma hakları, “bireyin kendisini hak sahibi görmesi” bilinciyle tarif edebildiği, bu süreçlere kendi başına katılabildiği veya süreçleri başlatmaya ehil kabul edildiği haklardır.

Örneğin, mülksüzleşme aşamasına gelmeden ya da yaşadığı semt çöküntü alana dönüşmeden hakların talep edilmesine fırsat verilmesi, dile getirilebilme olanağı sağlanması, kent hakkının özelliklerinden biri kabul edilmektedir.

Böylece, birey olumsuz değişimin somutlaşmasına engel olabilmekte, Harvey’in yeniden inşa ya da model önerebilme hakkını kent hakkının gereği gören görüşü hayata geçmektedir. Kent hakkına anlam yükleme, nelerin kent hakkı olduğunu belirleme hakkı da bireye tanınmış olmaktadır.²⁸⁹

Dayanışma haklarının öz itibarıyla bir başka boyutu, “*henüz gerçekleşmemiş, vücut ya da vuku*” bulmamış konulara dair olabilmesidir. Örneğin birey-baz istasyonları örneğinde olduğu gibi, dijital yayın yoğunluğunun sağlık ve çevre haklarını bir zaman sonra ihlal edebileceğine dayanabilmekte, henüz sonuçları görülmeyen radyasyonun gelecek kuşaklarda sağlık sorunlarına ya da çevre sorunlarına yol açabileceğini ileri sürebilmekte, kısıtlamalar talep edebilmekte, mobilize olabilmektedir.²⁹⁰

Dayanışma hakları, katılım konusunda kenti ve demokrasiyi ileri bir aşamaya getirme fonksiyonu da üstlenmektedir. Bekir Parlak, yaşam kalitesi yüksek kent tanımının katılım hakkı ile anlam kazandığını ve kentin bir bölümünde ya da tamamında “yaşam adası” ortaya çıkardığını belirtmektedir. Yazara göre kent “*fiziksel, toplumsal, demografik, ekonomik, kültürel özellik ve nitelikleri, kentte yaşayanların yaşam biçimlerini belirlemektedir. Kentsel yaşam kalitesi düzeyinin yüksek olduğu kentler, orada yaşayanları sadece barındıran bir mekân değil, maddi*

²⁸⁸ İbrahim Güray Yontar, Sıla Çağlıcan, “Kentsel Sürdürülebilirlikte Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşme Kültürü: İzmir Üzerine Bir Araştırma”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/2, (2019):298

²⁸⁹ Rana Göksu, “Kent Yoksullarının İşgal Evleriyle Kentte Söz Sahibi Olma Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73/1, (2018):113

²⁹⁰ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 507

*manevi tüm ihtiyaçlarını karşılayan, ayrıca kent yönetimine katılım imkanları sunan bir yaşam adası"dır."*²⁹¹

Klasik demokrasinin seçimden seçime sağlanabilen katılım süreci, Modern katılımcı demokraside, bireyin, seçimleri beklemeden dile getirdiği konularda taleplerini sunabilmesini sağlamaktadır.²⁹²

Bu alanın açılması, siyasal alanda bireyin rahatlamasını sağladığı gibi kalabalıkla ilişkilerini barış içinde yürütebilmesine fırsat vermektedir.²⁹³

Birinci kuşak haklar erk karşısında ürkekleşmiş bireyi koruma, ikinci kuşak haklar erki dikkate alarak yönetme sorumluluğu taşıyan erki modernleştirme, üçüncü kuşak haklar erki ve bireyi eşitleme felsefesine dayanmaktadır.

Bu aşama aynı zamanda sivil toplum diskurunun da insan hakları hukuku açısından var olma zeminini oluşturmaktadır.²⁹⁴

Sosyal hareketlerin, dönemlerinin kültürlerini yansıtmaları, kolektif davranışlarla dönem kültürüne ait kavramlara atıf yapması da dikkat çekicidir.

Literatürde, sosyal hareketlerin, kültürel eylem kabul edilmesi tartışmasına uygulanan bir tanımlamayı Paulo Freire'nin "*Ezilenlerin Pedagojisi*" eserinde görüyoruz. Freire, kültürel eylemi "*sosyal yapıya, bu yapıyı ya korumak ya da değiştirmek hedefiyle etkide bulunan daima sistematik ve amaçlı eylem biçimi*" olarak tanımlamaktadır.²⁹⁵

3.3. Uluslararası Hukuk

Uluslararası Hukuk genel olarak, özgürlük ve hak kavramı arasındaki ilişkinin açıklanmasında kamu hukuku Fransız kamu hukukunun tanımlarını benimsemiştir. Tekin Akıllıoğlu bu ayrımı, "*özgürlük-katılma*" yani "*Liberte-participation*" ve "*özgürlük-özerklik*" yani "*Liberte-autonomie*" olarak açıklamaktadır.²⁹⁶

²⁹¹ Bekir Parlak, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Kentli Hakları Perspektifinden Kent Kültürü ve Kent Kimliğinin Dönüşümü: Bir Proje Örneği", *TESAM Akademi*, 1/1, (2018):20

²⁹² Habermas, "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak - Siyaset Kuramı Yazıları, 132

²⁹³ Duverger, Siyaset Sosyolojisi Siyasal Bilimin Öğeleri, 90

²⁹⁴ Helle, Kentleşmiş İnsan, 71

²⁹⁵ Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. Dilek Hattatoğlu, 2 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 155

²⁹⁶ Tekin Akıllıoğlu, "Temel Hakların Durdurulması", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 18/1, (2019):162

Literatürde bireyin haklarının gelişimindeki dönüm noktası, feodalitenin bitişiyle birlikte tarımda üretimin fazla vermesi, ticari ilişkilerin artması ve kentleşmenin gelişmesine bağlı olarak yazılı hukukun, sözleşme kavramının öneminin arttığı belirtilmektedir. İlk olarak Locke, bu sözleşme olgusunun birey ve toplum arasında da geçerli olması gerekliliğini vurgulamıştır.

Locke, devletin toplum tarafında, birey ile tarihi süreçle oluşmuş, tek seferlik bir “*toplum sözleşmesi*” varlığından bahsetmiştir.

John Locke tek seferlik bir sözleşme tarafı da olsa bireye güvenmektedir ve kamu hukukunun öncülerinden Thomas Hobbes ve diğerlerinden insana güven duyması ile ayrılmaktadır. Locke’a göre insan doğuştan kötü değildir, iyiliğe eğilimlidir. Yapılması gereken; Tanrı’nın koyduğu sınırlar içinde, diğer insanlarla sevgi ve saygı sınırları içinde yaşamaya yöneltmektir. Dolayısıyla bir zorbanın yönetimi olmasa da birey ve toplum, bir sözleşmenin tarafı olarak, düzenli bir kamusal yaşamda buluşabilirler.²⁹⁷ Locke’un bu görüşleri devlet figürünün de sözleşme tarafı kabul edilmesi bakımından önemlidir.

İnsan hakları insan oluştan kaynaklı haklardır. Bu haklar, “*doğuştan*”, “*evrensel*”, “*devredilmez*” ve “*vazgeçilmez*”, niteliklere sahiptir.

Kentli hakları ise hem kentlinin insan oluşundan dolayı sahip olduğu “insan” haklarını hem de kentin sakini olarak, kentsel ve çevresel haklarını tanımlamaktadır.

Uluslararası hukukta, kent hakkı ile ilgili öncü anlaşma “*Avrupa Kentsel Şartı*”dır.

Avrupa Kentsel Şartı “kentli” tanımını yapan ve “*kent sakini, yaşamını kentte geçiren ve kimliğini kente göre tanımlayan kişi*” olarak ele alan bir belgedir.

Mithat Arman Karasu, İnsan Hakları Derneği tarafından 1989’da açıklanan “*Yaya Hakları Bildirisi*”ni buna örnek göstermektedir.²⁹⁸

²⁹⁷ Neşet Tokuş, John Locke ve Siyaset Felsefesi, 1 bs. (İstanbul: Liberte Yayınları, 2003), 74

²⁹⁸ Karasu, “Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları”, 48.

Kentli olmak, tüm bu nitelere ek olarak; estetik ve zevk meselesidir. Aynı zamanda bilgi-görgü kaynaklı davranışlarla ortaya çıkmış bir naifliği temsil etmektedir.²⁹⁹



²⁹⁹ Bozlağan, Yılmaz, Can, İstanbul: Kent ve Medeniyet, 189

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KENTSEL YAŞANABİLİRLİK VE KENT HAKKI

4. KENT HAKKININ ORTAYA ÇIKIŞI

Kent hakkı kavramı, 1968'de Lefebvre'nin tanımladığı ve Harvey tarafından yorumlanarak literatüre kazandırılmıştır. Kent hakkının dayanışma hakları içinde hem dayanışma haklarını hem de dayanışma haklarının önünde bulunan birinci ve ikinci kuşak insan haklarını etkileyen kilit öneminin bulunduğu söylenebilir. Çünkü kent hakkı sadece sürdürülebilir kentleşme sürecinde bireyin yer aldığı ve süreci etkilediği bir olguya işaret etmekle yetinmeyen bir hak tanımıdır.³⁰⁰

Kent, kır karşısında insana sınırlandırılmayan, heterojen, çoğul ve modern olanaklar sunan bir mekân olarak kabul edildiğinde sunulan olanaklara erişim hakkı da tedavülde olmalıdır. Aksi halde tüm insan hakları kataloğunda hakların yer alması ama bireyin hele ki kentli bireyin bu haklara erişiminin kısıtlanması bir çelişki oluşturacaktır.³⁰¹

Kent hakkı adeta usul hukuku fonksiyonu görmekte, sayılan onlarca insan hakkına, bu hakların anlam ifade ettiği kentte kullanılabilmesine yönelik bir "hak-fiil" ehliyeti normu haline gelmiştir. Uzun yıllar İnsan Hakları Derneği'nde çalışmalar gerçekleştiren Hüsnü Öndül dayanışma ve kent hakkı konusunda şu tespiti yapmaktadır.

"Dayanışma haklarının ortak özelliği diğer tüm insan haklarının ortak özelliği olan yaşam hakkını ortak payda olarak almasıdır. Dayanışma hakları diğer tüm insan haklarının da korunması için ortak gözetim, işbirliği ve dayanışmayı gerektirmesine karşın, niteliğinden kaynaklı olarak işbirliği ve dayanışma özelliği belirgin bir biçimde ortada olan haklardır...kentli hakları...örneğin çevre, doğa, tarih, mimari ve kültürel mirasa her saldırı

³⁰⁰ Pınar Akarçay, Gökhan Ak, "Bir İnsan Hakkı Olarak Katılım Hakkı ve Edirne Kent Konseyi Örneği", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3/5, (2017):1766

³⁰¹ Güler, "Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım", 52

*ya da genel olarak insanların yaşamlarını zorlaştırıcı eylemler, insan onuruna aykırı eylem ve işlemlerdir.*³⁰²

Kentin, haklar bakımından zenginleşmesi, hakların eylemsel düzeyde yaşanabilirliği, kentlinin bu haklara erişebilmesi ve eriştiği hakları herkese karşı ileri sürebilmesi kent hakkının kapsayıcılığını da tarif etmektedir.³⁰³

Birey, kent hakkına erişim ve hakların korunmasını yine kent hakkı çerçevesinde bulmak, daha önce denenmemiş, uygulanmamış usullerle, örgütlenmelerle ifade etmek, hak savunuculuk temelli eylemlerle dile getirmek hakkına da sahip kabul edilmektedir. Dolayısıyla katılımcı demokrasi ve sivil toplum ilişkisinde kent hakkı tanınmayan bireylerin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Kent hakkının ilginç, denenmemiş hatta bazı sosyal kesimleri rahatsız edici yöntemlerle ifade edilmesi, “*yeni medya*” ve “*sosyal medya*” gibi araçlarla küresel tedavül yeteneği kazanmıştır.

Yeni kamusal alan kabul edilen internet üzerinden tartışmaya açılan kent hakkı, sosyal medya hesaplarından yapılan çağrılarla eylemselleşebilmekte, sanal kampanyalar, çağrılar, protestolarla politika yapıcıların verdikleri kararlar, çıkardıkları yasaları etkileyebilmektedir.³⁰⁴

İnternet üzerinden kamusal alanın yeni bir versiyonu ile karşı karşıyayız. İnternet üzerinden yeni kamusal alanın ortaya çıkışı, nasıl bir kamusal alan dönüşeceği sorununu da beraberinde getirmektedir. Habermas’ın tanımlandığı biçimiyle kamusal alan “özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekanların tanımlandığı hayat alanı”dır.³⁰⁵ Bu tanımdan yola çıkıldığında İnternet, ürettiği sosyal medya ve haber ağları sayesinde yeni kamusal alan kabul edilmektedir.

³⁰² Hüsnü Öndül, “Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri”, 8 Ağustos 2008 *İnsan Hakları Derneği*, <https://www.ihd.org.tr/kentlihaklarinin-kavramsal-temeller/> (Erişim Tarihi:11.12.2020)

³⁰³ Özgün Dinçer, “Sürdürülebilir Kentleşme Tartışmaları ve Kent Hakkı”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/10, (2016):77

³⁰⁴ Zeynep Banu Dalaman, Türkiye ve Tunus’ta Feminist Alternatif Medya ve Kadın Hareketi, 1 bs. (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2020), 72

³⁰⁵ Ceren Yeğen, “Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, (2013): 128

Habermas'ın "*kamusal alan*"ı dünyanın her yöresinde benzer şekilde gelişmemiş kabul edilmektedir. Demokrasinin henüz yerleşmediği ve problemler yaşadığı toplumlar için kamusal alan, özgürlüklerin hayata geçmesi ve farklılıkların yaşatılması açısından yeterli zemin durumuna geçmemiştir. Habermas işte bu ortamın demokratik olarak nitelendirilemeyeceğini, olsa olsa ideolojik kabul edilebileceğini belirtmektedir.

Bu gibi kamusal alanlar totaliter devletler tarafından kendi ideolojilerine uymayan düşüncelere yaşam biçimlerine kapatılmaktadır. İdeolojik kamusal alan ikincil olarak, yasaklayan ve daraltan bir niteliğe sahiptir. Farklılıkların olabileceğini görmezlikten gelmektedir.

Uluslararası hukuk ve siyaset kent hakkının küresel tedavül gücünün farkına 1990'lı yıllarda varmıştır. *Uluslararası Habitat Koalisyonu (HIC)*, *Kentsel Reform için Brezilya Ulusal Forumu (FNRU)*'nda "*adil, demokratik ve sürdürülebilir şehir ve kasabalar için*" uluslararası sözleşme taslaklarında kent hakkına yer vermiştir. Bu taslaklara başta UNESCO olmak üzere uluslararası kuruluşlar katkı sunmaya çalışmıştır.

1995'ten beri de UNESCO, Latin Amerika sivil toplumcuları tarafından kampanyası yürütülen "*Kentte İnsan Hakları Sözleşmesi*" 'ne destek vermektedir.

Bu girişimler sonucunda, "*küreselleşmeye yön verme hakkına, sadece gücü elinde bulunduran siyasetçilerle iş dünyasının nde gelenleri sahip olmamalı*" ³⁰⁶ sloganıyla gerçekleştirilen, 2001 Dünya Sosyal Forumu'nda '*Kentte İnsan Hakları Sözleşmesi*' imzaya açılmıştır.

Kent hakkının küreselleşme süreciyle yoğun ilgisi onu kolektif hak kategorisinde görmeyi gerektirmektedir. Ancak kent hakkını vurgulayan sosyal hareket yaklaşımlarında Lefebvre'nin etkisiyle, kent hakkının küreselleşme karşıtı hareketlerden hatta Lefebvre'nin devrimci, radikal ve sistem karşıtı tariflerinden uzaklaştığı, alternatif küreselleşme hareketine evrildiği, "*bir başka dünya mümkün*" sloganının benimsendiği

³⁰⁶ Johannes Beck, "Dünya Sosyal Forumu 10 Yaşında, ev. Değer Akal, *Deutsche Welle Türkçe*, 25.01.2010, <https://p.dw.com/p/Lq1A> (Erişim Tarihi: 16.12.2020)

savunulmaktadır.³⁰⁷ Bu süreçte Dünya Sosyal Forumları ağ görevi üstlenerek etkili olmaktadır.³⁰⁸

Ancak sosyal forumların tezleri ve taleplerinin, “*Habitat, UNESCO gibi BM örgütleri ve çeşitli uluslararası STK’lar tarafından kentin sunduğu toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve teknik hizmetlere yönelik bir haklar silsilesine indirgendi.*” yorumu yapılmaktadır.³⁰⁹

2005-Porto Alegre Dünya Forumu’nda “*Kentte İnsan Hakları İçin Dünya Sözleşmesi*” kabul edilmiştir. Kent Hakkını anayasasına dahil eden ilk devlet de Brezilya olmuş, anayasaya, kent hakkına yer veren “kent yasası” eklenmiştir.

Kent hakkının Avrupa’da tanınırlığını sağlamaya dönük baskılar ise 2006’da sonuç vermiş; “*Kentte İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi*” kabul edilmiştir.

Kentli hakkı konusunda Avrupa alanında ortaya çıkan en kapsamlı ve etkili belge, 1992’de Avrupa Konseyi tarafından ilk adımı atılan ve daha sonra geliştirilen Avrupa Kentsel Şartı’dır. Şartı’nın temelleri 1980’li yılların başında gündeme gelen “*kentsel Rönesans*” tartışmalarıyla atılmıştır.

Avrupa Kentsel Şartı, kent hakkı tanımını kullanmadan kentsel yaşamı geliştirme hedefi koymakta ve bunun sağlanabilmesi için de 4 öncelikli çalışma alanı belirlemektedir. Bunlar; Fiziksel kentsel çevreyi geliştirme, Mevcut konut stoklarını yenileme, Yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanaklar yaratma, Toplum kalkınma sürecinde halkın katılımını artırma, olarak sıralanmaktadır.³¹⁰

Avrupa Kentsel Şartı’nda “kent hakkı” tanımı birebir kullanılsa da içerdiği, “*toplumun geleceğini etkileyen tüm kararlara yurttaşların görüşlerine başvurularak alınması*” prensibinin kent hakkına işaret ettiği belirtilmektedir.³¹¹

³⁰⁷ Levent Şensever, “Dünya Sosyal Forumu Nedir, Ne Değildir?”, 17 Ocak 2004, *Bianet.org*, <https://bianet.org/bianet/toplum/28693-dunya-sosyal-forumu-nedir-ne-degildir> (Erişim Tarihi: 17.12.2020)

³⁰⁸ Yavuz Yıldırım, “Sosyal Forum Süreci ve Avrupa Sosyal Forumu: Kurumsallaşma Tehlikesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 6/3, (2011):406

³⁰⁹ Cihan Uzunçarşılı Baysal, “Kent ”Hakkından Kentsel Muhalefete Bakmak”, 12 Mayıs 2019, <https://kentstratejileri.com/tag/kent-hakki/>, *kentstratejileri.com*, (Erişim Tarihi: 7.12.2020)

³¹⁰ Karasu, “Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları”, :40

³¹¹ Burak Koçak, Mücahit Bektaş, “Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sisteminde Kentli Hakları ve Katılım”, *Kent Akademisi*, 12/1, (2019):117

4.1. Kent Hakkının Gelişimi

Küreselleşme, kentler için etkisi sürekli artan güçlü bir değiştirici; özellikle kültürel anlamda karmaşık bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Zira gerek ekonomik gerekse siyasal küreselleşme, dünya nüfusunun büyük oranda yaşadığı kentler bağımlı; kentleşmeyi günümüzdeki bulunduğu noktaya taşıyan ve onu sürekli olarak yıkıcı yaratıcılığa mahkum eden paradigmatik bir süreçtir.³¹²

Küreselleşme ve beraberinde modernite, kentleşme bağlamı kültürel değişimin³¹³ güçlü dalgalarından etkilenen ilk yapıların, politik ve bürokratik kurumlar olduğu kabul edilmektedir. Küreselleşme, kurumların amaç ve yeteneklerini geliştirmekte, etkinliklerini artırmaktadır.

Ancak aynı küreselleşme, kurumları sürekli reaksiyoner olmaya zorlamaktadır. Üstelik bilişimin, internetin etkisiyle kurumlar; haftanın 7 günü, 24 saat, kendileriyle ilgili konuları izleme, değerlendirme ve eyleme geçmeye hazır olmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum da kurumlar, bütçe, personel, mevzuat olanaklarıyla karşılayamayacakları hizmetleri üretmek zorunda bırakmaktadır. Neredeyse tüm kurumları etkileyen bu süreç yerelde kent yönetimlerini daha fazla baskı altında tutmaktadır.

Aslında siyasal ve hukuki açıdan kent kurumları ve yönetimleri “yöneten” statüsünde olsalar da yaşanan çağ onları, sürekli değişen gündem, sorunlar ve ihtiyaçlar ile kerizler önünde sürüklenen duruma düşürmektedir.

Aynı zamanda bireylerin ve kitlelerin bürokrasiyle irtibatını sağlayan hukuksal, ideolojik, geleneksel bağlar zayıflamakta, kurumların kent için, insanlar için en iyi çözümleri bulacağına, en iyi hizmetleri ürettiğine yönelik inançları azalmaktadır.

Bürokrasi dışında, sivil toplum yapılanmasında da aynı aşınma sorunu görülmektedir. İnsani yardım kuruluşlarının da aralarında

³¹² Berger - Huntington, Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik, 255

³¹³ Derek Layder , Sosyal Teoriye Giriş, Çev. Omit Tathcan 4 bs. (İstanbul: Küre Yayınları,2014), 65

bulunduğu örgütlerin, sivil toplumla en fazla bağa sahip belediyelerin toplumla güven temelli ilişkilerini sürekli yenilemeleri gerekmektedir.³¹⁴

Bu durumun nedenlerinden biri de küreselleşmenin tüketim kalıplarını daha sık değiştirmesi olarak gösterilmektedir. Zira yerel yönetimler hizmetlerini planlarken, bir önceki aşamaya göre iyileştirdikleri her konu kısa bir süre sonra daha iyisine yönelik talepleri getirmekte ve uygulananlar kısa sürede güncelliğini yitirmektedir.³¹⁵

Kentleşmenin, modernite ve küreselleşme ilintili değişimi kent hakkının hukuksal tanınırlığını da hızlandırmıştır. Ancak hukukun kent hakkına yönelik kodifikasyonu ülkesel hukuk sistemleriyle kıyaslandığında, uluslararası hukukta daha baskın, hızlı ve yaygın durumdadır. uluslararası hukuk alanında kent hakkına yer veren düzenlemeler kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

4.2 Neoliberal – Yeni Sağ Politikalar

Neoliberalizm, politik bir ideal olarak her şeyin bir meta olarak değerlendirildiği, alınıp satıldığı piyasa ortamını en etkin kararların verildiği mekân olarak tanımlamaktadır (Geniş ve Çelik, 2012:5).

1980’lerde yaşanan Neoliberal değişim ve küreselleşme, dünya kentlerinde köklü bir değişim yaratmıştır. Bu dönem, planlamanın önemini azaltmıştır veya planlanamayan gelişmelere yol açmıştır.

Neoliberalizmin finans merkezli kentsel alanları sermayeye dönüştürmüş; kentsel rantı ön plana çıkaran yaklaşımlar, sağlıksız ve plansız bir kentleşmeye neden olmuştur.

Kentsel rant uğruna alınan kararların mekânsal izdüşümleri kentlerin biçimlenişinde önemli rol oynarken; kentlinin alınan bu kararlar doğrultusundaki değişen sosyo-kültürel yaşantısı ve gündelik yaşam pratiklerinin olası etkileri ise göz önünde bulundurulmamıştır.

İnsanların hayatlarına ve yaşadıkları mekânlara dair kritik kararlara katılımının genellikle sağlanamadığı günümüz koşullarında; mekâna dair plan, proje ve politikalar da küreselleşen sermaye tarafından

³¹⁴ Sennett, Yeni Kapitalizmin Kültürü, 113

³¹⁵ Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, 164

belirlenmiştir. Bu süreçte, siyasi otoritelerin görüşleri ve politikaları da kentlerin yapılanmasında başat rol üstlenmiştir.

Kentte katılım hakkından yoksun bir biçimde alınan kritik kararların hak ihlallerine neden oluşu, mücadelelere neden olmuştur.

Kapitalizmin etkisindeki kentler, sürekli alınıp satılan, küresel sermaye akışının olduğu birer meta halini almıştır. Tüm bunlara kentin potansiyellerine erişememe, kentin olanaklarından yeterince faydalanamama gibi özellikler ve kent yaşantısında artan hak ihlalleri de eklenince yerel veya küresel düzeyde kentsel mücadeleler meydana gelmiştir.

Sisteme karşı dünya kentlerinden yükselen muhalefete birkaç örnek verebiliriz:

- Mısır'da bir kentsel kamusal mekân niteliğinde olan Tahrir Meydanında 2011'de milyonlarca eylemci tarafından bir "kent" devrimi gerçekleştirilmesi,
- Mevcut sistemin politikalarına ve uygulamalarına tepki gösteren yüzbinlerce Madridlinin Puerta del Sol Meydanı'nı işgal ederek doğrudan demokrasi taleplerini dile getirmesi ve,
- New York'ta 2011 yılının Eylül ayında yaşanan "Wall Street'i İşgal Et" eyleminin ülke genelinde, üniversitelerden hastanelere, kütüphanelerden finansal kriz sonrası bankaların el koyduğu konutlara kadar toplumun tüm kesimleri arasında yayılması.

Son yıllarda "*kent hakkı*" kavramı da kentlerde toplumsal ve kentsel dönüşümde çıkış noktası olmuştur.

Emekçilere, kapitalizmin "*değişim değeri*" olarak görülmeye başlanılan kentler yerine, kendi ihtiyaç ve arzuları doğrultusunda, daha fazla katılımcı olunan bir kent yaşamı önerilmektedir.

4.3. Kent Hakkı Savunuculuğu Profili

Yeni ve farklı bir kent hayatı talebi, kentsel muhalefet aktörleri tarafından dünyanın birçok yerinde farklı eylem biçimleriyle defalarca dile getirilmiştir.

Birçok yerde özellikle de gençler kent hayatının noksanlıklarını protesto etmişler; karşılaşma imkanları sağlayan kamusal alanların yaratılarak, artan farkındalık ve bilinçle beraber bir kent kültürü oluşturulmasına işaret eden “kent vaadi” nin hayata geçirilmesini talep etmişlerdir. Bu amaçla protestolar ve eylemler gerçekleştirilmiş; alternatif kültürel faaliyet alanları ve etkinlik merkezleri oluşturularak konuya dikkat çekilmiş; bunun yanı sıra, boş evler işgal edilmiş ve büyük ölçekli projelerle soylulaştırmanın çeşitli biçimlerine karşı tepkinin gösterildiği eylemler gerçekleştirilmiştir.

Kent hareketleri listesi, özellikle son yıllardaki örnekler de göz önünde bulundurulduğunda, gittikçe uzamaktadır. Bunlar arasında özellikle de barınma hakkına yönelik olanlar, gecekondu mahallelerindeki kentsel dönüşüm/ kentsel yenileme hareketleri kapsamında yerinden edilmeler ve yerleşimlerin yıkımına karşı verilen mücadeleler ile toplumsal hareketler ön plana çıkmaktadır.

Kent hareketlerinin Marksist hareketlere mal edilen, artık değerini “emekçilerden”, “işçilerden” gasp edildiği gerekçesini de sahiplenen ve genişleten bir muhalefet söz konusudur. Emekçiler, üretimden kaynaklanan bir artı değeri kaybetmekte ve geri almaya çalışmaktadır.³¹⁶

Ama 20.yy’da yaşanan kapitalist deneyim ve sanayi ötesi değişim, gezegende “herkese” ve “her canlıya” ait olan yaşamsal kaynakları gasp etmektedir. Bu yeni ve ilkinde göre aşkın gerekçe, işçi sınıfı hakları mücadelesi olmaktan öte bir insan hakları mücadelesine dönüştürülmüştür.

Dolayısıyla “kolektif” nitelikli “dayanışma hakları” ilhamını hatta kritik söylemlerini Marksizm’den ilham alsa da yeni bir siyasal olguya karşılık gelmektedir.

Murray Bookchin, çevreciliğin, biyo kültürün devamına ilgi duymak ve doğa severlikten öte, çevre üzerinden, bir hakkın savunulması olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Buradaki ekolojik sözcüğü, kirlenme, görece balta girmemiş ormanların elde tutulması, vahşi yaşamın korunması gibi konularla uğraşan tek yönlü hare ketlere dayalı geleneksel çevrecilikten çok daha geniş bir anlama sahiptir. Ekoloji benim gözümde

³¹⁶ Tahir Baysal, “Çevrecilik Hareketlerinin Sınıfsal Boyutu ve Kamu Yönetimini Etkileme Potansiyeli”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2, (2018):259

*biyolojik olmaktan çok toplumsal bir tasarıdır; tahakküm düşüncesinin ve hiyerarşinin tarihsel gelişiminin bugün karşılaştığımız toplumsal ve doğal sorunlara nasıl yol açtığıнын incelenmesi gereklidir."*³¹⁷

Dayanışma haklarının özde yeni bir muhalefet, yeni bir hak arama olgusu ortaya koymuş olmasına rağmen bunun bir ideolojiye dönüşüp dönüşmediği tartışmalıdır. Genelde en belirgin ortak noktaları “kent hakkı” olan feministler, yeşiller, lgbt, anti-faşistler, çevreciler, ırkçılık karşıtları için ikinci ortak nokta, kolektifleşmenin kentlerde meydana gelmesi ve eylemlere dönüşmesidir.

Ancak üçüncü ortak noktaları olan “küreselleşme karşıtlığı”nın konvansiyonel politikada, sağ – sol ideolojilerden birine ya da yenisine karşılık gelen ideoloji olarak kabul edilmediği görülmektedir.³¹⁸



³¹⁷ Bookchin, Kentsiz Kentleşme- Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, 32

³¹⁸ Heywood, Siyaset Teorisine Giriş, 38

4.4. Küreselleşme ve kent hakkı

16. yy'dan itibaren 3 küreselleşme sıçraması yaşandığı ileri sürülmektedir. İlkini belirleyici olayları olarak; Avrupa'nın etkinliğinin artması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselmesi ile askeri ve coğrafi üstünlük sağlaması,

1850-1914 yılları arasında yaşandığı kabul edilen ikinci küreselleşmedeyse; tren yollarının yaygınlaşması, buhar gemilerinin ortaya çıkışı ile okyanus aşırı seferlerin kolaylaşması, telefon ve telgrafın kitle iletişim araçlarına dönüşmesi belirleyici olaylar olarak sayılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise üçüncü küreselleşme süreci başlamıştır. Bu küreselleşme sürecinde nükleer silah ve enerji kaynakları, bilişimin ve uzay teknolojilerinin gelişimi belirgin olaylar olarak kabul edilmektedir.

Tüm bu gelişmelere rağmen kapitalizm, istikrarlı bir görünüm sağlayamamış, sık sık krizlerle karşılaşmıştır. Bu krizlerin herbirinden kentler, doğrudan etkilenmiştir. İlginç olan, kapitalizmin krizden çıkış seçeneklerinden birinin, kentleri metalaştırma eğilimi oluşudur.

İkinci Dünya Savaşı ardından yaşanan krizlerde, 1980 ve 2000'li yılların ilk on yılında yaşanan ekonomik krizlerde kapitalizm, kentler rant ekonomisi yaratarak, kaynak ortaya çıkarmaya ve krizini aşmaya çalışmıştır.

Kapitalizmin, kentleri metalaştırma sürecinde ilk aşama, kentlere rant ekonomisi olması için sunduğu yatırımlardır. Cazip hale gelen kent, göç çekmekte, kalabalıklaşmakta ve bu aşamada kentin kaynaklarını yetersizliğe sürüklemektedir.

1980'lerin küreselleşme olarak adlandırılmamış haliyle neoliberal politikaları, kentleşmeyi metalaştırmış, tüketime dayalı ekonomiye uygun rol modellere öykündürülen insanların, kenti tüketmesine göz yumulmuştur. Ancak bu strateji sadece, konforu kalkınma olarak kabullendikleri bir kentsel yaşam modeline zorlamakta ve yabancılaştırma süreçlerini beslemektedir.³¹⁹

³¹⁹ Güler, "Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım", 60

4.5. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Bağlamında Kentleşme, Kentli Hakları ve Kent Hakkı

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Sustainable Development Goals-SDG), 2000'de Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinin (Millennium Development Goals -MDGs) yerine 2015'te kabul edilmiştir.

15 yıllık içinde hayata geçmesi planlanan hedefler, 2012'de Rio+20 toplantılarında biçimlenmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden, 11. Hedef "Sürdürülebilir kentler ve yaşam (Sustainable cities and communities)" başlığıdır.

4.5.1. Yoksulluk

Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması: İnsan yaşamı için zorunlu ihtiyaçların karşılanamazlığını tanımlayan yoksulluğun genel boyutu, geri kalmış ülkelerde kitlesel seyir izlemesidir. Ancak kentsel boyutta, kent refahından pay alamamaya dayanan yoksullaşma, gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelerin de sorunu olarak büyümeye devam etmektedir.

Yoksulluğun küreselleşmesi olarak adlandırılan bu durum literatürde; mutlak, görelî, sınıf altı, kronik, öznel, kentsel/kırsal, yeni, insani, nöbetleşe yoksulluk nitelendirmeleriyle ve daha ilginç yeni kölelik başlığı altında incelenmektedir.

Yoksulluğun, gelişmiş ülkeler ve gelişmiş kentlerde dahi önlenemez yükselişi, Noam Chomsky'nin, "Küreselleşme: İnsani Değerlere Karşı Benzeri Görülmemiş Saldırısı" tespitini doğrular niteliktedir.³²⁰

4.5.2. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 1990'da nüfusu 10 milyondan fazla olan kent sayısının 10 iken, 2014 yılında 28 kente ulaşılmasına dikkat çekmekte ve 2050 yılında dünya nüfusunun yüzde yetmişinin kentlerde yaşayacağına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kent, insan yaşamının ana mekânı ve insan haklarının gerçekleştirme mekânı olarak önemini artırmaya devam etmektedir.

³²⁰ Mevlüt Yılmaz, "Küreselleşme ve Kentsel Yoksulluk: Sosyolojik Bir Perspektif", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, ¼, (2012):264

SONUÇ

Kent olgusu, insanlık için iyi yaşama, güvende olma, dayanışma ihtiyaçlarını birarada sunan bir mekân seçeneği olarak ortaya çıkan bir yerleşme biçimidir. Ancak kentleşme tarihsel olarak öyle bir seyir izlemiştir ki bugün kent olgusunun bu ihtiyaçların hepsini birarada karşılayabilmesi zorlaşmıştır.

Kent, ortaya çıkışından itibaren paradigmatik bir değişim kavramı olarak ele alınmaktadır. Kentin vaat ettiği refah, güvenlik ve dayanışma gibi özellikler onu cazipletirmekte, ona erişenleri ayrıcalıklı yapmaktadır. Ancak sürekli talep artışı yaşanması, zaman içinde sunduğu kabul edilen özelliklerin içinin boşalmasına neden olmaktadır. Sürekli artan nüfusa yavaş artan refahın bölünmesi, kent sakinleri için kentin yaşanabilirliğini sorgulatmaktadır.

Yaşanılabilir kent, insanların özelliklerine göre değişkenlik gösteren, göreceli bir kavramdır. Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklara göre yaşanılabilirlik farklılıklar göstermektedir. Kentte yaşayan insanların kentlerinden beklentilerine, kendilerini nasıl tanımladıklarına bağlıdır. Dolayısıyla kentten memnuniyet düzeyleri de bu tanımlamalarla doğru orantılıdır. Belki de kentli olmak, insanın entelektüel ve psikolojik yetkinliğini rahatlıkla sergileyebileceği varsayılan kentlerin dışında da bir kimliği ifade etmektedir.

Kentlerde yaşamın değişimi, insanların kentten beklentilerine göre değişebilmektedir. Kent, toplumsal yapısı ve örgütlülüğü ile bu beklentileri karşılamaya çalışmaktadır ve değişimin temel motivasyonu, yaşanılabilirliğini herkes için tatmin edici düzeyde oluşunu sağlamaktadır. Ancak kent sakinlerin tamamını tatmine edecek bir memnuniyet kapsayıcılığını tesis etmek mümkün değildir. Çalışmanın bütününde, bu kapsayıcılığı mümkün olabilecek en üst düzeye ulaştırabilmek için ortaya atılan görüşler incelenmeye çalışılmış, uygulamalar gözden geçirilmiştir. Çalışma boyutunda bir çok bulgu ve yorum gözden geçirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar, kentlinin kentten yaşanabilirliğe ilişkin beklentilerini, memnuniyet kapsayıcılığını şu şekilde sınıflandırmaktadır:

a- Hak temelli kapsayıcılık: Bu bulgu ve yorumlar göstermektedir ki insanın kentten yaşanabilirlik için beklediği katkı, temel insan hak ve özgürlüklerinin tanınırılığı ve bunlara erişim konusunda kolaylaştırıcılıktır.

b- Entelektüel temelli kapsayıcılık: İnsanlar, kentte, kentli gibi yaşayabilmek üzerine bir anlayış geliştirmişlerdir. İlkçağdan itibaren bu anlayış, daha yeni hakları temel haklar üzerine ekleme ve bunları gerçekleştirme talebinde bulunmalarını normal karşılamayı gerektirmektedir. Daha yeni hakların neler olabileceği, insanların seçimine bırakılmış, diğer insanlara ve kent otoritelerine sunulması mümkün kabul edilen bir durum ortaya çıkarmaktadır. Modernleşme süreci eski çağlardan bugüne kadar kentlerde sürekli olarak yeni özgürlük ve hak alanlarının ortaya çıkışını, bu hakları kullanmayı sağlayan, kolaylaştıran hizmetlerin üretilmesini desteklemiştir.

c-Politik kapsayıcılık:

Kentin insanlar için anlamını kırsaldan farklı kılan yönü; kentin ortaya çıktığı ilk andan itibaren beşeri bir ürün oluşudur. Bir kent, az sayıda insanın fiziki ve tinsel kararlılığıyla ortaya çıkar ve sürekli olarak yeni gelenlerin katkılarıyla gelişir. Mimari yapısı, iş kolları, iktisadi ve sınai hizmetler bu değişim sırasında insanların katkılarıyla ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla bir kent, nevi şahsına münhasır bir toplum sözleşmesidir. Sürekli yenilenen, yeni gelenlerin üzerine bir şeyler ekleyebildiği bu sözleşmesel ilişkide kent yönetimi yada örgütleri ile kentliler arasında sürekli bir devinim söz konusudur.

Kent Hakkının 2000'li yılların başından itibaren Dünya Sosyal Forumları bağlamında ele alınması, forumların dünyanın her yerinden katılımcı profiline sahip olduğunu da göstermiştir.

Kent Hakkı, kamusal alanda dile getirilebilecek bir haktır ve şu temel haklara dayanmaktadır:

- 1) Katılım
- 2) Ortak Tavır
- 3) Çevreye Saygı
- 4) Kente Sahip Çıkma

Avrupa'da, sivil bir girişim olarak Avrupa Kentsel Haklar Parlamentosu kurulması veya yeni bir belge ortaya çıkarılması için girişimler ortaya çıkarılmıştır. Müstakil bir üst yapı olarak, kentlerin ve kentlinin, demokratikleşme süreçlerinin geliştirilmesi, krizlerde dayanışma

sağlanması ve ekosistemin korunması konuları öncelikli olmak üzere, icrai bir gücü bulunan ağ oluşturma amaçlanmaktadır.³²¹

Bu bağlamda kentli, bu sözleşmesel yapıda, oy kullanarak yönetimi belirleme hakkına sahiptir. Katılımcılığı esas alan bir demokrasi anlayışında ise sivil toplum aracılığıyla önceki ve beklenen seçimler arasında da hak ve beklentilerini yönetime ve diğer kentlilere iletebilir. Teorik anlamda da olsa bu yaklaşım, kentin mana itibarıyla kendisiyle özdeşleşen bir yönüdür.³²²

Pratikte ise kentte yaşayan insanların haklarını temini kentleşmenin yükselişine bağlı olarak kolaylaşmamıştır. Kentleşme, yoğun ve hızlı nüfus artışı, iklim değişikliği, su ve gıda rezervlerinde daralma, iktisadi krizler gibi çok sayıda sorunun blokajında bulunmaktadır.

Kentlerin bir kısmında bu blokajlar, kentli haklarının dar anlamıyla ve belki asgari düzeylerde ele alınmasını gerektirmektedir. Bir kısmında ise kentli haklarının içi boşalmakta, görünürde haklarla kent-birey ilişkisi yönetilmeye çalışılmaktadır. Her iki durumda da kentlerde sağlıklı bir yaşanabilirlik tesisinden bahsetmek mümkün değildir.

Kentli haklarının tam ve etkin biçimlerinin tesisinde, bu hakları yenilemek suretiyle yaşanabilirliği geliştirebilmek için başvurulabilecek yeni bir mekânizma 1960'lı yıllardan beri gelişmektedir. Kent Hakkı, David Harvey başta olmak üzere birçok düşünürün, yaşanabilirliğe ulaşabilmek için insanların sürekli olarak güncelleme yapabilmesini sağlayan bir mekânizma olarak kent hakkı karşımıza çıkmaktadır. Kentli haklarının gerçekleştirilmesini sağlayan bu hak dizini, kolektif olabilme, dayanışma haklarını tamamlama özellikleriyle küresel bir fenomene dönüşmektedir.

Kentli hakkının kent hakkına dönüşüp dönüşmediğini ölçmeye yarayabilecek anahtar kavramlar bulgulanabiliyor. Çalışma boyutunda bir çok bulgu ve yorum gözden geçirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar, kentlinin kentten yaşanabilirliğe ilişkin beklentilerini, memnuniyet kapsayıcılığını şu şekilde sınıflandırmaktadır:

a- Hak temelli kapsayıcılık:

³²¹ The Universal Declaration of Urban Rights, <https://urbanright.org/> (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

³²² Urbanization and Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/issues/urbanization/pages/urbanizationhrindex.aspx> (Erişim tarihi: 12.11.2020)

b- Entelektüel temelli kapsayıcılık:

c-Politik kapsayıcılık:

Kentli haklarının önemli kısmı geleneğe bağlı olarak kent yönetimlerinin önermelerine dayalıdır. Oysa kent hakkı, kenti yönetenlerin de dikkate almaları gereken, kentlilerin tanımlayabildiği, yorumlayabildiği haklara dair bir alandır.

Kentli haklarının önemli kısmının halen daha otoriteler tarafından “verilen” haklar olması, kentli haklarına sahip kentlilerin bu haklarından ileride vazgeçmelerine neden olabilecek manipülasyonlara açık bırakmaktadır. Örneğin, geçici bir içme suyu temini için gölden su temin edilmesine yönelik yatırım, kentlinin su hakkına erişimine dair bir kentli hakkının tanınması kabul edilebilir. Ancak bu yatırımla kendisini yenileyemeyecek ve ekolojik çöküş yaşayacak göletin geleceğine yönelik bir itiraz ileri sürülmesi kent hakkıdır.

Kaçak ve çarpık yapılaşma ile birlikte yaşanan gecekondulaşma, ormanların, doğal alanların, su rezervlerinin ortadan kalkmasına neden olmuş, konut hakkı bağlamında konuyu ele alan gecekondu sakinlerinin ve politikacıların işbirliği ile bu yapılaşmaya yönelik aflar çıkarılmıştır. Ancak konut hakkında dayanan bu kentli hakları operasyonu sonucunda bir çok büyük kentte afete, çevre kirliliğine, iklim değişikliğine dirençsiz, insan yaşanabilirliğinin tehditleriyle iç içe kentler ortaya çıkmıştır. Bu duruma yönelik öngörüyle, fiili duruma itiraz etmek, kent hakkıdır.

Kent Hakkı günümüze küreselleşen, başta gençler olmak üzere eğitilmiş kesimleri doğrudan etkileyen bir süreçtir. Ancak kent hakkının bir başka özelliği, politikacıları ve politika yapıcılarını irrite eden görünümüdür. Zira onlar açısından kent hakkı, günümüzde ağır yönetsel tartışmalara dikkat çeken sosyal hareketliliklerin ilham kaynağıdır.. Sergilenme biçimidir.

Kentli hakları, artan nüfus ve azalan kaynaklar blokajında içi boşaltılmış veya yozlaştırılmış durumdadır. Kent çeperlerinde işgallerle, hukuksuzluklarla elde edilmiş gecekondu orjinli semtlerde bugün kentsel yaşanabilirlik sorunları ağırlaşsa da bu çalışmanın hazırlandığı dönemde bile yeni bir “kaçak yapı affı” ile küçük ölçekli afetlere bile dirençsiz yüzbinlerce bina yasal kabule dılmıştır. Bu afları, kentli hakkı olarak talep eden kent sakinlerinin, aynı kentten yaşanabilirlik beklentileri çelişkisi devam etmektedir. Kentli haklarını tamamlamak, gerçeklemek, ileri boyuta

taşımak için ortaya atılan kent hakkı, kentli hakları ile neredeyse çekişmeli görülmektedir.

Gerek kentli haklarının yaşanabilirliği sağlayan kentleri ortaya çıkarabilmesi için, gerekse kentliliğin tekrardan ileri bir uygarlık kimliğine dönüşümü için kent hakkının tanınırlığına yönelik liberal ve eğitici politikalar ortaya konulması gerekmektedir.³²³



³²³ Lefebvre, Mekânın Üretimi, 23

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Albert Hourani, *The Modern Middle East, USA*, Berkeley: University of California Press, 1993
- Altay, Şakir. *Açıklamalı Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 1 bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1983
- Arendt, Hannah. *Geçmişle Gelecek Arasında*, Çeviren Bahadır Sina Şener, 4 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012
- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, 1 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994
- Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, 1 bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975
- Atmaca, Yıldız. "Optimal Belediye Büyüklüğü ve Yeni Büyükşehir Belediye Yasası", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/2 (2013): 169 vd.
- Balandier, Georges. *Siyasal Antropoloji*, çev. Devrim Çetinkasap, 1 bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010
- Bauman, Zygmunt *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan, 1 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005
- Bauman, Zygmunt *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen, 3 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003
- Bauman, Zygmunt, *Kapımızdaki Yabancılar*, çev. Emre Barca, 1 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018
- Bauman, Zygmunt, *Özgürlük*, çev. Kübra Eren, 1 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015
- Bauman, Zygmunt. *Cemaatler-Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, çev. Nurdan Soysal, 1.bs, İstanbul: Say Yayınları, 2016
- Bauman, Zygmunt. *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, çev. F. Doruk Ergun, 1. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2013
- Bayat, Asef. *Ortadoğu'da Maduniyet*, çev. Özgür Gökmen, Seçil Deren, 1 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006
- Benevolo, Leonardo. *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Afa Intermedia Yayınları, 1995
- Berger, Peter L. - Huntington, Samuel P. *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*, çev. Ayla Ortaç, 1 bs. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003
- Bottomore, Tom. *Siyaset Sosyolojisi*, 1 bs. Ankara: Teori Yayınları, 1987
- Braudel, Fernand. *Uygarlıkların Grameri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 1 bs. Ankara: İmge Kitabevi, 1996
- Bryan Turner, *Klasik Sosyoloji*, çev. İdil Çetin, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Burke, Peter. *Kültür Tarihi*, çev. Mete Tunçay, 2 bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008

- Castells, Manuel. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt- Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, 2 bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008
- Childe, Gordon. *Kendini Yaratan İnsan- İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi*, çev. Filiz Ofluoğlu, 6 bs. İstanbul: Varlık Yayınları, 2001
- Childe, Gordon. *Tarihte Neler Oldu?* çev. Mete Tunçay, 5 bs. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2009
- Dalaman, Zeynep Banu Türkiye ve Tunus'ta Feminist Alternatif Medya ve Kadın Hareketi, 1 bs. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2020
- Davis, Mike. *Gecekondu Gezegeni*, çev. Gürol Koca, 1 bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2007
- Derek Layder , *Sosyal Teoriye Giriş*, çev. Omit Tathcan 4 bs. İstanbul: Küre Yayınları, 2014
- Dobb, Maurice. *Kapitalizmin Dünü Bugünü*, çev. Feyza Kantur, 2 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990
- Duru, Bülent. Alkan, Ayten. çev. Ayten Alkan, Edward W. Soja, *Postmetropolis Üzerine Altı Söylem*, İstanbul: İmge Yayınevi, 2002
- Duverger, Maurice *Batının İki Yüzü*, Çevirenler: Cem Eroğul, Fazıl Sağlam, 1 bs. Ankara: Doğan Yayınevi, 1977
- Duverger, Maurice *Siyaset Sosyolojisi Siyasal Bilimin Öğeleri*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları, 1975
- Farabi, *El-Medinetü'l Fazıla*, çev. Nafiz Danışman, İslam Klasikleri, 4 bs. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2001
- Faroqhi, Suraiya *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, çev. Ayşe Berktaş, 2 bs. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010
- Freire, Paulo *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Dilek Hattatoğlu, 2 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995
- Giritlioğlu, Pelin Pınar. Özden, Kardelen. *Kentsel Adalet Ekseninde İmar Afları: "İmar Barışı" Üzerine Bir Değerlendirme*, Prof. Dr. Necla Giritlioğlu'na Armağan, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020
- Gottdiener, Mark. Hutchison, Ray. *The New Urban Sociology*, 40th ed. US-Philadelphia: Westview Press Perseus Books Group, 2011
- Grotius, Hugo. *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 222-204, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967
- Güngör, Erol. *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010
- Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*, 11 bs. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015
- Habermas, Jürgen. *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak - Siyaset Kuramı Yazıları*, çev. İlknur Aka, 6 bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012
- Habermas, Jürgen. *Demokrasi ve Farklılık – Siyasal Düzenin Tartışmaya Açılması*, ed. Seyla Ben Habib, 1 bs. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 1999
- Harvey, David *Asi Şehirler- Şehir Hakkından Kentsel, Devrime Doğru*, çev. Ayşe Deniz Temiz, 1 bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2013
- Harvey, David. *Umut Mekânları*, çev. Zeynep Gambetti, 1 bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2008

- Haşim Dikencik, *Kent Hakkı ve Kentlilik Bilinci*, Antalya: Antalya Barosu Antalya Kent İzleme Platformu, Kent Hakkı Forumu, 2019
- Helle, Hans Jürgen. *Kentleşmiş İnsan*, Cogito, Sayı 8 Yaz 96, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996
- Heywood, Andrew *Siyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse, 8 bs. İstanbul: Küre Yayınları, 2017
- Hilton, Rodney *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*, çev. Müge Gürer - Semih Sökmen, 3 bs. İstanbul: Metis Yayınevi, 1984
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*, 6.Bask, çev. Semih Lim, İstanbul: Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Yapı Kredi Yayınları, 2007
- Hourani, Albert. *Avrupa ve Ortadoğu*, çev. Ahmet Aydoğan, Fahrettin Altun, 1 bs. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001
- Huberman, Leo. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, 13 bs. İstanbul: İletişim yayınları, 2013
- Huntington, Samuel P. ve diğerleri, *Medeniyetler Çatışması*, 4 bs. Ankara: Vadi Yayınları, 2001
- İbni Haldun, "Mukaddime", 1.c. çev. Zakir Kadiri Ugan, Şark İslam Klasikleri, 4.bs. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 481, 1997
- Janoski, Thomas. *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Ajdan Küçükçiftçi vd, 1 bs. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010
- Jung, Werner. *Georg Simmel: Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi*, çev. Doğan Özlem, 1 bs. Ankara: Ark Yayınevi, 1995
- Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş*, 20 bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007
- Keleş, Ruşen. *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980
- Keleş, Ruşen. Ünsal, Artun. *Kent ve Siyasal Şiddet*, (Ankara: A.Ü. B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982
- Kuhrt, Amelle. *Eski Çağda Yakındoğu- Yaklaşık M.Ö. 3000-330, Cilt I*, çev. Dilek Şendil, 2 bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010
- Lefebvre, Henri. *Gündelik Hayatın Eleştirisi III, Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-felsefesi)*, çev. Işık Ergüden, 1 bs. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015
- Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, 2 bs. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014
- Lefebvre, Henri. *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 2 bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2007
- Leonardo Benevolo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev. Nur Nirven, İstanbul: Afa İntermedia Yayınları, 1995
- Lissner, İvar. *Uygarlık Tarihi*, çev. Adli Moran, İstanbul: Nokta Kitab, 2012
- Marcuse, Herbert. *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, çev. Soner Soysal, 1 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, Çevirenler: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, 2 bs. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005
- Marx, Karl. Engels, Friedrich. *Alman İdeolojisi*, Çevirenler: Tonguç Ok- Olcay Geridönmez, 2 bs. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013
- Mayer, Margit. *Contesting The Neoliberalisation of Urban Governance; Contesting Neoliberalizm: Urban Frontiers*, New York: Guilford Press, 2007

- Mengi, Ayşegül. Algan, Nesrin. Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, / Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003
- Morgan, Lewis Henry. *Eski Toplum Cilt I*, çev. Ünsal Oskay, 2. bs. İstanbul: Payel Yayınevi, 1994
- Pirenne, Henri. *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, 6 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013
- Poggi, Gianfranco. *Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, çev. Aysun Babacan, 4 bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014
- Ponting, Clive. *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, çev. Eşref Bengi Özbilen, 1 bs. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011
- Propp, Vladimir. *Folklor/ Teori ve Tarih*, Çevirenler: Necdet Hasgöl, Tolga Tanyel, 1 bs. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 1998
- Reynie, Dominique. *Anayasa ve Anayasacılık; Demokrasi, Toplumbilim*, çev. İsmail Yergüz, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, Yayına Hazırlayan: Philippe Raynaud, Stephane Rials, 1 bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003
- Rittersberger-Tılıç, Helga. *Kent Sosyolojisi*, 1 bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2013
- Ruşen Keleş, Artun Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara: A.Ü. B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982
- Sennett, Richard. *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çevirenler: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, 4 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013
- Sennett, Richard. *Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, çev. Tuncay Birkan, 3 bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2008
- Sennett, Richard. *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, çev. Barış Yıldırım, 12 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998
- Sennett, Richard. *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, çev. Aylin Onacak, 2 bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011
- Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*, çeviren; Tuncay Birkan, 1 bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2009
- Simmel, Georg. *Gizliliğin ve Gizli Toplumlarda Sosyolojisi*, çev. İdil Dünder, 1 bs. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016
- Şenkal, Abdulkadir. *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, 3 bs. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011
- Tanilli, Server. *Uygarlık Tarihi*, 23 bs. İstanbul: Alkım Yayınları, 2006
- Tayfun Kahraman, *Kent Hakkı ve Kentlilik Bilinci*, Antalya: Antalya Barosu Antalya Kent İzleme Platformu, Kent Hakkı Forumu 2019
- Touraine, Alain. *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan, 2 bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995
- Tunaya, Tarık Zafer. *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku Çağdaş Dünya ve Anayasa Hukuku*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı, 2000
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*, 1 bs. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969
- Vasak, Karel. *A 30-year Struggle, The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*, Paris; UNESCO Courier, 1977

- Weber, Max. *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, çev. Musa Ceylan, 9 bs. İstanbul: Yarın Yayınları, 2010
- Weber, Max. *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, 2 bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 2014
- Yeter, Enis. *Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri*, İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayınları, 2008
- Makaleler
- Akarçay, Pınar. Ak, "Gökhan. Bir İnsan Hakkı Olarak Katılım Hakkı ve Edirne Kent Konseyi Örneği", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3/5, (2017):1766
- Akıllıoğlu, Tekin. "Temel Hakların Durdurulması", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 18/1, (2019):162
- Akın, Enver. Esgici, Reşat. "Eski Çağda Tarım Aletleri", *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 11/1, (2015): 33
- Akinci Çötök, Nesrin. "Giddens Sosyolojisinde Toplumsal Dönüşümün Temel Kavramları ve Bağlantılar: Yapılanma", *Modernite ve Küreselleşme, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 3/5, (2017):195
- Azizsoy, Anar "Türk Döneminde Revan Kent Dokusu v e Mekânsal Yapıdaki Değişimin Mimari Mirasa Yansımaları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 28/2, (2019): 246
- Bağçeci, Yahya. "İngiltere’de Sanayi Devrimi ve Luddist Başkaldırı (1811-1813)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13/79, (2020): 358
- Bağçeci Başarmak, Hazal Ilgın. "Kent Mekânında Kamusal Alan: Richard Sennett Perspektifinde Bir İnceleme", *Memleket Siyaset Yönetim*, 13/29, (2018):105
- Baltacı, Ali. "Sosyal Sistem Kuramı ve Eğitim Örgütlerine Etkileri", *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (2019):5
- Baltacı, Cemal "Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri", Süleyman Demirel. Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9/2, (2004):363
- Bayrakçı, Bayram, "Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelişmeye Etkileri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, (2000): 137-139
- Baysal, Tahir. "Çevrecilik Hareketlerinin Sınıfsal Boyutu ve Kamu Yönetimini Etkileme Potansiyeli", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2, (2018):259
- Beyzade Nadir Çetin, "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13/1, (2010):71
- Biçer Olgun, Hülya. "Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett’in Kamusal Alan Yaklaşımları", *Sosyolojik Düşün*, 2/1, (2017):51
- Bilgir, Merve. "Richard Sennett’in Çalışmalarında Toplumsallaşmanın Bazı Referans Alanları ve Modernlik", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 34, (2015):270
- Bozkurt, Yavuz. Ayfer, Resul. "Göçün kentleşme üzerindeki etkisi: Kütahya il örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57,(2018), 146
- Brenner, Neil Roger Keil, çev. Murat Üçoğlu, 16 çŞubat 2013, "Küresel Kentlerden Kentselliğin Küreselleşmesine", *Birikim Dergisi*, <https://birikimdergisi.com/guncel/590/kuresel-kentlerden%20kentselliginkuresellesmesine> , (Erişim Tarihi: 11.7.2020)
- Coşkun, İsmail. "Modernleşme Kuramı Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/1, (1989):314

- Çağlayandereli, Mustafa. "Kent Sosyolojisinde Yeni Gündem: Çöküntü Mahalleleri Gedikpaşa Örneği", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/13, (2006):133
- Çaha, Ömer. "Osmanlıda Toplum", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 49/3, (1994): 80
- Çambay, Sinem Onar. "Küresel Yüzyılda Yeni Sosyal Hareketler ve Toplumsal Katılımın Teşvik Edici Aracı Olarak Yazılı Basın", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/37, (2015):955
- Çamur, Derya. Vaizoğlu, Songül A.. "Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6/4, (2007):300
- Çarpar, Mehmet Can. "Richard Sennett ve Karakter Aşınması: Bir kitap incelemesi", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5/9, (2017):116
- Çavdar, Rabia Çiğdem. "Farklılığın Mekânı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı", *İdealkent Dergisi*, 9/25, (2018): 943
- Çelik, Aziz. "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 42, (2010):74
- Çelik, Zafer "Neoliberalizmin Kısa Tarihi", *İdealkent Dergisi*, 3/7, (2012):187
- Çoban, Barış. "Küreselleşme Sürecinde İnsan Hakları Mücadelesi ve Yeni Toplumsal Hareketler", *Marmara İletişim Dergisi*, 15, (2009):129
- Dinçer, Özgün. "Sürdürülebilir Kentleşme Tartışmaları ve Kent Hakkı", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/10, (2016):77
- Durgun Şahin, Yelda. Altunkasa, Mehmet. "Antik Kentlerin Oluşum Kurgularının Analiz Edilmesinde Kullanılan Coğrafi, Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Belirleyiciler: Anavarza Örneği", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29/1, (2020): 69
- Durgun Şahin, Yelda. Altunkasa, Mehmet., "Magarsos Antik Kenti Oluşum Kurgusunun Analizinde Sistemantik Bir Yaklaşım", *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 18, (2020): 355
- Eray, Şenay. "Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler", *İdealkent*, 8/21, (2017):322
- Erdem, Tuğba. "Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Göçmenlerdeki Etnik Kimlik Algısı ve Sembolik Etnisite", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19/1, (2019):30
- Erman, Tahire. "Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü: Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar", *İdealkent Dergisi*, 1/1, (2019): 34
- Erman, Tahire. "Yıkılan Gecekondular, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi", *İdealkent*, 3/7, (2012):42
- Ertay, Muhammet. Yalçın, Haydar. "Bauman'ın Sosyolojisi ve (Sosyal) Bilime Bıraktığı Miras", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, (2017):188 Yıl
- Es, Muharrem. Ateş, Hamza. "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, (2004):207
- Falay, Nihat. "Kentlerin Kökenlerine Toplu Bir Bakış", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 6/1-3, (1985): 97
- Fırat, Serap. "Doğayı ve İnsanı Yoksullaştırıcı Kentleşme Pratikleri", *TESAM Akademi*, (2014): 39
- Gençoğlu, Aylin Yonca. "Eski ve Yeni Paradigmalar Açısından Sosyal Hareketler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/2, (2014):317

- Ghulyan, Husik. "Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26/3, (2017):27
- Göksu, Rana "Kent Yoksullarının İşgal Evleriyle Kentte Söz Sahibi Olma Mücadelesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73/1, (2018):113
- Güler, Mahmut. "Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66/1, (2011):60
- Gürhan, Nazife. "Ten ve Taş -Batı Uygarlığında Beden ve Şehir", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 43, (2020):520
- Henden Şolt, H. Burçin. "Kentsel Yaşanabilirlik Kavramı ve Sosyo Ekonomik Gelişmişlik", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5/6, (2018):72
- Holton, Robert "Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları", çev. Kasım Kahraman, *Sosyoloji Konferansları*, 47, (2013):74
- Hoşgör, Kubilay "Georg Simmel ve Kültürün Trajedisi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19/1, (2020):
- Işık, Adem. İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş, *Mavi Atlas*, 6/2, (2018): 55
- Kahraman, Fatih. "Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme Denemesi", *Sosyoloji Dergisi*,37, (2018): 94
- Karakurt Tosun, Elif. "Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/1, (2013): 39
- Karakurt, Elif. "Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş", *İdealkent*, 3/7, (2012):139
- Karasu, Mithat Arman "Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 78, (2008):48
- Kaya, Mahmut. "Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, (2012): 130
- Kaya, Tülay "Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/22, (2011): 376
- Kaypak, Şafak. Gündüz, Ahmet "Kent Uygarlığı ve Demokrasi Üzerine Bir İnceleme", *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, (2018): 3
- Keçeli, Arif Faruk Sarıusta, Mehmet Karakuyu, "Kamu Hizmetlerinin Kentsel Yaşanabilirlik Üzerine Etkisi: Beylikdüzü Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, (2014):
- Keçeli, Arif. "Kentsel Yaşanabilirlik ve Cinsiyet", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, (2013):236
- Keçeli, Arif. Sarıusta Faruk, Karakuyu, Mehmet "Kamu Hizmetlerinin Kentsel Yaşanabilirlik Üzerine Etkisi: Beylikdüzü Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, (2014):385
- Keleş, Ruşen. "İmar Planlamasında Merkezîyetçilik ve Yerellik", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 38/1, (1983):142
- Keleş, Ruşen. "Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49, (1994):277
- Kesici, Ahmet. "Durkheim 'in Görüşleri Doğrultusunda Küreselleşme Olgusu ve Eğitimin Küresel İşlevi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/2, (2018): 978
- Kesim Güven, Sevgi. Kar, Altan. "Kutuplaş(Tır)manın Yeni Mekânları: Kapalı Siteler", *Folklor/Edebiyat*, 75, (2013)

- Kılıçbay, Mehmet Ali. "Dünyanın En Güzel Şehri", *İdealkent*, 1/1, (2010)
- Koca, Feray. Akça, Bayram "Antik Karya'nın Başkenti Halikarnassos'da Kent Planlama Anlayışı", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18/40, (2017)
- Koçak, Burak. Bektaş, Mücahit, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sisteminde Kentli Hakları ve Katılım", *Kent Akademisi*, 12/1, (2019)
- Korkmaz, Abdullah. "Tehdit Algısının Sosyal Hareketlere Etkisi", *Sosyoloji Konferansları*, 55, (2017)
- Koyuncu, Ahmet. "Sosyoloji Kuramlarında Kent", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (2011)
- Kurtar, Senem. "Bir Şehir Filozofu Olarak Henri Lefebvre ve Gündelik Yaşam Sanatı", *İdealkent*, 4/10, (2013): 212
- Kuru, Azem. Özkök, Mete Korhan. "Yaşanabilirlik Kavramı Bağlamında Kamusal/Açık Mekânların Değerlendirilmesi: Kırklareli Kent Merkezi Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, (2017):45
- Levent, Ramazan. "Yeni Toplumsal Hareketler İle Merkez Sağ İktidarlar Arasındaki İlişki", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, (2020):213-223
- Maree Gladwin, "Çağdaş Toplumsal Hareketlerin Teorisi ve Siyaseti" ,çev. Bekir Balkız, *Sosyoloji Dergisi*, 7, (1999):2
- Mazlum, Muhammed Mehmet. Atalay, Ayşegül, "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yönteminin Belirlenmesi", *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 4(4), (2017), s.6-7
- Mert, Ceren. "İstanbul'da Bir Üçüncü Mekân Okuması: 'Pozitif' Titreşimler ve Babylon", *İdealkent*, 1/2, (2010):90
- Niray, Nasır. Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, (2002): 3
- Olgun, Hülya Biçer. "Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları", *Sosyolojik Düşün Dergisi*, 2/1, (2017):50
- Park, Robert Ezra, Burgess, Ernest "Sosyolojiye Giriş", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2/1, (1941): 185
- Parlak, Bekir. "Sürdürülebilir Kalkınma ve Kentli Hakları Perspektifinden Kent Kültürü ve Kent Kimliğinin Dönüşümü: Bir Proje Örneği", *TESAM Akademi*, 1/1, (2018):20
- Pektaş, Ethem Kadri. Akın, Fehmi. "Avrupa Kentsel Şartları Perspektifinde Bir Kentli Hakkı Olarak "Katılım Hakkı" ve Türkiye", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/2, (2010):29-33
- Ramazan Levent, "Yeni Toplumsal Hareketler İle Merkez Sağ İktidarlar Arasındaki İlişki", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, (2020):216
- Saçlı, Ahsen. "Soylulaştırma ve Kent Güvenliği", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, (2019):252
- Sallan Gül, Songül. Sezer, Merve. Kahya İzam Özlem, "Eylemcilerin Gözünden Bir Sosyal Hareket ve Kent Hakkı Talebi Olarak Taksim Gezi Parkı Eylemleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, (2015):4
- Sam, Neslihan. "Soylulaştırma Sürecinde Ekonomik Bir Yaklaşım: Rant Farkı", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29/2, (2010): 138
- Sarıipek, Doğa Başar. "“Hak Temelli” Sosyal Politikadan “Hayırseverlik Temelli” Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü", *İnsan ve İnsan*, 4/1, (2017):83

Sezik, Murat. "Kentlerin Tarihi ve Kültürel Dokusunun Korunması Bağlamında Kentsel Dönüşüm Uygulamaları", *Kent Akademisi*, 11/4, (2018):602

Şahin, Çiğdem. "Kapitalizm - Mekân İlişkisi: Fordist 'Sanayi/İşçi' Kenti İle Post-Fordist 'Küresel/Hizmet' Kenti Karşılaştırması Üzerinden Bir Değerlendirme", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79/, (2020):25

Şahyar Akdemir, Duru. "Kentli Hakları Ve Kent Konseyleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, (2020):150

Şenkal, Abdülkadir. "Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa (Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği)", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, (2005):226

İnternet Kaynakları

Toktamış, Kumru. "Durkheim'dan Simmel'e Toplum ve Bilimine Giriş: Bir Varmış, Bir Yokmuş", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/21, (2011): 96

Tokuş, Neşet. John Locke ve Siyaset Felsefesi, 1 bs. (İstanbul: Liberte Yayınları, 2003), 74

Turut, Hatice. Özgür, E. Murat. "Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak", *Ege Coğrafya Dergisi*, 27/1, (2018): 2

Türk, Seçil Mine. "Postyapısalcı Anarşizm ve Ekoloji", *İdealkent*, 9/24, (2018), ,652

Uluengin, Mehmet Bengü. Turan, Ömer. "İmparatorluğun İhtişam Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşme Projesine: Türkiye'de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6, (2005):363

Uysal, Ahmet. "Toplumsal Hareketler İçin Kaynak Yaratma ve Kullanma Stratejileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2, (2009):220-222

Yanık, Celalettin. Öztürk, Musa. "Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme", *Mukaddime*, 5/1, (2014):53

Yazman, Derya. "Küresel Kentler", Arkitera, <https://v3.arkitera.com/h52012-kuresel-kentler.html> (Erişim Tarihi: 11.12.2020)

Yeğen, Ceren. "Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, (2013): 128

Yıldırım, Yavuz. "Sosyal Forum Süreci ve Avrupa Sosyal Forumu: Kurumsallaşma Tehlikesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 6/3, (2011):406

Yılmaz, Ensar. Çitçi, Salih. "Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/35, (2011): 256

Yılmaz, Mevlüt. "Küreselleşme ve Kentsel Yoksulluk: Sosyolojik Bir Perspektif", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1/4,, (2012):264

Yılmaz, Nail. "Farklılaştıran ve Ayrıştıran Bir Mekânizma Olarak Kentleşme", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, (2004): 254

Yontar, İbrahim Güray. Çağlıcan, Sıla. "Kentsel Sürdürülebilirlikte Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşme Kültürü: İzmir Üzerine Bir Araştırma", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/2, (2019):298

İnternet Kaynaklar

Cihan Uzunçarşılı Baysal, "Kent "Hakkından Kentsel Muhalefete Bakmak", 12 Mayıs 2019, <https://kentstratejileri.com/tag/kent-hakki/>, kentstratejileri.com, (Erişim Tarihi: 7.12.2020)

Coşgun, Nilay. "Konut Sunumunda Lojman Modelinin Türkiye'deki Gelişimi, Mimarlık Dergisi, Sayı 358, ,

<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=372&RecID=2612> (Erişim Tarihi: 4.10.2020)

Habertürk, İstanbul'da Markalı Konut Projesi Sayısı Son İki Yılda Yüzde 14 Arttı, 17.09.2019, <https://www.haberturk.com/istanbul-da-markali-konut-projesi-sayisi-son-iki-yilda-14-artti-2522966-ekonomi> (Erişim Tarihi: 11.12.2020)

Lefebvre, Henri. Regulier, Katherine. çev. Elçin Gen, "Gündelik Hayat ve Ritimleri", Birikim Dergisi, 191, Sayı 191 - <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-191-mart-2005-sayi-191-mart-2005/2376/gundelik-hayat-ve-ritimleri/3326> (Erişim Tarihi: 13.8.2020)

Serter, Gencay. "Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram", Planlama Dergisi, 23/2, https://www.journalagent.com/z4/download_fulltext.asp?pdır=planlama&plng=tur&un=PLAN-98608 (Erişim Tarihi: 1.9.2020)

The World's Cities in 2018, https://www.un.org/en/events/citiesday/assets/pdf/the_worlds_cities_in_2018_data_booklet.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2020)

Topal, A. Kadir. "Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye'de Kent Neresidir? Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6/1, (2004): 278, <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/5531/6.1%2520topal.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 7.10.2020)

Türk Dil Kurumu Başkanlığı, "Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü", <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2020)

Türkoğlu, Halide Gökçe "Ro <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-96-1141>) (Erişim Tarihi : 11.10.2020)

World Social Forum 2021, "The Global Platform for the Right to the City (GPR2C) , <https://www.right2city.org/events/world-social-forum-another-world-is-possible/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2020)